

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS LELKÉSZI SZAKFOLYÓIRAT

XXXVIII. ÉVFOLYAM 5. SZÁM 1963. MÁJUS

TARTALOMJEGYZÉK

CSENDBEN ISTEN ELŐTT

Evangeliumhirdetés és szeretetszolgálat (Káldy Zoltán) — — 257

TANULMÁNYOK

Megelégedettség és igényesség (Szabó Gyula)	260
A béke-fogalom vallásfilozófiai problémájához (Csengődy László)	272
Isten ígéje. Hit és értelem a keresztyén ember mai állásfoglalásaiban (Veöreös Imre)	282
Isten és népe az Ótestamentumban (Szabó Lajos)	287
Francke Ágost Hermann (Dr. Pálffy Miklós)	297
A Holt-tengeri leletek (Táborszky László)	300
A jozefinizmus (Barcza Béla)	305

MOZAIK — — — — — 311

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Szentháromság u. 2. vasárnap (Drenyovszky János)	312
Szentháromság u. 3. vasárnap (Bohus Imre)	313
Szentháromság u. 4. vasárnap (Pröhle Károly)	315
Szentháromság u. 5. vasárnap (Drenyovszky János)	318

Címlapon:

A Francke-intézmény Halle-ban

Ullrich Bewersdorff fametszete

LELKIPÁSZTOR

Evangelikus Ielkészi szakfolyóirat

Főszerkesztő: Dr. Pálffy Miklós

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Ottlyk Ernő

A szerkesztés munkájában szerkesztő bizottság vesz részt

Előfizetési ár: havi 12,— forint, félévre 72,— forint, egy évre 144,— forint

Csekkszám: Lelkipásztor Kiadóhivatala, Budapest, 220 507

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Puskin u. 12.

Telefon: 142—074

Kiadja az Evangelikus Egyetemes Sajtóosztály

631990/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

Index: 26 451

Evangeliumhirdetés és szeretetszolgálat

Őszinte beszélgetést folytattam több lelkészünkkel, akik egyébként igyekeznek hűségesen szolgálni gyülekezeteikben. Szóba került az egyházvezetőség teológiai álláspontja különböző kérdésekben. Egyikük megemlítette, hogy az egyházvezetőség talán egy fokkal erőteljesebben hangsúlyozza a szeretetszolgálat szükségességét a gyülekezeteken kívüli területeken is, mint amennyire szükséges. Az illető lelkész véleménye szerint az egyháznak úgy kell gyakorolnia a szeretetet az ún. „kívül állók” felé, hogy nekik *elsősorban az evangéliumot nyújtja*, illetőleg prédikálja. E felfogás szerint tehát az egyház „valódi” szeretetszolgálatát az evangélium prédikálásából áll. Ez azt jelenti, hogy ha az egyház szolgál pl. a szociális igazságosság és felemelkedés érdekében, vagy tesz valamit azoknak az embereknek érdekében, akik szerte a világon éheznek, vagy rosszul táplálkoznak, vagy kiáll a béke megőrzése érdekében a háborúval szemben, vagy szót emel a kizsákmányolt gyarmati népekért, akkor lényegében nem is igazi szeretetszolgálatot végez, mert mind ezek helyett azt kellene tennie, hogy az említett kérdésekben kinek-kinek hirdeti Isten üdvözítő evangéliumát.

Amikor ezt a fejtegetést hallottam, eszembe jutott a „Nap szerelmese” c. nagyszerű filmből egy jelenet. A film főszereplője Van Gogh, a híres festőművész, fiatalkorában lelkészi szolgálatot végzett. Felettesei kiküldték egy messze országba, ahol az emberek borzalmas szociális körülmények között éltek. A bányákban egymás után pusztultak el az éhes emberek. És ekkor Van Gogh mindent elkövetett azért, hogy a rászorultaknak jobb szociális helyzetet teremtsen, nekik kenyeret szerezzen és segítsen egészségük védelmében. A lakásán maga ápolta azokat a szerencsétleneket, akiket a bányában a kellő felszerelés hiányában baj ért. Mindenét eladta, hogy másokon segíteni tudjon. És egy szép nap választékosan öltözötten, fekete kobakkokkal a fejükön megjelentek az egyház vezetői; felettesei. És ezek, a nagyváros kényelméből érkezett egyházi vezetők ezt kérdezték felelősségre vonás közben Van Goghtól: „Hát erre küldettél ki? Nem az evangélium hirdetésére vagy itt?” Azt hiszem nem volt a mozi nézőközönsége között egyetlenegy ember sem, aki ezeknek a választékosan öltözött uraknak adott volna igazat Van Goghgal szemben. Nem is volt igazuk. És ma sincs igazuk, akik azt állítják,

hogy az egyháznak az evangélium hirdetése az egyetlen igazi szeretetszolgálat.

Félreértés ne essék! Itt most nincs szó az evangélium leértékeléséről. Az evangélium számunkra felbecsülhetetlen drága kincs! Arról ad hírt, hogy Isten Jézus Krisztusban kegyelmesen cselekedett a világgal. Arról beszél, hogy Jézus Krisztusban bűnbocsánatunk, életünk és üdvösségünk van. Mind ez a hívő ember számára olyan örömhír, amely megtölti a szívét és boldoggá teszi az életét. *Még sincs igazuk azoknak, akik az egyház szeretetszolgálatát abban látják, hogy ezt az evangéliumot kell hirdetni minden embernek.* Ott se legyen félreértés: ezzel az evangéliummal valóban adósaivagyunk minden embernek. *Az egyház küldve van Urától arra, hogy ezt az evangéliumot minden időben hirdesse. Csak az nem igaz, hogy Jézus Krisztus egyedül az evangélium hirdetésében látta és jelölte meg az egyház szeretetszolgálatának a tartalmát és módját.* Ha igaz volna az, hogy az egyháznak az evangélium hirdetése által kell gyakorolnia a kívül való világ felé a szeretetszolgálatot, akkor ez egész meztelenül azt jelentené: akkor végezte el az egyház a világban a szeretetmunkát, ha minél több embert „megtérített”. Ebből a gondolkodásból márcsak az következik, hogy az egész embervilág az egyház számára lényegében nem más, mint egy „megtérítendő massa”. Ez az álláspont azonban nemcsak embertelen, hanem egyben Isten nélkül való is. Ez lehet álláspontja a beteges rajongóknak, az egyházi sovinizmus képviselőinek, de semmiképpen nem lehet álláspontja azoknak, akik Jézus Krisztustól tanulták meg az irgalmasság útjának járását.

Először is nem igaz az, hogy az egyház kizárólag az evangélium hirdetésére küldetett ebbe a világba. Nem igaz az, hogy az egyház elvégezte a feladatát a világban, ha az evangéliumot hirdette. *Másodszor az sem igaz, hogy az evangéliumhirdetés az egyház primér feladata, a szeretetszolgálat pedig csak szekundér feladata.* Kétségtelen, hogy ezek a megállapítások szerte a világban újra és újra hangot kapnak és belerögződtek a keresztyén teológusokba és a keresztyén emberekbe. Még sem fedik az igazságot. Nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy Jézus Krisztus az evangélium hirdetésére és a szeretetszolgálat végzésére küldte ki tanítványait. Idevonatkozólag néhány igehelyet feltétlenül idéznünk kell. Mt 10, 7: „Elmenve pedig, hirdessétek: Elközelített a mennyek országa! Betegeket gyógyítsatok, halottakat támasszatok, poklosokat tisztítsatok, ördögöket űzzetek”. Lk 10, 9: „És gyógyítsatok az ottlevő betegeket, és mondjátok nekik: Elközelített hozzátok az Isten országa”. Jézus parancsa mindig két irányú volt: *evangéliumhirdetés és diakóniai szolgálat.* Még csak azt sem lehet mondani, amit általában szoktunk, hogy „az evangélium hirdetéséből következik a szeretetmunka”. Igaz ugyan, hogy az evangélium hirdetéséből mindig kell következnie a szeretetmunkának, de Jézus a szeretetmunkát nem hagyta meg az evangéliumhirdetés spontán következményének, hanem arra külön parancsot adott, éspedig az evangélium hirdetésével párhuzamo-

san és vele egyenlő hangsúllyal. Nem lehet az evangélium hirdetését pótolni a szeretetszolgálattal, de a szeretetszolgálatot sem lehet pótolni az evangélium hirdetésével. Nem lehet az evangélium hirdetése előtt belemenekülni a szeretetszolgálatba, de nem lehet az evangélium hirdetésbe sem belemenekülni a szeretetszolgálat elől. Bármelyiket vesszük Jézus Krisztus kiküldő parancsának, csak felében engedelmességek és ez a félengedelmesség lényegében engedetlenség.

Nem tudjuk eleget hangsúlyozni azt, amit Niemöller Márton mondott: „Ha a világ éhező embereinek csak „az élet kenyerét” akarjuk adni, és nem adunk nekik kenyeret a testi éhség enyhítésére, akkor elárultuk az evangéliumot.” Ha az egyház nem tud, vagy nem akar ma Krisztustól kapott erővel munkálkodni szerte a világon, a kizsákmányolás ellen, a háború ellen, a gyarmati elnyomás ellen és nem tesz meg mindent a béke, a szociális igazságosság, a javak egyenlő elosztása stb. érdekében, akkor lényegében elárulja Jézus Krisztus evangéliumát és engedetlen Urával szemben. Aki félreérthetetlenül nemcsak az evangélium hirdetésére, hanem a diakónia szolgálatára is küldte.

A mi magyarországi evangélikus egyházunk szeretne engedelmes lenni Jézus Krisztusnak nemcsak az evangélium hirdetésében, hanem a szeretetszolgálat végzésében is.

Káldy Zoltán

A béke fenntartásának első feltétele, hogy aktívaknak kell lennünk s nem szabad lehorgonyoznunk a mellett az örült felfogás mellett, hogy az emberek békéje olyan mint a természet folyása: eljön, ahogyan beköszönt minden esztendőben a tavasz. Ébereknek kell lennünk. Tudnunk kell, hogy mire kell igent és mire nemet mondanunk. Le kell mondanunk minden olyan kívánságról, beszédéről és tetről, amely növeli a háború veszélyét. El kell követnünk és mernünk kell minden olyan lépést és cselekedetet, amely közelebb visz bennünket ahhoz a naphoz, amikor úgy tekinthet majd vissza az emberiség a háborúra, ahogyan mi ma a régi időkben divott vérbosszúra visszatekintünk.

Iwand (NSZK)

Isten nem a „nyugati” életstílus és társadalmi rend szövetséges társa. Krisztus nem szolgáltatta ki magát a „Nyugatnak”. A „keleti” ember is testvérem, akiért Krisztus meghalt.

N. Hansen Soe (Dánia)

Megelégedettség és igényesség

Isten adja és akarja az életet. Azért adja és akarja azt is, ami az élethez szükséges. A bűn miatt azonban a koldusságtól el egészen a milliomosok értelmetlen dúskálásáig, olyan tarka skáláját produkálta az emberi történelem a differenciáknak, hogy egy kicsit bizony relatívva lett a megelégedés és igényesség fogalma is. A naív megelégedés takarhat olyan fajta igénytelenséget, amelyik már a könnyelműség, vagy egy kicsit az öngyilkosság és ügyefogyottság bizonyítéka. De lehet az igényesség olyan indokolatlan elégedetlenség, származéka is, amikor már annak a kiegyensúlyozott élethez és a hivatás betöltéséhez semmi köze. Az egyik esetben inkább arról van szó, hogy maga az emberi élet csak eszköze valami rajta kívüli célnak. Esetleg egy olyan másik emberi életnek, amelyik egocentrikusságával teljesen értelmetlen. Az ilyen formában jelentkező igénytelenség azonban éppen az életet téveszti szem elől, mert eszközisége túlhajtásában nem bizonyul az élet ajándék volta megbecsülésének és így bűnné válik. A másik esetben maga az élet lesz bálványá, mert nyilvánvalóvá válik az a tudatosan érvényesülő tendencia, hogy körülötte mindenki és minden csak azért van, hogy az életnek, mint bálványnak oltárán elfüstölögjön. Úgy is kifejezhetném ezt, hogy a megelégedettség igény nélkül felelőtlen kibékülés azzal a sorssal, amelyik mögött a valóságban sokkal több a bűn, igazságtalanság, mint a predestináció. A másik esetben pedig, amikor az igényesség tombol a megelégedettség örök hiányával és az aggodalmak sűrűjével, akkor meg az életnek, mint bálványnak céltalanságával történt szerencsétlen kibékülés. Hiszen az a meggyőződés uralja, hogy az ilyen élet jogosan szedi áldozatát, anélkül, hogy bármilyen áldozatra is kötelezve volna.

Abból a tételből, hogy Isten adja és akarja az életet, adja és akarja azt is, ami az életre kell és való, következnie kell olyan lehetőségnek, amelyben a megelégedettség és igény megtalálhatja egyensúlyát és így az élet is megtalálhatja általa nemcsak egyensúlyát, hanem célját is. Az élet egyensúlyával együtt jár az egyénnek az a joga, hogy igényei hefeleérjenek a másokét is csorbíthatatlanul biztosító közlekedésbe. A célját megtalált életre pedig az jellemző, hogy eszközisége a legjobb értelmet találja meg hivatásában, illetőleg annak betöltésében. Ebben ugyanis már adva van az a felelősség, amelyiknek mások élete a szempontja, mert hivatásról csak a többi emberre nézve lehet szó. Nyilvánvaló azért, hogy amikor mi mint keresztyének beszélünk a megelégedésről és igényről, akkor tájékozódnunk kell Isten igéje felől, a kinyilatkoztatás felől, de tekintettel kell lennünk azokra a konkrét viszonyokra is, amelyeknek adottságaiban, megoldott, vagy megoldásra váró dolgaiban Isten

igéjének gyakorlati módon kell érvényesülnie. Vagyis, *keresztyén megfontolással sem beszélhetnénk megelégedésről és igényről attól a konkrét lélettől függetlenül, amelyikben a keresztyén egyház tagjai is igényekre jogosultak és hivatásuk betöltése közben megelégedésre hívatottak.* A megelégedés és igényesség tartalmát és erkölcsi veretét meghatározza Isten ígéje. Formáját és kivitelét azonban abban a helyzetben és viszonyok között kell megtalálni, amelyekben a megelégedés időszzerű és az igény lehetséges. Ezek kibontakozása tehát egyfelől Isten ígéje által, másfelől a társadalmi körülményektől meghatározott, illetőleg függő.

Amikor Isten adja és akarja az életet, azzal együttjár az életforma is. Ezt az utóbbit igen erősen befolyásolják emberi tényezők, amilyenek például az ész, érzelem, műveltség vagy műveletlenség, önzés, kevesek vagy sokak érdeke. Tehát nemcsak olyan erők hatnak az életforma alakulásában, amelyek előnyére válnak, hanem olyanok is, amelyek torzítják. Számolnunk kell tehát a bűnnel, aminek realitásszámba vétele nélkül először idealisták, azután csalódottak lennénk. De Isten jószándéka is realitás. Ő pedig kétségtelenül megelégedettséget akar, mert azt lehetőségként teremtésébe belerejtette. Nemcsak az eredetibe, hanem a folytonos teremtésébe is. *Azért a bűn ellenére is reális talajon állunk, amikor megelégedésről és igényről beszélünk. Az embert egyenesen munkatársává rendelte abban, hogy ez a megelégedés valósággá váljék.* Ennek előrelendítését szolgálja az a joga az embernek, hogy igényes legyen. Már ebből a néhány bevezető gondolatból kiviláglik, hogy a megelégedés nem egyszerűen valami megváltoztathatatlanul kialakított sorshelyzetbe való beletörődés. Ez negatív megelégedés volna. A megelégedés inkább praktikus rátalálás Isten ajándékaira és annak boldog tudomásulvétele. Természetesen tartozik bele a józanság, mértéktartás és hála. Ennek érdekében jó lelkiismerettel lehet az ember igényes, de éber lelkiismerettel kell megtorpannia, amikor bálványimádás, vagy mások megelégedésének fenyegetése és lehetetlenítése következnek. Így nem pusztán születési adottság a megelégedés, hanem igen erősen összefügg azzal a jó vagy rossz viszonyal, amelyik az embert emberek-köztiségében meghatározza és jellemzi. Teológiailag abból az alapviszonyból következik ez, amelyik mindig az ige helyes vagy helytelen megértésének függvénye, tehát az Istenhez való helyes viszonyból. *A megelégedettség és igényesség kérdésének erkölcsi jellege éppen abban van, hogy az embernek Istenhez, felebarátaihoz és önmagához való viszonya befolyásolja.*

1. A megelégedés és igény relativitása

Ha a megelégedést pusztán tapasztalati benyomások alapján vizsgáljuk, ijesztően és reménytelenül viszonylagosnak látjuk. Sokszor írtak egy marék pulizskáról vagy rizsről úgy, mint ami a megelégedés forrásává lett embereknel. Vagy hányszor szerepelt a kunyhó meg a rongyos vagy foltos ruha ilyenképpen! Ugyancsak nem felesleges utalnom arra, hogy a kultúrigény kielégítésének egyetlen felülről szankcionált eszköze volt sokak számára a naptár vagy a családi biblia. Ugyanakkor azonban, amikor ez így volt szankcionált, nemegyszer gúny tárgya is volt a vele való megelégedés. Ne essék félreértés a bibliával kapcsolatban! Nem arra vet árnyékot a fenti körülmény. Hiszen keresztyén em-

bernek ma is legdrágább könyve az, az igéért. Arról azonban igenis szó van, hogy társadalmi tényezők függvényeként hogyan alakult az a minimalizált igény, amelyen belül a megelégedés legtöbb esetben azonos volt a teljes igénytelenségbe való beletörődéssel. Az egyik számomra mindig emlékezetes falusi szegény ember a gyermekük születésénél nem hagyott lámpát gyújtani, azzal az indokolással, hogy drága a petróleum. De egy-két hold földet minden esztendőben vásárolt, méreg drágán. Ez természetesen csak úgy volt lehetséges, hogy se éjjele, se nap-pala, se ünnepe nem volt, étel- és ruhaigénye pedig fantasztikusan minimálisra zsugorodott. A holdak szaporodása miatt azonban mégis elégedett volt, mert az lett az egyetlen célja és igénye és az is maradt haláláig. Még emlékezetes számomra egy néhai gazdag asszonynak a cselédjük felé proklamált megelégedés-kategóriája: arató lehet nálunk, ha jól viselkedik! Az utóbbin elsősorban azt értette: elégedjek meg a minimális kosztal, dolgozzék látástól vakulásig és egy kicsit még annál is többet. Viszont ismertem roppant szegény gazdagot, akinek az élet-színvonalja semmivel sem volt magasabb a szolgájáénál, de elégedetté tette az a tudat, hogy holdszámba második ember a faluban. Amikor egy bizonyos faluban megjelent az első és akkor még nagyon újságszámba menő autó, a tulajdonosának felesége volt lakói között a legelégedetlenebb ember. A megelégedés tapasztalati relativitásának alátámasztója lehetett egyfelől a még tehetősebbek pokoli elégedetlensége, másfelől az a körülmény, hogy a vagyonnal rang járt együtt és a kisebb rangúak létráján való végigtekintés mellett-dagasztó hamis érzülete vált megelégedéssé. Egyébként olyan értelemben is igaz a relativitás, hogy könnyebb a tehetősnak joggal, vagyonnal, a kultúrigények kielégítésével és egészséggel megelégedésre jutnia, mint másoknak ezek nélkül, az ezek iránti igény kielégítetlenségével.

Az már a fentiekből is kitűnik, hogy a megelégedettség nem pusztán fizikai ügye az embernek, hanem szellemi-lelki és lelkiismereti is. Teológiaiilag szemlélve a dolgot: mindenképpen hitbeli ügy. Ilyenformán hasonló anyagi körülmények között is lehet két ember közül az egyik elégedett, a másik elégedetlen. Ez esetben a különböző magatartás oka kétségtelenül a hitbeli, szellemi-lelki és lelkiismereti differenciákban keresendő. Létezik viszont különböző anyagi lehetőségek mellett is megelégedés akkor, ha helyesen tájolt lelkiismeret és életszemlélet társul a különböző adottsággal. A kétségtelenül sokkal nagyobb terhet viselő nagyobb családok szerényebb, de okosan kihasznált lehetőségei éppen úgy párosulhatnak megelégedéssel, mint a gyermekekkel nem bajlakodókéi. Mindkét esetben lehetséges azonban az elégedetlenség, ha az igények a valóságtól elhajlanak és a tényleges adottság méltánylás nélkül marad. A nagyobb lehetőségek olyan felhasználása, hogy a telhetetlenség és önzés lábai ne lógjanak ki, nagyobb etikai felelősséget igényel a megelégedés és igény vonalán, mint az éppenhogy csak elégségeseké.

A megelégedés teológiai szemlélete során, sajnos, az történt, hogy legtöbbször sokkal inkább az adott helyzet szívódott fel a teológiába, mint a kérdés tudatos megközelítése a kinyilatkoztatás felől. Nem vitás, hogy *a könnyebb végét fogta meg a dolognak, amikor a megelégedés hirdetésével a megoldatlanságokra és az egyetlen anyagi és szellemi viszonyokra egyszerűen áment mondott. Szilárd bázisból megelégedést hirdetni, sürgetni és követelni ott, ahol a megelégedés nem lehet más, mint a minimálison jóval alul maradó igények stabilizálása, tévedés és tévesztés. Mögötte nem a kinyilatkoztatás igéjének kihallgatása, meg-*

értése és meghirdetése volt vagy van, hanem egy ferdére sikerült társadalmi rend kaptafáján kikeményített és elaggott teológiai sablon. Megelégedés helyett — annak sokszor hangoztatott szükségessége ellenére is — elégedetlenül szaladt el a legtöbbek élete a megelégedés szóbeli szorgalmazása mellett. A jogos igény kívánság címén a bűn kategóriájába sodortatt. A megelégedés pedig — világi és egyházi pótlékok hajszolásával — gyenge hamuréteggént takarta el az elégedetlenséget. Ilyen pótlékok voltak a különböző társadalmi és egyházi szervek által rögtönzött ünnepi akciók. A megelégedés hamis teológiai értelmezése tehát részben a bűn szülte társadalmi differenciák igazolásában, másfelől azok flastromozásában jelentkezett.

Ez azonban csak egyik oldala a dolognak. *A megelégitésért való felelősség — amelynek gyümölcseként több lett volna a megelégedés — felelőtlenséggé vált úgy is, hogy a prófétai szolgálat igei bázisát öngesztencia és egyházféltésből félretette az egyház teológiája. A nagy, felekezetek közti árkok ellenére ebben elég nagy volt az egység. (Ezt a keveset érő egységet a hazai és a külföldi katolicizmus a maga javára használta ki prozelitizmus formájában.) Éppen az egyház leglényegesebb mondanivalójának hitele ingott meg, amikor azt gondolta, hogy a leglényegesebbet mégis elmondja. Akiknek azonban a pillanatnyi körülményeik mást diktáltak lényegesnek, kitérőt láttak az egyház mondanivalójában. Két malomban őrlés következett, majd pedig az egymás nyelvének szinte teljes elfelejtése. Másrészt pedig az történt, hogy az elavult társadalom szerkezetének konzerválásában érdekelték továbbra is makacsul fújták azt a nótát, amelyik mögött egy idejétmúlt teológia lappangott, azzal a szegénységgel, hogy a leglényegesebb üzenet valóban hiányzott belőle.*

A történelem kereke azonban tovább forgott. A megelégedés keresésére sürgettek az igények és attól függetlenül, hogy lehet-e abban szabható pontokat a teológia vagy sem, a megelégitések árja útjára indult. Az „ár” kifejezés azért helyénvaló itt, mert kifejezi a változások tényeinek mindenkire vonatkozását, legalább bizonyos területeken. Arra is emlékeztet azonban, hogy nem mindenkit érintett egyformán. Hiszen a nagy differenciák esetén a sokak megelégitése csak úgy lehetséges, hogy bizonyos érintettek felé negatív előjelet kell kapnia.

Mi következik a fentiekből? *Az, hogy amit az egyház és a köztudat az Istentől való determináltság ürügyén megelégedésnek szánt és amivel feltartóztatta a megelégitést, a bűnre, önzésre, szeretetlenségre, igazságtalanságra és hitetlenségre sokkal inkább visszavezethető, mint az Isten szeretetének, akarátának, azaz igéjének megértésére. Az is következik azonban a fentiekből, hogy Isten igéje felől újra végig kell gondolnunk a megelégedettséget és az igényességet.*

2. A szavak tartalma

Megelégedés szavunk mindentől függetlenül három irányú meg gondolásra készítet. Alapja az elég szó. Nem az az elég, amit valaki szubjektív módon annak tart. Gondoljuk csak meg, hogy arról, ami bármilyenemű terhet jelent, mennyivel fürgébben nyilatkozik így az ember: elég. Annak viszont, ami akár pillanatnyilag, akár térben és időben nagyobb lélegzetű dologként kellemesebb, előnyösebb, az indulatokkal

és a vágyakkal összecsendülőbb, mennyivel szívesebben tolja ki határát az ember az elégség tekintetében. A mindenfajta javak és az ellenszolgáltatások esetében tehát *az elégség nem egyéni meghatározású, hanem csak kollektív tekintélyű.* Ennek a kollektív tekintélynek gyökerei még szekularizált körülmények között is okvetlenül visszanyúlnak egy kollektív tekintélytől származó rendre, akaratra, fegyelemre és törvényre. Az elég szónál is gondolnunk kell arra, hogy a tapasztalat eredményezte tekintélye mögött, vagy kollektív tekintélye mögött az előbb említett tekintély van és így szubjektív értelmezésének igen kicsi a létjogosultsága. Annál is inkább, mivel az elég is az önzés és általában a bűnre való hajlandóság befolyása alatt van.

A második megfontolás szerint *nem az az elég, ami az igénynek és az elégnek összecsendüléséből csak stagnálásra elég, hanem az, ami az egyént is, meg a közt is előre viszi és nem hátrafelé.* Az elég közvetlenül mindig azt célozza, hogy a soron levő feladatát betölthesse az ember, mert ez jelenti az előmenetelt. Ami akár igényben, akár lehetőségben ezen alul marad, az nem elég és azért nem megelégedés, hanem csak elégedetlenség következhetik belőle. Azt is bizonyítja ez, hogy *az objektivitást sem lehet abszolutizálni az elégség ügyében, mert annak is van szubjektív vetülete is. A kettő harmóniájában születik a megelégedés és annak tartóssága esetén a megelégedettség.* Ha csak a szubjektivitás érvényesülne, az differenciákkal bőven tele káoszra vezetne. Ha viszont az abszolutizált objektivitás jutna csak lélegzethez, a sablon torkollna elégedetlenségbe.

A harmadik megfontolás szerint ezért kell a *megelégedésnek szeretetben, megértésben és igazságban úgy szankcionálódnia, hogy a felelősség gátat vessen a szubjektivizmus elterjeszkedésének éppen úgy, mint a rigorózus, hajszálhasogató objektivitásnak.* Ez a szemlélet a megelégedés Isten igéje felőli látásával is egybevág, mert abból következik.

Az igény teremtésbeli adottság és azt nem a bűn eredményezte. A bűn csak eltorzítja, minőségileg és mennyiségileg elferdíti azt. Ami kell, az nem bűn önmagában. Ami a teremtésben hozzáférhető és a kellnek határát a fejlődésben kiszélesíti, az nem sorolható a kívánság kategóriájába. Az igényesség ilyen tekintetben olyan motor, amelyik a hozzáférhetőség irányában készíti az embert megmozdulásra. Az igény szó utal tehát a hiányra, a kellre, a jogosra és a szabadra egyaránt. Amikor azonban a bűn az ember hármassz viszonyát egészségtelenné teszi, vagyis Istenhez, emberekhez és önmagához való viszonyát, a bizalmatlanság és önzés lelkiismeretlenségbe lendíti át és akkor már a valóságban nem is igényről vagy igényességről van szó, hanem bűnről. Akkor pedig egyénileg éppen úgy, mint a közösségre nézve a romlás kiszámíthatatlan veszedelme lép küszöbre. Viszont akkor, amikor az ember viszonyulása jó, a megelégedés és igényesség elválaszthatatlan kölcsönhatásba kerülnek egymással. A megelégedésben helyesen érvényesül az elégség és ennek okvetlenül minőségi és mennyiségi befolyása van az igényre. Megőrzi az igényességet attól, hogy jogalapját veszve sokirányú perverzítással, telhetetlen kapzsisággá fajuljon. Az igényesség viszont a megelégedést befolyásolja olyan irányban, hogy az ne váljék fejlődésre képtelen tespedtséggé, vagy önelégültséggé és ami kifelé hatásában ebből következne, közdepravációvá vagy közelégültséggé. Mindez azonban nem megy áldozat nélkül. *Ahol megelégedés és igényesség van, ott éppen a helyes viszonyulás elengedhetetlensége kíván áldozatot.*

3. A megelégedés és igény bibliateológiai értelme és annak gyakorlati konzekvenciái

A Szentírásból világosan kitűnik, hogy *Isten az ember teremtésével egyidejűleg annak megelégtetéséről is gondoskodott.* Igényének lehetséges voltát bizonyítja a tilalom is, amely egyúttal határt is szabott. Így a megelégedést és igényt Isten az Óhozza való helyes viszony körébe utalta. Ezt az eredeti rendelkezést Isten nem szüntette meg a bűneset után, de a bűnnek zavaró ténye ott maradt az egyes ember életében és a közéletben egyaránt. Erre a zavaró, sokszor tragikussá váló bűnre a bűnbocsánat az orvosság, amely a Krisztus emberségével és áldozatával hozzáférhető mindenkinek úgy, hogy az az újrakezdést és az emberi jóvátevést is magában foglalja. Ezzel az ajándékkal újul meg Istenhez és emberekhez való viszonya és életszemlélete azoknak, akik részesei. Ez a megelégedés és igény ügyét is új megvilágításba helyezi, sőt, az új szívvel együtt ezek is megújulnak és áldásként gyümölcsöznek.

Az *Ótestámentum* megelégedés és igény szemléletére jellemző, hogy azt elsősorban nem az egyes ember életében, hanem az ótestámentomi gyülekezetben, vagy annak törzsi, nemzetségi és családi összetevőiben látja meg. A megelégedés és igény alapja ebben az összefüggésben a törvényen át helyesen alakuló Isten—ember viszonyban található. Ez a garancia, amelynek Isten részéről az áldás, az ember részéről pedig a törvény cselekvésében megnyilatkozó bizalom felel meg. Az a közöség, amelyiken belül ez lehetségessé vált, örködni volt köteles azon, hogy tagjainak igénye ne szenvedjen csorbát és így a megelégedést eredményező megelégtetés biztosított legyen. Erre mutatnak a dekalógus tilalom formájában megfogalmazott rendelkezései. Így a megelégedésnek és igénynek szankcionálója maga az Isten. Igazságot szolgáltat az elnyomottnak, oltalmazza a jövevényt, megtartja az árvát, özvegyet, megakadályozza a gonoszt (Zsolt. 146, 7.). A külsőleges és kényszeredett összetartozás helyén az atyfiak békés együttlakozását kívánja látni és annak emberi akarását sürgeti (Zsolt. 133, 1.). A dolgos ember a boldog megelégedés ígérete alatt végzi munkáját. „Kezed munkáját eszed! Boldog vagy és jól van dolgod.” (Zsolt. 128, 2.). Ez nemcsak a férfiak kiváltsága, hanem a nők lehetősége is. Így dicséri a jó háziasszonyt Péld. 31, 25: „Erő és ékesség az ő ruhája és nevet a következő napnak”. A megelégedésnek és az igényességnek veretes ótestámentomi példája különben az az egész szakasz, amelyikből az előbbi idézet való (Péld. 31, 10—31.). A megelégedéshez önmagában nem elég a sok. Sőt, ha ahhoz becstelenség tapad, annál előbbre kerül a be nem szennyezett kevés: „Jobb a kevés igazsággal, mint a gazdag jövedelem hamissággal”. (Péld. 16, 8.). A mások kárára és elégedetlenségére igényelt és halmozott sokátkot szül: „Aki búzáját visszatartja, átkozza azt a nép” (Péld. 11, 26.). Az éhezők közötti bőség nem lehet megelégedés alapja: „Eledel bősége, gondtalan békesség volt nála, de a szűkölködő kezét nem fogta meg” (Ez. 16, 49; Ám. 5, 11.). A henyélő fényűzés pedig egyenesen ítélet alatt van és kívül esik a megelégedés és normális igényesség határán. Különösen Ámós próféta ostromozza ezt az önző, minden szeretetet és igazságot nélkülöző felelőtlen úrhatnamságot (Ám. 6, 1—7.). A maga irigylésre méltóságában is értelmetlennek látja ezt a próféta, azért kell pusztulnia. Nyoma sincs az Ótestámentomban annak, mintha Isten a nincsnek, és az aszkézisnek megelégedését propagálná és a képmutatást a legcsekélyebb mértékben is alátámasztaná, vagy az igénytelenséget speciális

érdemszerző útnak nyilvánítaná (Préd. 9, 9—12.). Azt azonban természetesen látja az Ótestamentom, hogy a mértékletesség helyet kapjon bő lehetőségek között is, mert az élet a cél és nem az élet fenntartására való (Péld. 25, 16; 27, 27.). Ismer az Ótestamentom olyan tényezőt is — nevezhetnénk sorstényezőnek, bár ez is Isten kezében van —, amelyik az igényt megkurtítja ugyan, de éppen az Isten iránti bizalom alapján akkor is indokolt a megelégedés (Préd. 7, 14.). Nem az igény tilalmas tehát, hanem a vele való bűnös visszaélés. Isten szeretetéből mindenre telik és abba minden igény belefér, csak a gonosz indulat és szándék nem. Az ítéletre vonás ténye az igények dolgában is fennáll (Préd. 12, 1.). Azért van olyan súlya Péld. 30, 8—9-nek: „Szegénységet vagy gazdagságot ne adj nekem, táplálj engem hozzám illendő eledellel.” Megelégedett élet esetén megbékéltnek néz a halála is az ótestamentomi hívő ember. „Meghalt Ábrahám, jó vénségben, öregen és betelve (az étellel)” (Gen. 25, 8; szábéa = jóllakni, betelni, megelégedni). A „sálóm”-nak is van megelégedés és megelégedettség jelentése. Zsolt. 37, 37-ben az „is sálóm” nemcsak a béke embere, hanem megbékélt, megelégedett ember is. A „daj” egyszerre jelenti az eleget és a megilletőt. Ez úgy érvényesül, hogy kit-kit megillet annyi, amennyi elég. Ami ezen felül van, az már nem a megelégedettség eszköze, hanem vagy a jól értett sáfárságé, vagy a másoktól elvonás és halmozás bűnéé.

Az *Újtestamentom* szerint Isten minden teremtése jó és semmi sem megvetendő, ha hálával élnek vele. Ezeket tehát Isten azért adta, hogy éljen velük az ember. „Aki azonban meg akarnak gazdagodni, kísértésbe, törbe és sok esztelen kívánságba esnek, amelyek az embereket veszedelembe és romlásba döntik.” A pénz-sóvárgás a rossznak gyökere. A munkások ki nem fizetett bére bosszúért kiált. Nagy nyereség azonban a kegyesség megelégedéssel, azért, ha van élelmünk és ruházatunk, elégedjünk meg vele (I. Tim. 4, 3—4; 6, 6—10; Jak. 5, 4.). Jézus a halála előtti esten megkérdezte tanítványait: „Volt-e valamiben hiányotok, mikor elküldtelek titeket erszény, táska és saru nélkül? Ők azt felelték: semmiben sem.” (Lk. 22, 35.). A munkás méltó jutalmára (Mt. 10, 10; Lk. 10, 7.). Az emberért íratott meg: „aki szánt, reménység alatt kell szántania és aki csépél, abban a reménységben csépél, hogy részesednie kell a termésben” (I. Kor. 9, 10.). „Ki katonáskodik valaha a maga zsoldján? Ki ültet szőlőt úgy, hogy nem eszik annak gyümölcséből? Vagy ki legeltet nyáját úgy, hogy nem iszik a nyáj tejéből?” (I. Kor. 9, 7.). Az igény tehát nem azonos a kívánsággal. Hiszen Isten hatalmas arra, hogy az emberekre áraszsa kegyelmét és mindenkor mindenben elégük legyen (II. Kor. 9, 8; Zsid. 13, 5—6.). De ami elég, azzal valóban meg kell az embereknek elégedniök. Ilyen értelemben mondja Keresztelő János a katonáknak: „Senkit ne zsaroljatok, se ki ne fosszatok és elégedjete meg zsoldotokkal.” (Lk. 3, 14.) A bővelkedést is ismeri az Újtestamentom, de a bővelkedés mindig azzal a kötelezettséggel jár, amelyik már a sáfárság körébe, vagy a diakónia körébe utalja azt, ami az éppen eleget meghaladja (II. Kor. 9, 8.). Bálvánnyá és kiváltsággá semmiképpen sem lehet a bőséget, mert akkor már magában hordja ítéletét. A javak ugyanis, akár anyagiak, akár lelki-szellemiek, az életért vannak, az pedig több mint az eledel és több mint az öltözet (I. Tim. 6, 17; Mt. 6, 25.). Igaz, ismer olyan eseteket és helyzeteket is az Újtestamentom, amikor valaki a szükségben is megelégedett. Ezekben az esetekben azonban vagy arról van szó, hogy valaki — mint Pál apostol is — a rábízott szolgálatért önként vállalja azt és nem mások kényszerítésére, vagy arról,

hogy Istennek szabadságában áll, akár fenyítésből, akár megpróbáltatás céljából a nem elég állapotát megkóstoltatni (Fil. 4, 10—13; 1. Kor. 9, 14—15; Jak. 4, 1—3; 5, 11.).

Az Újtestámentom ebbe az összefüggésbe tartozó szavai közül külön is kiemelek kettőt. Az „autarkeia” éppen úgy kifejezi az elégséget, mint a vele való beérést. Tehát az emberi igényre sem vet árnyékot, mert az nagyon jól belefér. Kirekeszti ugyanakkor azt, ami már a kívánság, vagy kiváltság, sőt a bálványozás körébe esnék. Amikor tehát kijön, azaz megél az ember azzal, ami rendelkezésére áll, akkor a mértékleteség egészséges fegyelmével és korlátján belül, a megelégités megelégedéssé válik. Amikor pedig ez jó viszonyulással tartósul, megelégedettségévé lesz. Benne van azután az autarkeia-ban az is, hogy ezzel az eléggel szabadon, skrupulus nélkül bánhatik, rendelkezhetik az ember. Telik is, jut is, mégpedig aggodalom nélkül, abból, ami van és azért elég. A másik szó az „arkei” azt jelenti: elég. Mégpedig olyan értelemben, hogy az is elégnek tartja az eleget, akitől az származik, meg az is, aki részesévé válik annak és beéri az eléggel (arkei charisz szoi, II. Kor. 12, 9; arkümenoi toisz parúszin, Zsid. 13, 5.).

Az Újtestámentom természetesen a Megváltó és a megváltás felől szemléli a megelégedést és igényt. Tehát Krisztus személye és műve felől, aki eljött valóságos emberként és jó pásztorként, hogy nyájának élete legyen és bővülködjék (Ján. 10, 10.). Ő még egyszer eljön, ítélni élőket és holtakat, amikor is dönt abban, hogy kik mehetnek be az új Jeruzsálem kapuján (Jel. 22, 14—15.). Ezzel a lehetőség és a felelősség elválaszthatatlanul összeforrott a keresztyén ember számára. A lehetőség abban adott, hogy Krisztus e világra jött el és valóságos emberként itt vállalt szolidaritást a világgal. *Krisztusban tehát nem tiltott, idegen és profán dolog az sem, ami az emberi élet fenntartására, teljesebbé, boldogabbá és szebbé tételére való, hanem felkínált eszköz és alkalom. Ebben a megelégedés elérhetősége és a rá való igény jogosultsága is benne van.* Természetesen a határok kérdése a bűn miatt mindig labilissá válik. Itt van azonban a következő szempontnak óriási jelentősége. A Krisztusban új viszony születik a hit által Istennel és emberekkel. Ebben eltűnik a kiváltság, de érvényes a váltás. Eltűnik az öncélúság és szemponttá válik a másik ember anélkül, hogy a személyes élet ezzel igénytelen eszközzé válnék csupán. Az Isten szeretetének felismerésében mindig benne van annak felismerése is, hogy amit a hívő ember a maga számára valóságnak tapasztalt, az Istennek az egész világra nézve szándéka és akarata. Ebből következőleg mások felé fordultában a szeretet felel meg az ő részéről is alapmagatartásnak. Ez a szeretet nemcsak arra elégséges, hogy igényei ne váljanak az igazság csorbításává mások felé, hanem arra is, hogy az igazság tetet öltjön. Igényei éppen az ennek való megfelelés irányába kell hogy essenek. Az igényesség akkor folytatódhat jogos megelégedettséggel, ha abból nagyon sok telik mások megelégitésére és megelégedésére. Ezért a keresztyén ember megelégedésétől és igényességétől sohasem lehet idegen az áldozatra való készség. Annak autarkeiája sohasem zárt sziget, hanem mindig a közösség irányába nyitott ajtó és ablak, amelyiken át befogad, kimegy, együtt van és amelyiken át világosan meglátja, mi kell és mi jó a többieknek, mit lehet azért tenni. Igénye elsősorban mindig az önmaga megváltozása, éppen a megelégitésre való alkalmasság érdekében. Ezért igényes az anyagi, lelki és szellemi szükségletek dolgában egyaránt. Megelégedettsége viszont olyan természetű, hogy az a kegyelemre épült és azért jó kézből fogadja el

mára a lehetségeset elégnék és megbízható kézben látja a holnapit. Az aggodalmat elüzi az Isten iránti bizalom és ez igen fontos dolog, mert az aggodalom megkötözi az embert. Sohasem tekint úgy előre, hogy tekintete valóságslátás nélkül átszaladjon a közvetlen jelenen. Sohasem reked meg annál sztatikus igényekkel és sohasem célja a stagnáló megelégedés, hanem abban mindig ott van a holnap távlata, reménysége és felelőssége. Annál is inkább, mert a végső számadás felé tart megelégedésével és igényességével, úgy, hogy az az időszerű közélettel a legszorosabb kapcsolatban van. Közvetlen felelőssége és reménysége ugyanis ezt teszi természetessé és lehetségessé. A megváltás felől szemlélt igényesség többlete ebben kell, hogy jelentkezzen. Ha nem jelentkezik ebben, akkor már sohasem és sohasem jelentkezik. Éppen ebből következőleg szükség még a megelégedés és igény kérdését egyéni és társadalmi összefüggésében külön is szemügyre vennünk.

4. A megelégedés és igény egyéni tényezői és társadalmi vonatkozása

Az igénynek és megelégedésnek meglehetősen sok egyéni tényezője is van. Ezeket azért fontos szemmel tartanunk, mert a mindennapi életben sokkal jobban érvényesülnek, mint ahogy az a kérdés egyéb összefüggéseiben megtetszik. Ezek egy része velünk született. Ilyen például a kedély, bár annak több összetevője is van. A testalkat, vérmérséklet, származás, műveltség, a múltbeli életmód, egy vagy többféle környezet, életkor mind befolyásolja az embert abban, mit igenel olyanként, ami kell és jó, vagy mire mond legalább belsőleg igent vagy nemet.

A kedély, amire legelőször utaltam, olyan tényező, amelyik közvetlenül inkább a megelégedést befolyásolja, aszerint, hogy jó vagy rossz. De közvetve, éppen hullámozása miatt, jelentkezhet indokolatlan igénytelenségben, vagy értelmetlen igényességben. Az egyéb fizikai és lelki-szellemi sajátságok — testi erő, törekeny, beteges alkat, gyenge, vagy gyengébb idegzet, nagyobb szellemi képesség vagy az átlagon is aluli, az éber vagy alvó lelkiismeret, merészség vagy félelem úgy befolyásolhatják a megelégedést, hogy vagy a túlságos biztonságérzetet teszik a helyére, vagy a nemtörődomség és aggodalom árnyékát vetik rá. Ilyen esetekben az igény, az előbbiek reakciójára, módosul, néha beteges túligényességgé vagy hanyag igénytelenséggé. A múltbeli életkörülmények meg azáltal hatnak némelykor, hogy vagy a jobból gyengébbbe, vagy a rosszából jobba jutnak emberek és mindkét esetben lehet az a következménye, hogy az újabba való helyes bele nem találás az igények elferdülésére vezet és elégedetlenséggé fajul.

A műveltségnek szintén megvan a jelentősége ezen a téren. Megléte új lehetőségek felismerésében, akadályok leküzdésében nagy nyereségnek bizonyulhat. Hiánya, még jó szándék mellett is, balsikerek okozójává válhat.

Sajátosan mutatkozik a megelégedés és igény kérdésében az életkor befolyása. Nemcsak nagy általánosságban a nemzedékek életszemléletének egymástól elütő voltára gondolhatunk itt. Az idősebbek mögötti jó vagy rossz tapasztalatok összessége, az azok alapján kialakult bizalom vagy bizalmatlanság, az öröklött vagy felvett sajátságok tanultabb kendőzése, vagy éppen erőteljesebb kiütözése, a fizikai vagy lelki megviseltebség igen erősen befolyásolhatják a megelégedést. Viszont a fia-

talok kevesebb életpasztalata, de nagyobb ambíciója és reménysége, éppen az igények tekintetében eredményezhet olyan típusú igényességet, amelyik után csalódás következik. Semmiképpen sem pesszimizmus ezek reális látása. Ha ugyanis problémaként felbukkannak, nem azzal oldódnak meg, hogy azt mondjuk rájuk: nincsenek, hanem azzal, hogy keresük a megoldást.

A személyi tényezők gátló körülményeinek megoldása legtöbb esetben egyénileg keresendő meg és egyénileg gyógyítható. Annak kell megkeresnie, aki hozzáférhet és annak kell gyógyítania, akinek módjában van. Amit pedig sem egyén, sem közösség nem gyógyíthat, azt közösen kell hordozni, mert abból születhetik az ilyen esetekben megvagasztaltatás és ennek alapján megelégedés. A megoldhatatlant lehetetlen egyedül hordozni. A közösségnek éppen akkora hivatása a megoldhatatlan hordozása, mint az orvoslás. Teológiai szempontból ebben az összefüggésben is a viszony kérdésének kell előkerülnie. A Krisztushoz való helyes viszony az erőnek és megoldásnak éppen úgy forrása, mint a megvagasztaltatódásnak. De ennek mindig egybe kell esnie az emberek felé eső jóviszonnyal és ha nem spiritualizáljuk el, egybe is esik a kettő. Az embernek önmagához való jó viszonya ennek a kettőnek jó gyümölcse már. A rendeltetését a lehetőségekkel együtt felismerő ember, hivatásába egészen beállítottan, ajándékuul tapasztalja meg, hogy olyan gátló körülmények is elhárulnak, amelyeknek egyenkénti kezelgetése visszaesést okozna.

Már a fentiekből is több helyen elővillant, hogy *a megelégedettség és igényesség nem pusztán magánügy, hanem igen erősen társadalmi ügy is. Beteg társadalom az, amelyben a megelégedettség csupán egyéni ügy vagy csak néhányak ügye. De az is, amelyikben nincsen általános igénylehetőség, mert az születési sorskérdés. Ahol csak keveseknek van, mert keveseknek lehet igénye — a többi sokat a sorsa sodorja —, ott az igény már régesrégén kívánságokká fajult. A kevesek igénye tulajdonképpen a sokak igényének vétkes és bosszúért kiáltó összehalmozása, azaz zsákmány. „Aki koldus, ne tanuljon!” — vallotta némelyik gazdag ember. Nemcsak irigységéből, hanem attól való féltében is, hogyha a tehetséges szegény gyerek előbbre jut, akkor felrobban az egyenlőtlenség tehetetlenségi nyomatóka. Ahol ugyanis kevesek igényéről van szó, ott egyik legfőbb igény, hogy lehetőleg ne lássanak azok, akiknek nem lehet igénye. Ennek kísértése mindig felbukkanhat. Amelyik társadalomban azonban védekezni lehet ellene, ott minden bizonnyal közel esik a szándék Isten akaratahoz.*

Isten a megelégitést nem keveseknek, hanem a világnak, az embereknek biztosította. Nyilvánvaló, hogy szándékának az felel meg, ha minden adottság helyretalál, az is, ami még nem talált helyre. Ha valaki ilyen megfontolással állítja be igényeit, azok nem tartozhatnak a kívánság kategóriájába, hanem a feladatok elvégzésének sürgetőivé és az emberi rendeltetésnek való megfelelés vágyává lesznek. Az emberség emberek között közügy. Ennek pedig elvitathatatlan kelléke az igény. Megélhetési, kulturális, fizikai, lelki-szellemi igény a legjobbra, legcélravezetőbbre, a legigazábbra. Ahol a szabadság nem kiváltság, hanem megszokott közkinccs, ott a mindenek igénye olyan szempont, amelyre az egyesé nagyon jól beleillik. Megelégedettség és igényesség nem lehetséges igazán ilyen értelmű szabadság nélkül. Amikor a szembenállás helyett az egymás mellé állás következik be, akkor az igények helyes irányba terelődnek és ennek alapján beérik a megelégedettség. Az olyan

társadalom, amelyik nem veszi megoldandó probléma számba az elégedetlenséget, tüzet hordoz a saját kebelében és az előbb-utóbb éget. Az a megelégedés pedig, amelyik sok jogos elégedetlenség közepette látszik szilárdan állni a lábán és éppen annak árán létezik csupán, már aligha nevezhető megelégedésnek, hanem ott már kizsákmányolásról van szó.

A közmegelégedettség elsője tehát nem divatfrázis, amelyet egyszerűen ezzel a szóval lehetetleníteni lehet. Sőt, még azzal sem lehet, hogy a rá való őszinte törekvésben disszonancia is akad. Ha pedig a közmegelégedettség az elsője, akkor az egyéni megelégedettség nem lehet független attól, hanem azzal olyanformán van függőviszonyban, hogy annak egyensúlya esetén biztosított és elősegítésével tartós. Közmegelégedettség esetén mindig könnyebben megtalálja az egyes vagy a kevesebb a maga megelégedését, mint a sok a kevés megelégedett mellett. Bár a bűn miatt nem lesz sohasem problémamentes a világban a megelégedettség, az Isten által adott lehetőségek felé fordított igények mégis újra meg újra nyújtani fogják a megelégetítést.

Összefoglaló áttekintés

Az igényesség nem sorolható a kívánsággal egy kalap alá, mert az nem a bűn következménye, hanem Isten teremtésében biztosított joga az embernek. Az által pedig, hogy az igényesség egyúttal a teremtésbe rejtett fejlődés legnyilvánvalóbb eszköze emberek javára, kötelesség is. A bűn ezt az életmegnyilvánulását is megrontja az embernek, azért nem problémamentes magányúként sem, meg közügyként sem. Az orvoslás azonban nem lehet sem az igények elfojtása, sem az egyéni körülményeket teljesen szem elől tévesztő merev objektivitás túlhajtása, sem pedig a személyi tényezőktől erősen befolyásolt szubjektivitás szabadlábba helyezése.

Az igények helyes mederbe szorításának mégis megvan a lehetősége. Elvászthatatlan mások igényétől, vagy még nagyobb összefüggésben a közigenyétől és az ilyen szemponttal rendelkezésre álló adottságtól. Azzal függőviszonyban kell, hogy maradjon. Nem lehet azonban a felelőtlen könnyelműség, vagy maradiság mártaléka sem az igényesség, mert ez esetben meg a rosszul értett igényesség gátolja az embert hivatása betöltésében.

A helyes igényességben meg kell hogy találja egyensúlyát az anyagi és szellemi igény. Az egyensúly felbomlása a megkívánt emberség rovására megy és társadalmi kihatásában is kárt okoz. Teológiai szempontból ezért beszélünk egy alapigényről, amelyik Isten igéje felé fordítja az embert. Ennek meghallása eredményez Istennel bizodalmas és engedelmes viszonyt. Az emberek felé a szeretet és igazság viszonyát alapozza. Kinek-kinek önmaga felé pedig az aggodalommentes, kulturáltan fegyelmezett felelős életét. Az így befolyásolt igényességre is vonatkozik a számadás kötelezettsége.

A megelégedés nem egyszerűen kedély és hangulat dolga, vagy a szerencse ingatag függvénye, hanem boldog, hálás és felelős rátalálás Isten sokféle ajándékára. Ez mindig kibékülést is jelent azzal, ami elég, vagy aminek Isten felől indokoltan elégnék kell lennie. A megrövidítés okozta elégtelenségbe való beletörődés sem megelégedés, csak tűrés.

Az igénytelen bármibe belenyugvas pedig lehet semmibevétele az étellel együtt Istentől ajándékozott életigénynek. A megelégedéshez az utóbbinak sincs több köze, mint a mások megelégitését csorbító telhetetlenségnek. Az előbbi az élet teljes eltolódása az eszköziség felé, az utóbbi pedig a másokat és másokét is áldozatul követelő életbálványozás. *A bűn árán szerzett megelégedés már nem megelégedettség, hanem illetéktelen javakkal palástolt halott lelkiismeret.* A megelégedés nem az igények száműzésének állapotában születik, hanem a hivatásában önmagát is, meg a társadalmat is jól értő ember jó szándékában. Teológiai megfogalmazásban tehát az Isten szeretetét és akaratát megértő és magáévá tevő ember bizodalmaiban és engedelmisségében gyökerezik. Etikai szempontból pedig úgy tartoznak össze a megelégedettség és igényesség, mint az ünnep a hétköznapokkal, mint a hit a cselekedettel, mert nem az elkülönítésükben ajándékok ezek, hanem az Isten rendelésének megfelelő jó összefüggésükben.

Szabó Gyula

Az egyház nem abban bizonyítja magát egyháznak, hogy minden kérdésben „sajátosan keresztyén” álláspontot foglal el. Az egyház addig egyház, amíg másokért adja oda magát. A keresztyén humanizmus éppen ezért frázis csupán, amíg nem válik gyakorlati cselekedetté az emberkért. S ma ez azt jelenti, hogy saját népünk és az emberiség békéjét munkáljuk.

Pálfy M. (Görlitz 1961)

*

„...egy »keleti« államban is szolgálnia kell a keresztyén embernek a másik embert, jót kell tennie »a többiekért«. Nem kell-e becsületesen dolgoznia? Nincs-e meg a maga értéke a jó lakásnak, a rendes cipőnek, a rendezett utaknak, a jól megmunkált szántóföldnek vagy az alapos orvosi kezelésnek? Talán ne örüljön a keresztyén ember annak, ha eredmények születnek ezeken a területeken? Vagy akár a politika területén is? Ki állíthatja azt, hogy a becsületes keresztyén ember szükségszerűen csak »nyugati« értelemben vett demokrata lehet? Nem szabad neki úgy vélekednie, hogy más kormányformák jobbak is lehetnek? Valóban megtalálta a »Nyugat« az elmúlt évszázadban azt a kormányformát, amelyet egyedül tarthat jónak a keresztyén ember?”

N. Hansen Soe (Dánia)

A béke-fogalom vallásfilozófiai problémájához

Bevezetés

Keresztyén emberi létünk és gondolkodásunk kétezer év óta legfontosabb és legsúlyosabb kérdése: a béke és békesség kérdése ma is változatlan aktualitással áll előttünk. Mindenkori súlyossága azonban számunkra azért is kap még nagyobb nyomatókót, mert az ebbe beletekin-tés s a megvalósítás lehetőségeinek megtalálása számunkra életet jelent — míg elvétele halált —, s ezért elméleti jellege is üdvös vagy tragikus gyakorlatltságot jelez.

E kérdésben az elmúlt években több hosszabb-rövidebb tanulmány látott már napvilágot. Teológiai és filozófiai alapvetésekből sok szép virág sarjadzott ki, s úgy gondolom, mindezekhez a személyes vallomá-sokon kívül alig lehet hozzáfűzni valamit is. Azonban jó ideje egyre vas-kosabb kérdőjelként meredezik elém az, hogy miért van oly nagy és any-nyira érzékelhető bizonytalanság a béke és békesség fogalmai terén, illetőleg hogy miért kell az egyik aránytalanul nagyobb súlyát a másik rovására hosszadalmas magyarázatokkal enyhíteni, és megfordítva, miért kell a súlytalanak tűnő komplex-fogalmat különféle nehezítőkkel tele-aggatni, hogy lényege szerint is elfogadható legyen. Röviden pedig: a béke egyre elevebbé váló politikai tartalma miért okoz félelmet, míg a békesség egyre jobban elszíntelenedő teológiai jelentése miért meg-nyugtatóbb és miért látszik egyes körökben veszélytelenebbnek. Mert ez a jelenség annyi esztendő után és annyi tanulmány ellenére is megvan, prédikációkban és egyéb megnyilatkozásokban is néha megcsendül, iránymutatás helyett csak nagyon óvatosan és bizonytalanul lépegetve.

Az utóbbi hónapokban — egészen más kérdéssel foglalkozva — bi-zonyos eddig nem gondolt szempontokra irányult figyelmem, melyek ezt a kérdést is újólág erőteljesen elém tették. Úgy vélem, hogy kérdésünk-nek ezek alapján történő megvizsgálása sok lelkiismeret megnyugtatósára lehet és segítséget nyújthat abban, hogy hangunk ne bizonytalan zen-gést adjon.

A béke és békesség tartalmi eltolódások

A béke és békesség összetartozó, és mégis nagyon sokszor egymással szemben állni látszó problémájához kiindulópontunk rendszerint azok az igék, melyek kézenfekvően tartalmazzák a béke és békesség gondo-latát az Ó- és Újszövetségben. Megfontolásainkhoz alapot nyújt a *sálóm* és *eiréné* tartalma egyaránt, valamint az a használati mód, ahogyan ezt a kettőt Jézus Krisztus maga veszi kézbe. Mint keresztyéneknek termé-szetesnek látszik az, hogy ha az üdvösség és bűnbocsánat kérdésében Jézus Krisztushoz kell fordulnunk, mint aki az Istentől testet öltött ige-ként adatott a viláért, akkor az is természetes, hogy a keresztyén em-ber ilyen aktuális kérdéseire is Jézus Krisztusnál keressük a tartalmi vonatkozásokat és feleleteket is. Hiszen Jézus Krisztusban a békesség Istene nyilatkozott meg, s Ő maga is azzal a köszöntéssel lépett be a bűnös emberek e földi közösségébe, mely a békesség megvalósításának

vágyát fejezte ki. S ha különösen a magyar szövegre vagyunk tekintettel bibliaolvasásunk során, akkor ugyan üdvösségesnek látszó, de végeredményben nagyon szűk és zárt területre lépünk az egyre inkább meggyőződésünkbe váló és vált teológiai fogalmi rendszerrel, mely Jézus Krisztusban egyedüli módon és kizárólagosan a békesség fejedelmét hajlandó meglátni. Ennek lehetőségét persze igen megkönnyítik azok az ismeretes helyek, melyekre nagy megnyugvással hivatkozunk. „Békesség néktek!...” (Lk. 24, 36.), „... azért beszéltem ezeket néktek, hogy békességetek legyen énbenem...” (Ján. 16, 33.), „... békességet hagyok néktek, az én békességemet adom néktek...” (Ján. 14, 27.), „Boldogok a békességre igyekezők...” (Mt. 5, 9.), „Kegyelem néktek és békesség...” (Róma 1, 7.) „Isten országa békesség és Szentlélek által való öröm...” (Róma 14, 17.), „... az Istennek békessége uralkodik a ti szívetekben...” (Kol. 3, 15.) stb., melyek szokásos exegézise — vitán felül — a belső világra helyezi a hangsúlyt, de annyira azért mégsem, hogy közben a külsővel kapcsolatos szituációról megfeleledkezhesék a keresztyén ember. Éppen nem a Krisztust követő ember, aki a csak ezekre az igékre figyeléssel magával a krisztusi mentalitással cselekedne heterogén módon. De mindebből természetesen látszik keresztyéninek az, hogy cselekedeteink és életünk céljának végső fokon a békességnek, és nem a békének kell lennie.

Az ÓT is hasonlóképpen közvetíti Isten akaratát és üzenetét. Mózes könyvében az Isten békességet ígér az ígéret földjén (III. Móz. 26, 6.), Dávid király is békességről tesz bizonyágot minden ellenségével szemben (II. Sám. 7, 1.) és Zakariás könyvében is a pogányoknak a békesség hirdetése a fő mondanivaló. Békesség tehát minden vonatkozásban, olyannyira, hogy a béke újkori és modern fogalma mindezeknek túlsúlya miatt — úgy látszik — szóhoz sem juthat.

S nem segít itt az sem, ha a kérdésnek részleteiben próbálunk a mélyére nézni. Ha azt látjuk, hogy a békesség az ember élete biztosítása céljával van összekapcsolva (III. Móz. 26, 6—13.), vagy ha szabadulást és jó szerencsét jelez (Esaiás 52, 7—15.), akkor is erőteljes marad békességvonatkozása és színe. Ugyanígy áll a helyzet, ha a szomszédokkal való békés viszony hangsúlyozódik (II. Sám. 7, 1.), vagy ha dicsőségről és erőről tanúskodik is az Istentől kapott békesség. És vitathatatlanul ezt húzza alá az is, ha a történelem során a szegényeknek felemelkedés jut osztályrészül, a hatalmaskodóknak pedig megtöretés, amikor tehát az igazság és jog, illetőleg az ókori egyenlőség és szociális gondolat diadalmaskodik (Zsoltár 72, 1—4.). S bizonyosan maga az általános rend és emberi harmónia tartalmazódik a békességben, mely a legszorosabb összefüggésben van az elhívó és kiválasztó Istennel. S rendkívül érdekesnek kell, hogy tűnjék e probléma akkor, ha észrevesszük azt, hogy míg az ÓT békességfogalma, a sálóm, általában mindig együtt van bizonyos, más kiegészítő fogalmakkal, mint amelyek lényegében konkrét tartalmat adnak magának a sálómnak is, olyannyira, hogy ez végeredményben az ószövetségi használat szerint lényegében „csúcsgalomnak” tekinthető, a mellette levők összefoglalásával — addig az ÚT-ban a csúcsgalmi jelleg elmarad, a békesség fogalma transcendentizálódik, lényegében megszűnik konkrét tényeket tartalmazni s eltolódik — lassan, de biztosan — az eschatológia irányába. Az irány tehát az, hogy a sálóm valami megfoghatójából az eiréné — a Krisztuson keresztül — valami megfoghatatlanná válik. Ez akkor is érvényes, ha a békesség a hit tárgyává válik... Mert vajon talán a sálóm Istennel összefüggése nem volt a hit tárgya is?

Miért?

Annak ellenére történik ez, hogy a sálóm a maga ószövetségi tartalmát magával viszi az ÚT-ba, különösképpen azzal is, hogy Jézus Krisztus maga is aláhúzza — éppen az ígéletben — a „régí” és az „új” megszakíthatatlan folyamatosságát, a kettő szoros egymáshoz tartozását; sőt, a várt elképzelések Benne történő teljes megvalósulását. Tehát az ószövetségi fogalom részben tovább él az újban s az új békességfogalom mégis kicsúszik kezünkől. Még akkor is, ha azt látjuk, hogy a sálóm-hirdetés során a prófétáknál nem távoli, mítikus képzetek játszottak közre, hanem konkrét politikai és vallási helyzet; ha arra gondolunk, hogy egy „aranykor”, a termékenység és gyarapodás ideje az isteni békének tartalma, nem pedig — mint a görögöknél — a békés korszakoknak következménye (!), vagy ha — mint a LXX-ban — az eiréné legfőbb jelleggel az Istentől kapott legnagyobb jótéteményt jelenti. S ha ezekre gondolunk, akkor már túl vagyunk azon, hogy olyasmiken töprengjünk, hogy a görög eiréné elsősorban nem valamiféle viszonyt jelent az emberek között általában, sem nem valami magatartás jellege van, hanem állapothatározó vonatkozása. Mégpedig olyan állapotot jelez, mely az állandó háborúskodásnak, a polemosnak a befejeződését és megszüntét jelenti. Amit az ember ösztönösen kíván s amit érzékelní és valósággal megfogni lehet. Amiből az a békeállapot alakul ki, melyből mindenféle áldás fakad az ország és nép számára és amely végeredményben joggal hordja magában az augustusi kornak a későbbiek során mindenkor nagy tisztelettel emlegetett vívmányát: a rendezett jogviszonyt, az önmaga körül külön fogalmi világot kialakító Pax Romana-t. S míg a múltból a jelenbe áthúzódóan ilyen hallatlanul nagy ajándékaink vannak s megnyilatkozásaink kifejezőmódjai akaratlanul is ilyen gazdag szellemi múltban gyökereznek, miért van az, hogy az előbbi kérdés feltevése csak annál jogosultabbnak, de egyben súlyosabbnak és megdöbbenőbbnek is látszik?

Jézus tanításának félreértése

Minderre egészen természetesnek tűnik a keresztyén és hívő ember részéről a válasz, amikor arra hivatkozik, hogy Jézus Krisztusban hangsúlyozottan a lélek és a szellem került előtérbe, a materiális feltételek csak másodrendű szerepet játszottak nála is és tanításában is; sőt: annak ellenére, hogy sok emberen segített és a kenyér és víz feltétlen szükségességének summás tartalma szerint átélte és átérezte a nyomort, tanításában mégis a legfőbb jó és legfőbb szükségesség nem e földi boldogság irányában konkretizálódott, hanem a mennyek országában, az istenfűség megvalósulásában s általában mindabban, melyeknek olyan színe van, hogy az egyes élethelyzetek anyagi vonatkozásaitól szinte minden komolyságot és súlyt, s egyben minden teremtésszerű rendeltettséget — mely az Isten teremtésrendjében mégiscsak alapvető és döntő jelentőséggel bírt és bír (I. Móz. 1, 28.) — oly könnyedén megvonnak. Hivatkozással arra, hogy a belső rendezettség, a hívő egzisztencia, a kegyelemre hagyatkozás s a kereszten megvalósult bűnbocsánatból élés minden materiálison túl levő valósága alapvető hatással van a materiális valóságok között szenvedő emberre. Ami feltétlen igaz. *De a lény és e gondolkodás — mint hit — elcsúszása ott kezdődik és egyúttal lényegében abban fejeződik ki, hogy a Krisztus által kapott ajándékok lelki tartalma üressé, lelketlenné és lélektelenné, tartalmatlanná s végeredményben teljesen feleslegessé és hiábavalóvá teszi az emberi élet teremtészerűen materiális feltételeit. Ezért lehet aztán függetlenné minden mai*

gondolatunk a múlt szellemi tartalmától s lesz függetienné végeredményben a jelen élethelyzettől is...

A fenti megfontolás mindenesetre tiszteletre méltó. Bár ha arra gondolok, hogy (mint már érintettem) a Krisztusra hivatkozás nem ütheti agyon a teremtés rendjének bizonyos határozmányait — mert ebben az esetben a megváltás rendje feltétlen korrekciót kísérel meg a teremtés rendjén, vagy e gondolat olyan kérdésben mutat ellentétet, melynek (ha a megértés kedvéért valami hasonlatot használhatunk, akkor használjuk egy tört képét) tagjai a számlálóban egymástól független tagokként örökösök maradnak (s csupán a nevező változhat: lesz a törvényből evangélium, tehát a két rend csak az üdvösségszerzés kérdésében „ütheti” egymást) —, akkor a fenti megállapítás súlyos *contradictio in adjecto*.

És úgy vélem, nem csupán erről van szó.

A régi kísértések

Ennek a kérdésnek a taglalásánál, éppen a sálóm és az eiréné belső tartalma következtében, feltétlen figyelemmel kell lennünk az istenfogalom kérdésére is. Hisszük, hogy Jézus Krisztusban az Isten nyilatkozta ki, tette megfoghatóvá a maga szeretetét és kegyelmét az ember iránt, s hogy ez az így megnyilatkozó Isten az egy igaz Isten és mindenek. Atyja. De hisszük azt is, hogy Jézus Krisztus megjelenése előtt is volt találkozása az embernek Istennel s hogy az általánosnak nevezett ki nyilatkoztatás is teremtett közvetlen kapcsolatot az egy igaz Istennel. S ez a kapcsolat a maga idején mindenkor feltételezett kapcsolat volt, mert a csipkebokor, Hóreb-hegye és a többi mind egy bizonyos szituáció, egy bizonyos élethelyzet volt. Olyan vonatkozásokban feltételezett, melyek súlyát ma elfeledve és azokat csak járulékosoknak tekintve „egyből” lekapcsolunk, ha az Istennel való viszonyunkra vagy akár a hitre is gondolunk. Ezt úgy is mondhatnók, hogy a kérdés világgépi is, amennyiben egészen más gyökerekhez tapad az ókori gondolkodás az Isten és ember felől, valamint a kettő egymáshoz való viszonyában, s egészen más képet mutat a maga újkori és legújabbkori megjelenésében.

Egyet kívánnék csak említeni.

a) A régi idők nagy kérdéseit kutatva az emberrel és gondolkodásával kapcsolatban olyan kép áll előttünk, mely azt mutatja, hogy a pogánynak minősített régi világban vallás és politika, szellem és természet, isten és ember teljes egységben volt. Ebben a pogány világban és szellemiségben azonban az ember nem egyszerűen „az” ember volt, hanem elsősorban és mindenekelőtt a nemzetileg meghatározott ember: „a” görög, „a” római, „az” egyiptomi, „a” zsidó. Ezzel természetes összefüggésben istenfogalma is egy nemzetileg meghatározott, sajátos, minden más istenfogalomtól eltérő, más népek lényegével és istenével ellentétes fogalom volt. Olyan istent tartalmazott e fogalom, mely érdekességben az őt kialakító és hordozó néppel, életre-halálra elszánt egységet alkotott vele, olyannyira, hogy egy meghaló néppel együtt pusztultak istenei is. A nemzeti sajátosságokkal jellemzett istenfogalom ezért a „kapott” ajándékok dolgában, így a béke vagy békesség tekintetében is már ab ovo ellentétben kellett hogy álljon a legközelebbi, a szomszéd népekkel, mert hiszen minden ajándék belső, szellemi tartalmát a gyakorlatban feltétlen ellentétek határozták meg. Éppen a nemzeti jelleg következtében. Így e nemzetileg gondolt isteni más népek lényegével és istenével

ellentétes lény volt, olyan gondolt valóság, amely minden részletében és vonatkozásában ellentmond annak a szellemnek, mely az emberiség lényege s mint ilyen minden nép és ember általános egységének és megértésének alapját és lehetőségét jelenti.

Vallás- és kultúrtörténeti probléma, hogy a „pogányságon” belül e gondolkodás megszakadását mennyiben segítette elő a lassan kialakuló gondolkodás és pogány filozófia, amely az embert végeredményben nemzeti és szűkkeblű elzárkózottságából emelte ki, kibillentette önelégültségéből és föléje emelte a maga népi önhittségének és korlátoltságának, s ráállította azokra a sínekre, melyek a legújabbkori gondolkodás végállomásának tűnő pontjaira vitte a nemzeti istent, békét, érdeket: a jó értelemben vett kozmopolitikus vagy internacionális gondolkodás állomásaira.

Vallásos vonatkozásban ez a probléma bizonyos klasszikus és egyetlen látszó megoldását a keresztyénségben érte el, amikor a logos sarx formában megjelent az emberek között, azaz a dolgot kisé a szakértelem mellőzésével nézve — az általános ész, az emberiségnek valamennyi népet és emberi egyedet átfogó szellemi valósága aláhúzza azt a lehetőséget, hogy benne és rajta keresztül minden gyűlölködés és ellentét, még maga a nemzeti jelleg is, mely az emberek között egyáltalán létrejöhet, megszüntethető s az efelől való bizonyosság általános és feltétlen, s egyben közvetlen bizonyosság is. Maga az Isten, minden ajándékával együtt. S ez lenne a vallásos gondolkodás, minden feltételezés nélkül...

Nem érdektelen az sem, hogy Krisztus és nyomán a keresztyénség abban az időben jelent meg e világon, melyet az Írás az „idők teljességének” nevez a „maga rendelt idejében”, mely az antik világ alkonyát jelenti, a történelmi romlottságnak egy relative legnagyobb fokán, minden nemzeti különbség, minden nemzeti etikai követelmény, vagyis lényegében mindazon eszmék és elvek pusztulásának idején, amelyek a régi világot hordozták és mozgatták. Amikor a klasszikus korokat és népeket ha de facto még nem is, de már a sírba tették.

b) S ha a keresztyénségnek e gondolkodása minden jelentőtől el is vonatkozott, amikor a szellem elfordult minden „e világítól”, amikor a testet öltött logos problémamentes utakat látszott ajánlani, amikor a reáliák jelenségvilágát az egy lényegről annyira letépte valami belső erő, akkor is megmaradt valami a régi gondolkodásból, nem tudta elvetni gondolkodásának addig alapvető motívumait. Harapófogóba került a gondolkodó ember s ebben benne maradt a mai napig is. Ha ugyanis ezt látjuk, hogy a múltban vannak gondolatok és magatartások, melyek rendkívül visszataszítóak és „erkölcstelenek”, de amelyek éppen korukból és általános, politikai-erkölcsi célokra irányuló szellemükből mégis megmagyarázhatók és megérthetők, akkor az a kérdés kerül lényegében elő, hogy mi milyen gondolkodásban és gondolkodásból élünk. Mi, mai emberek.

Nemde sokszor úgy tűnik, hogy — miként az első század keresztyéneinek — a mi világunk is nagyon szűk keretek közé épült; minden nagysága és hatalma ellenére is zárt kis világ; gyakorlatilag „azonos” a római birodalommal és a politikai béke „azonosnak” érződik a Pax Romanával. Ezzel azt kívánnám csak érzékelhetővé tenni, hogy sokszor mennyire a régi kategóriák nacionalizmusával nézzük vágyainkat és kérdéseinket. Hogy mennyire nem jutottunk előbbre a sokszor megkritizált régieknél. A békét és békeséget óhajtjuk, de gondolataink, továbbá az ezeket kifejező hagyományos vallásos énekeink és imádságaink nemzeti határainkat milyen ritkán lépik át s foglalják magukba a szomszédok s az egész

világ minden népének gondjait és problémáit. S ha imádságos gondolataink vannak, mennyiszor megrekednek azok határainknál. S hiabavalónak látszik minden filozófia és minden keresztény tanítás, az etikum és morál és természetesen a vallás is egy zárt közösség birtokává válik, jobban mondva ismét visszakapja azon színeit, melyekből az idők és a gondolati fejlődés folyamán nagynehezen kiszabadult. S ez a birtoklás a „société close” részéről — ha a dolog kellő hatalmi alátámasztást is nyer — előbb-utóbb győzelmi jelvényeket szerez a „société ouverte” felett (Bergson) és azokat, akik arra merészkednek, hogy ilyen felfogásbeli eltorzulás ellen felvegyék a harcot akár a józan ész, akár valami küldetés alapján, azokat úgy fogják tekinteni, mint akik hazájukkal (pedig csak a zárt közösséggel) szemben válnak hűtlenné... És ez a gondolkodásmód a maga vallási megformulázását tekintve egészen közel jár — elnézést a hasonlatért — a szellemében fasiszta gondolkodáshoz.

És ebben az esetben az Isten megint nemzeti istenséggé lesz, a vele kapcsolatos béke — akár sálóm, akár eiréné — zártkörű sajátosságokat kap s elveszti önmaga lényegét.

Nincs visszaút a múltba

Az eddigiek illusztrálásához egy közismert, de nem minden problémától mentes gondolatsort említenék meg. Izraelnek, a választott népnek a történetéből.

A zsidó népet az Isten — a Szentírás tanúsága szerint — kiválasztotta a többi nép és nemzet közül, hogy a maga népévé tegye. E népnek adott ígéret magában foglalja az Isten örökké tartó szeretetét és gondviselését, lelki-szellemi és anyagi vonatkozású teljes „ellátását” is. Lényegében ez az ígéret tartja életben a zsidó népet a maga történelme során s elhívott papjai és prófétái is minduntalan erre hivatkoznak: a népet és az Istent egyaránt figyelmeztetik az egyszer elhangzott ígéretre. S ebben a gondolkodásban, melyhez a hit feltétlensége tapad, marad meg a zsidó nép, „zsidónak”, azaz kiválasztottnak, vagyis — mondhatjuk — abszolút mértékben zárt közösségnek. A történelmi idők végéig zártkörű marad az istenfogalma és zártkörű a békekesség—béke fogalma, a sálóm is. Ez jelenti lényegében nemzeti mivoltát is.

Ebben a mivoltában, amikor — kiélezve — nemzetiségét vallása és vallását nemzetisége jelenti, érthető, hogy gondolkodása azt mutatja, hogy az Isten érdeke az ő érdeke is, s az Isten ellensége az ő természetes ellensége is. Ebből megint csak természetszerűleg folyik, hogy minden megnyilatkozása választott emberei részéről, a prófécia, az Istenre és a népre tekint. Nézi a nemzetet és a nemzeti Istent... S ezért a prófétálás, a nagy ajándék, a legszorosabb összefüggésben volt a vallás és politika kettősségével. A sálóm ebbe a kettőbe gyökerezett le.

S ha a választott népnek volt is a maga vallásával és hitével (lényegében „nemzetiségével”) valamiféle küldetése a világban, a többi népek között, ez szinte már eleve lehetetlenné vált annak következtében, hogy „választott” nép volt. Missziója csak nemzetiségének kiterjesztését jelenthette, istenfogalmának döntő fölényre juttatását, békekesség—sálóm fogalmának a maga hitbeli és nemzetbeli érdekeinek megfelelő biztosítását. A kiválasztottságnak ez a bizonyos — mai fogalmaink szerint — erőszakos értelmezése eleve megghiúsította minden istenfogalom univerzálisává válását és egyben akadály volt annak is, hogy valamiféle „nemzetközi-ség” egyáltalán létrejöjjön. (Persze ezek újkori fogalmak, a problémák között könnyen megcsúsztatunk.) Ezek után természetes, hogy a zsidó

nép egyedül maradt meg „kiválasztottságában”: nemcsak az Isten nem választott magának többé választott népet, de az embernek sem kellett az így kiválasztó Isten. És ezzel kapcsolatban nem kell semmi ajándéka sem. Nem kell a sálóm sem. És ez bármennyire sajnálatos dolog, hogy ti. a kegyelem és bűnbocsánat Istenét annyi nép elutasította magától, a történelmi jelenségek megnyilatkozásai következtében ezen kívülálló utakat és megoldásokat keresett, ez a fentiekre gondolással teljességgel indokolt és érthető dolog. Világos ugyanis, hogy a „formák” miatt elveszett a „lényeg”.

S ezért az is világos, hogy mai problémáink között, amikor a béke és békesség útja és fogalma valami tartalmi megtöltést kíván, nem lehetünk olyan értelemben sem teológusok, sem filozófusok, hogy visszanyúlunk azokba az időkbe, melyekben e fogalmak éledni kezdtek s amelyekben lassan, de biztosan ki is kristályosodtak. Olyannyira, hogy műzéális értékük korunkban már csak azt az utat jelentik, melyre ráállni aligha lehet. Mert ma „prófétálni” a régi sálóm és az ÓT szellemében nem lehet, mert túl vagyunk a nemzeti istenfogalmon és az ehhez kapcsolódó békességfogalmakon is, vagyis túl azon az „isteni” nacionalizmuson, mely e kettőre épült. S ha ma mégis „prófétálunk”, akkor az jelenthet szót, de a régiekre való hivatkozás és az azokhoz kötődés nélkül. Mert amit profétálásnak szeretünk hinni, az minden más lehet, csak éppen nem profécia, a szó eredeti lényege és tartalma szerint.

Sőt gyanúsnak látszik, hogy akik ma „prófétálnak” vagy „prófétai” álmokat látnak, azok — talán tudattalanul, de mégis — vissza kívánnák forgatni a történelem kerekét, a rég múlt filozófiai és teológiai múltat akarnák modernnek és időszerűnek jelenteni ki s lényegében a magát kijelentő Istent szeretnék már régen összedőlő korlátok közé szorítani. S ezzel a továbbiakban nemcsak a Krisztusban történt kijelentés univerzális és nemzeteken felülálló vonatkozásait teszik üressé, hanem a mindenkor óhajtott béke univerzalitásának gyökereit vágják el szavukkal.

Az univerzális gondolkodás

Úgy tűnik tehát, hogy Nietzsche bizonyos fokig helyesen vélekedett, amikor úgy gondolta, hogy meghalt az isten. Mert az idők múlásával valóban meghalt a nemzeti isten és vele együtt meghalt minden ajándékának régi tartalma is, így meghalt a sálóm és lényegében az eiréné is. Az idők múlása során egyre bizonyosabbak lettünk abban, hogy az Isten nem egy nép istene, szeretete és ajándékozó kegyelme nem egyetlen nép békéjét „biztosítja” csupán. Gondolkodásunk szétterülése részben annak megértését is magával hozta, hogy az Isten az ég és föld, a teremtett univerzum mindenható Istene is, aki egy világot választott magának! Túl azon, hogy egy választott népet. Bizonyosan tudjuk, hogy az Isten felőli ókori gondolkodásbeli tartalom a múlté, mégha olykor érzéseink világa adott helyzetekben vissza is kapaszkodik ehhez. S ha tudjuk is, hogy ígérete személy szerint „más” mond, mégis a mellettünk élő többiekre tekintésben megértjük, hogy az én Istenem megszűnt csak e n g e m segíteni, s míg talán imádságos szívvel és hittel ragaszkodunk is ehhez, kezdjük érezni, hogy a Vele való békesség már inkább kiszolgáltatottságot és bizonytalanságot, mint a régi biztonságot jelenti. Mert ahogyan egyre bizonytalanabbá válik a régi istenfogalom, úgy lesz labilisabbá a sálóm, az eiréné, a béke tartalma is.

Mindezekre pedig maga Jézus Krisztus tanított és figyelmeztetett s Ő volt az, aki a világ dolgainak nagy átértékelése során az ezekkel a fo-

galmakkal kapcsolatos értéktudatot is „aláásta” és átformálta bennünk. Jézus Krisztusban jelent meg e világon az Isten és minden ajándékának univerzalitása, akiben kitűnik, hogy az Isten minden nép Istene, zsidó és görögé egyformán. Az ÚT eiréné fogalma is ennek megfelelő szint és tartalmi bővülést kapott, régi jelentésének további megtartása mellett. S az újszövetségi eiréné központi jelentése Jézus Krisztus központi jelentőségével lett azonosná, amennyiben ez a békesség a bűntől való szabadulást mint az Istennel való teljes és meg nem zavarható békességet kívánta jelezni. Azt az állandó és feltétlen Istenre tekintést, mely miután abszolút intenzíven az Istenre tekint, nem lát semmiféle kötöttséget és nem érez semmiféle feszültséget sem. S ennek a megvalósulása teljes mértékben független a külső körülményektől. Az ószövetségi gondolkodás minden hite mellett és ellenére sem képes arra, hogy ezt a szemléletet megvalósítsa. Az ótestamentumi gondolkodásban a béke és békesség mindig szoros összefüggésben van a külső körülmények rendezettségével, ez utóbbi a békességgel kapcsolatos vonatkozások feltételét jelenti. Az ÓT-ban az ember legfeljebb sejti és érzi, hogy a bűn és belső feszültség akkor is okozhat békétlenséget, ha a külső világban minden rendezetten van meg. Az ÚT viszont alapállásban tudomásul veszi azt, hogy a világ rendezetlen, tele van bűnnel s ezért ennek függvényévé tenni a békét és békességet nem lehet. Ennek a körülményektől függetlenül kell megvalósulnia s ha ez csakugyan valósággá lesz, kap egészen más értelmet a rendezetlen világ is. Hát ezért és innen hangsúlyozódik az, hogy mennyire fontos a „belső”, s ezért és innen válik egészen mellékessé a „külső”. Vagyis ami a sálóm és az eiréné régi tartalmát jelezte és a belsőben történő megvalósuláshoz feltétel volt, az ÚT-ban éppen az lett semmivé, jelentéktelenné. S az újszövetségi békességfogalom szinte teljes mértékben elszakadt a „feltételezettségtől”, elszakadt az embertől és szinte olyan illúzióvá vált, melyet a keresztyén ember is lényegében már csak az eschatológiában — mint oda tartozót — lát meg.

A helyzet tehát a következő: a sálóm a maga jelentésével idejét múlt kategóriákra tekint, melyek felújítása vagy akárcsak modernizálása semmiképpen sem lehetséges. Nincs tehát sem jelentősége, de értelme sem annak, hogy erre és ennek világára hivatkozzunk.

Az eiréné fogalma az előbbi miatt, összefüggésben a sálómmal, szintén jelentéktelenné válik. És bár a minden körülményektől és feltételtől független békességfogalom rendkívül tetszetős, naiv szemlélődés eredménye csupán. Mert ha létrejötté mint az Istennel való megbékélés és bűntől szabadulás, független is a külső feltételektől, további „függetlensége” csak esetleg az üdvösség rendjéhez tartozóan gondolható. Ugyanakkor pedig semmiképpen sem szakítható ki a teremtés rendjéből, s ezért a gondolható függetlenséget a teremtés rendje azonnal semmivé teszi, mert azonnal feltételezteti. (Ennek bizonyosságául szabad arra hivatkoznom, hogy az az „ellentmondás”, mely Jézus Krisztus tanításában a békesség-probléma körül található, szintén erre mutat. Amikor Jézus mint a békesség fejedelme bejelenti azt, hogy nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak a földre, hanem fegyvert (Máté 10, 34.) stb. Ez is azt mutatja, hogy szituációkról van szó, feltételezettségekről, nem a semmiben lebegő üdvösség rendjéről.

Tisztesseges és alapos gondolkodás után el kell ismernünk azt, hogy sem a sálóm, sem az eiréné nem „tisztá” teológiai fogalmak, melyek közül akármelyiket is különösebben figyelembe vehetnénk vagy előnyben részesíthetnénk akkor, amikor jelen helyzetünkben az Istenre figyeléssel sorsunkról gondolkodunk.

Ezek után pedig — miután minden eddig oly megfelelőnek látszó mankós fogalmat eléggé összeromboltunk — mit mondhatunk még?

A következőket minden bizonnyal megállapíthatjuk: a) Csak helyesséssel fogadhatjuk azt, ha a körülöttünk levő világ a „béke” szóval és mai fogalmával (miközben magának célt ad) egyidejűleg tiltakozásának is kifejezést ad a „békességgel” szemben, azzal a teológiai fogalommal szemben, mely lényegében már „absztrahált” béke, csupasz fogalom, s mely ténylegesen már nem is teológiai fogalom, hanem merőben filozófiai (és ott is az idealista irányt képviseli). S ha bizonyos rajongás még életben tartja is, akkor is már döntően az eschatológia körébe tartozik, „józanul” szemlélve azonban csupán illúzió. — b) A teológiai béke mindig „feltételezett békességgel”, mint amely mindig bizonyos szituációval van szoros összefüggésben, hogy az Isten mindenkor „hic et nunc” szólhasson és jelenhessen meg. Kéltetve a dolgot azt mondanám, hogy vagy a sálóm és az eiréné egykori tartalma az örök érvény és igazság, vagy az Isten „hic et nunc” igénye...

S mindehhez még hozzá kell tennünk a következőket.

A teológia és filozófia egymáshoz való viszonya igen régi probléma a gondolkodó és hívő ember számára is. A problémákat „jól érző” gondolkodók számára általában állandó jelleggel áll előtérben ez a kérdés, mint olyan, amely a keresztyénség területén is bizonyos vonatkozásokban meglehetősen akut jelleget mutat. Mert egyáltalán nem mindegy az, hogy a filozófiai gondolkodás válik-e az idők folyamán teológiaivá s ezzel egyszer s mindenkorra meghatározza a teológia filozófiai jellegét, vagy a teológiai gondolkodás üresedik meg s válik filozófiává, ami ekkor azt jelenti, hogy a teológia véglegesen és menthetetlenül elszakad minden tartalmi sepcifikumától, még önmaga forrásától is, miáltal ellentétbe kerül a teremtés rendjével is. A keresztyénség tanításával kapcsolatosan ez a probléma is pro és contra előkerült. Harnack azt a felfogást vallotta, hogy a keresztyénség tanításában és további alakulásaiban egy bizonyos hellenizálási folyamatot kell világosan megállapítunk. Ez a folyamat azt mutatja, hogy a hit tartalmi világába betört a görög filozófiai gondolkodás s az eredeti tisztán judaisztikus hitvallásos kifejeződést nemcsak formálisan, de lényege szerint is megváltoztatta. Ezzel pedig az történt, hogy a teológiára és a dogmatikára is egy bizonyos zavaró, filozófiai hatás érvénye nehezedett és abban változást okozott. Barth viszont azt állítja, hogy a korai hitvallásos kifejeződés judaisztikus és hellenisztikus elemeinek viszonyában nem ez az egyetlen szükségképpen lehetőség. Azoknak a fogalmaknak az alkalmazása, melyek a teológiai gondolkodásban uralkodó, katexochén jelleget nyertek, mint amilyenek pl. a szubsztancia, immanencia, trinitas stb., a korai és későbbi időkben egyformán nem teológiai tartalmakkal való filozofálást mutatott, hanem filozófiai fogalmakkal való teologizálást jelentett. Mert az Isten ígéjével való teológiai és dogmatikai gondolkodás és szolgálat olyan erőteljes volt, hogy az ilyesmi természetesnek és megengedhetőnek látszott. A keresztyén hitben folyó gondolkodás felszívta a filozófiai, teologizálta azt, magára vonatkoztatta, éppen mint a teremtés rendjéhez tartozót. A filozófia nem asszimilálta a teológiát, hanem éppen ellenkezőleg: a teológia asszimilálta a filozófiát.

Ha tehát ma kívánunk teológiai gondolkodást folytatni, azaz keresztyénségünkben és hitünkben meggyökerezetten állni, akkor ezt csak úgy tehetjük, ha a hitünk „mai”, azaz a „hic et nunc”-kal kapcsolatos,

mely a hic et nunc filozófiai tartalmát is jelenti: mindazt a külsőt, melynek közepette szólal meg az Isten, mindazt a tartalmat, mely számunkra külső körülményeinkhez kapcsolódóan fogalmi vonatkozásban is megjelenik. Azaz mai hitünkhöz és teológiai gondolkodásunkhoz nélkülözhetetlenek a mai kifejezésmódok és eszközök, nélkülözhetetlen az a filozófiai gondolatvilág és fogalmi rendszer, mely „hic et nunc”-unkat meghatározza. Ez pedig a továbbiakban azt jelenti, hogy nem Harnack elgondolását látom megfelelőnek, melynek értelmében teológiai gondolkodásunkat a hic et nunc mai modern világa megnyomorítaná és deformálná, hanem azt vélem, hogy Barth jobban látott, mert hic et nunc világunknak, merőben más fogalmi rendszerének az alkalmazásával és felhasználásával alkothatjuk csak meg teológiánkat és hitünk konkrét tartalmi vonatkozásait egyáltalán. Ezzel nem kívánnék barthianus színben feltűnni (mert Barthot egyébként is alig ismerem), de azt senki sem tagadhatja, hogy minden teológizálásunk és vallomásunk az Isten felől merőben „pogány” fogalmakkal történik, mai modern módon. Sőt, még élesebb a kérdés, mert csak annyiban eleven és izgató a keresztyénségünk és hitünk, amennyiben kifejeződésük „pogány” eszközökkel történik, s annyival elevenebb és megdöbbentőbb, amennyivel „pogányabb” is.

S ezzel elmondtam a lényegest.

Ha pedig még arra gondolunk, hogy az ember állandóan változó fogalmi rendszerekben él, melyek bővülnek, illetőleg bizonyos színeződéssel mennek keresztül, akkor éppen mint keresztyén embereknek bele kell nyugodnunk abba, hogy ma is csak azokkal a fogalmakkal teológizálhatunk, melyeket készen a „világtól” kapunk. Hic et nunc! Fogalmainknak ma sem elsősorban mi adunk tartalmat, ez nem a mi keresztyén feladatunk. Mi csak „vonatkozást” adhatunk. De ezt megadni kötelességünk és küldetésünk is. Tehát nincs miért tiltakoznunk és fejünket csóválunk akkor, ha hic et nunc-fogalmaink között a béke vágyával, s nem a békességével, találkozunk. Világosan kell látnunk és éreznünk azt, hogy a ma a „feltételezett békesség” fogalmán a béke fogalmát érti, illetőleg a béke szavával jelzi a megvalósításra váró „feltételezett békességet”. Ez ellen aligha lehet tiltakozásunk vagy nyugtalanságunk miatta. Míg ha legfeljebb elutasítjuk ezt, lényegében önmagunkat utasítjuk ki korunkból s minden további közös munka és megértés lehetőségéből.

Végül: úgy vélem, hogy egyre szélesebb tömegeiben bátran gondolkodó korunk békéjének megvalósulásához sok elméleti kérdés tisztázása szükséges. Ebből a munkából aligha vonhatja ki magát valaki is. Minden munkának végén annak ajánlásával, hogy ebben a kérdésben az egymás iránt való b i z a l o m r ó l se feledkezzünk meg.

Csengődy László

Isten igéje

Hit és értelem a keresztyén ember mai állásfoglalásaiban

Ez a téma 1961-ben szerepelt lelkészi munkaközösségeink tanulmányaikban, s országsszerte megvitatásra került egyházunkban. Megérdemli, hogy ne merüljön a feledés homályába, hanem tovább tudatosodjék és kristályosodjék bennünk. Annál inkább, mert ez a teológiai kérdés a felszabadulás utáni egyházi életünk egyik legjelentősebb problémája. Immár tizennyolc esztendő egyházi tapasztalata mutatja, hogy e kérdésben történő helyes tájékozódás nélkül hiányoznék az alap a jó egyházvezetéshez, lelkészi és keresztyén magatartáshoz, valamint megnyilatkozásokhoz.

A hazánkban végbement politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás merőben új helyzet elé állította a keresztyén embert is, a keresztyén egyházat is. Időszerűvé vált nálunk 1945 után a keresztyén irányvétel a szocializmusban. Sürgetővé tette az a teológiai megfontolás és igazság, hogy az egyház nincs hozzákötve az előző régi gazdasági és társadalmi rendhez, tehát nemcsak politikailag, hanem teológiailag is helytelen lett volna az egyházi állásfoglalást reakciós politikai felfogás alapján kialakítani. De mihez igazodjék a keresztyén ember és egyház az új világ kialakulása közben? Honnan kaphat kifejezett keresztyén útmutatást? Ez a kérdés a szocializmust építő hazánkban a keresztyén-ség döntő problémájává lett, amely egyházi vezetők nyilvános állásfoglalásaiban csakúgy lényeges fontosságú irányító szerepet játszott, mint hívő keresztyén dolgozók napi munkájában, politikai megfontolásaiban.

Az első években az a válasz érlelődött meg, hogy politikai döntéseinket hitből hozzuk meg. Ennek a teológiai álláspontnak prófétai erejű hirdetője elsősorban Bereczky Albert volt. Az utóbbi években a mi evangélikus egyházunkban egy ehhez kapcsolódó felelet került előtérbe, elsősorban Káldy Zoltán püspök székfoglalójában, 1958 novemberében: „Politikai és társadalmi kérdésekben a józan ésszel szeretném a fennforgó problémákat megoldani és azokban dönteni”.

E két jellegzetes feleleten kívül számtalan alkalommal szerepelt ez a teológiai kérdés, sokszor közvetve, többek között azokban az esetekben, amikor a keresztyén ember mai pozitív állásfoglalásának alátámasztása bibliai idézetekkel történt konkrét kérdésekben, például a termelőszövetkezeti mozgalom kibontakozásakor.

Nyilvánvaló, hogy jelen éveink egyik legfontosabb teológiai problémájáról van szó. Erre vonatkozó mondanivalómat 5 tételben és azok rövid kifejtésében szeretném előadni.

1. A Szentírás, a hit és az ész állandó kölcsönhatásban vannak a keresztyén ember, különösen is a keresztyén teológus gondolkodásában.

Ez a három tényező olyan folyamatot mozgat a keresztyén lelki-világban, amelyet nem lehet és nem szabad elválasztani egymástól.

Nem lehet e három motívumot elválasztani egymástól, mert ki tudná vállalni annak megítélését akár saját magánál, akár másoknál, hogy valamely gondolati tételében vagy gyakorlati döntésében mi az, ami Isten igéjéből, mi az, ami hitből, és mi az, ami az értelemből származott?! Ezeket gyakorlatilag azért sem lehet elkülöníteni, mert Isten igéjét hitünk fogja fel értelmünk közreműködésével. E három tényező állandóan olyan szerves egységbe olvad a teológiai munkában és a keresz-

tyén állásfoglalásokban, hogy ezeket a gyökereket kielemezni nem lehet. Annál kevésbé, mert ugyanakkor negyedik hatóerőként egy csomó úgynevezett „nem-teológiai” tényező is belekapcsolódik ebbe a lelki, gondolkozási folyamatba: érzelmi motívumok, beidegzettség, hajlam, különböző hatások, társadalmi meghatározottság.

De *nem is szabad* elvlasztanunk egymástól az említett három tényezőt. A keresztyén ember értelmével mint Isten ajándékával él, s teljes belső szabadsággal használja fel eszét Isten igéjének megértésénél és alkalmazásánál, a hit válaszainak kikristályosításánál. Értelme nem független emberi ész, hanem Isten igéjének hatása alá került, a keresztyén hittől befolyásolt értelem. Rajongás lenne azt állítanunk, hogy a keresztyén ember az ész megvetve és kikapcsolva, egyedül Isten igéje és a hit segítségével gondolkodik. Mint ahogyan teológiai elcsúszás lenne azt mondanunk, hogy Isten igéjétől és a hittől függetlenül, kizárólag a józan emberi értelem alapján hozza meg politikai döntéseit a keresztyén ember. Ezen a ponton felhívom a figyelmet Káldy Zoltán püspöki székfoglalója idevonatkozó szakaszának záró mondatára: „A keresztyén ember értelme sem független a hittől, és éppen ezért politikai kérdésekben is Isten előtt dönt a hit szabályai szerint”.

A Biblia, a keresztyén ember hite és értelme együtt alakítja ki állásfoglalásunkat a mai kérdésekben.

2. Erre a kölcsönhatásban levő hármas folyamatra szükség van Isten igéjének természetéből és a Biblia történelmi rögzítettségéből kifolyólag.

Isten igéjének természetéhez tartozik, hogy nem azonosítható egyszerűen a Biblia szavával. A Biblia szava első elhangzásakor, adott személyi és tárgyi szituációjában volt elsősorban Isten igéje. Például Pál apostol levele, amikor felolvasták a címzett gyülekezetben. Isten igéje ugyanis mindig Istennek aktuális szava, amelynek tehát mindig újra kell fogalmazódnia. Az egyház igehirdetése, de a keresztyén ember egyéni bibliaolvasása is ezt viszi véghez: megszólaltatja a Biblia igéje alapján Isten friss szavát, *hic et nunc*, itt és most. (Ezzel természetesen nem állítjuk azt, hogy egy bibliai idézet önmagában is ne lehetne Isten mai megszólító igéje, ha a Szentlélek úgy műveli.) Isten igéjének időszerű megfogalmazásánál pedig nélkülözhetetlen a hívő értelem, amely a Szentírás régi szavát a jelenre alkalmazza.

Ugyanez következik másik oldalról a *Biblia korhoz-kötöttségéből* is. A Szentírás társadalmi és gazdasági viszonyai idejét múltak, merőben eltérnek a miénkétől, nem lehet tehát a Biblia mondatait közvetlenül rávetítenünk a mai életre. Meg kell tanulnunk a Szentírás szavát saját kora háttérén vizsgálni, s azután ugyanazt az igazságot egy teljesen megváltozott kor radikálisan új viszonyai között kell alkalmaznunk.

3. Az a megállapításunk, hogy a mai hazai fejlődés, korunk és a világhelyzet által felvetett kérdésekre a választ a keresztyén ember a Szentírás, a hit és értelem együttes felhasználásával keresi — gyakorlatilag négy követelményt jelent.

a) *Szükséges a Szentírás döntéseinek alkalmazása.* Nem áll meg teljes mértékben az a felfogás, hogy a Szentírás általános irányítást ad, míg a konkrét megoldást az ész segítségével keresi meg a keresztyén ember a felvetődő kérdésekben — amint volt egy ilyen teológiai vélemény. Részben igaz ez (amint a következő b) alpontban látni fogjuk), részben azonban nem. A Szentírásban nagyon is konkrét döntéseket találunk a mindennapi életnek sokszor egészen apró kérdéseiben is. Persze a Bibliának ezek a gyakorlati útmutatásai — amint erre már

latunk — nem a mi korunk viszonyait tételezik fel. E tekintetben az feladatunk, hogy a Szentírás konkrét döntéseit transzponáljuk a mi kérdéseinkre. Ez helyes exegetiszt és megfelelő applikációt kíván. Soha nem szabad bibliai ígéket rövidzárlatosan felhasználnunk a mi konkrét kérdéseinkben, hanem meg kell tennünk a kerülő utat az illető bibliai vers vagy szakasz történeti szituációjának és eredeti értelmének meg-
alapítására, s csak azután alkalmazhatjuk a mi helyzetünkre.

Nem lehet például az ösgyülekezeti vagyonközösségből keresztyén smutatást levonnunk a mai szocialista termelőközösségre vonatkozólag, annyira egészen más természetű mindegyik. Viszont például mai állampolgári kötelességeink széles skálája, hazánk szocialista politikai, gazdasági és társadalmi rendjének igenlése benne rejlik Jézusnak az adó-
énzről folytatott beszélgetésében (Máté 22, 15—22.). Ehhez hasonlóan még jó néhány ige, amelynek helyes magyarázata és alkalmazása
tztató segítséget nyújthat a keresztyén ember mai állásfoglalásához.

A Szentírásnak teológus lelkiismeretességgel aktualizált döntései
zonban nem merítik ki azt a feladatunkat, hogy Isten ígéje, a hit és
rtelem együttes felhasználásával keressük mai kérdéseinkre a feleletet.

b) *Szükséges a Szentírás nagy igazságainak érvényesítése.* Az előző
eladat inkább exegetikai természetű volt, ez pedig rendszeres-teológiai
unka. A Biblia nagy igazságait a dogmatika és az etika tartalmazza.
rendszeres teológia művelőjének éppen az a feladata, hogy a kinyilat-
oztatás fő mondanivalóját összegezze a hittan és erkölcstan területén.

Sok mai keresztyén döntésünkben egyszerűen a keresztyén etika
felelet kell alkalmaznunk. Á közéletnek és nemzetközi életnek alig van
olyan kérdése, amely valamiképpen ne lenne vonatkozásban a keresz-
yén etika valamelyik részével. Természetesen a keresztyén etikában
incsenek közvetlen feleletek egyes napipolitikai és világpolitikai kér-
ésekre. Éppen azért szükséges, hogy amit az etikai tételek rögzítenek,
tzt alkalmazzuk az élet és a jelen történelme által felvetett problémákra.
keresztyén etikából egészen nyilvánvaló módon lehet meghúzni a po-
itív irányvonalakat olyan mai kérdésekben, mint például a leszerelés,
hiszen a keresztyén etikának van mondanivalója a nemzetközi viszony-
atokra.

c) *A Szentírás és a keresztyén etika aktualizált döntései közben szük-
égünk van egy mindent felülhaladó és átfogó szempontra, mint világító-
ronyra.* Ez az, ami az egyik, teológiailag sokat támadott Stauffer-
önyvnek (Die Botschaft Jesu damals und heute) rendkívüli biblikus
özponti mondanivalója: minden szabály, kötelesség, parancs a keresz-
yén ember szemében legyen alárendelve a szeretet vezérlő motívumá-
ak. Jézus etikai tanításának középpontja, minden cselekvésünk etikai
ércéje: az *emberszeretet*. Ami az emberért, az emberek javára van,
z jó, mégha egyébként tétel törvénybe beleütköznék is. Ami az ember
árára, az ember ellen van, az rossz, mégha felsőbb parancsnak enge-
elmeskedés jegyében zajlik is le. Ezért nem volt például igazuk a nürn-
ergi nemzetközi törvényszék előtt védekező háborús bűnösöknek, akik
smételten felsőbb parancsra hivatkoztak embertelenségeik elkövetésé-
ek mentségéül.

Stauffer mindezzel nem mond újat, inkább valami egészen magától
rtetődot, Jézus szavaiból messze kimagaslót helyez vissza megérdemelt
helyére: a keresztyén cselekvés és etika kormányfülkéjébe. A keresz-
yén embert minden állásfoglalásában a szeretet, tehát a humánus jól
elfogott szolgálata vezeti. Ez olyan fény, amelyben egyesül a kinyilat-

koztatásnak minden, a mi cselekvésünkre vonatkozó sugara, és irányjelző lehet a legbonyolultabb élet- és világ-kérdésekben is. A szeretetnek ezeket a döntéseit Krisztus bocsánata által felszabadított lelkiismerettel, merészen, személyes felelősséggel kell meghoznunk adott esetekben

d) *A Szentírás döntéseinek alkalmazása, a Szentírás nagy igazságainak érvényesítése* — mindez az emberszeretet szempontja szerint — tudományos teológiai munkát, de egyszerű hívő emberek gondolkodás feladatát is igényli. Vannak korunkban olyan kiemelkedő teológusok akik az aktuális kérdésekben történő keresztyén állásfoglalást a teológia művelésével segítik elő. Közöttük számos nyugati teológus is abban az irányban dolgozik, amely a mi egyházunk állásfoglalásának alátámasztása. De a keresztyén döntés nemcsak teológusok ügye. Minden keresztyén embernek állást kell foglalnia személyesen a mai kérdésekben. Amikor ezt teszi, ugyanazt a műveletet végzi, amelyről ebben a tételünkben szólunk, noha nincs teológus dolgozóasztala és tudományapparátusa.

Amikor az egyszerű hívő keresztyén ember gondolkodik világi kérdésekről, ebben nemcsak értelme működik, hanem Istennek sok-sok lelkében lerakódott igéje és a benne élő hit is szerepet játszik. Amikor tehát állást foglal a mindennapi élet kérdéseiben, akkor ezt Isten igéjének, a hitnek és értelemnek együttes felhasználásával teszi, ha komolyan keresztyén ember. Nekünk soha nem lehet azoktól a hatásoktól függetlenül gondolkoznunk és döntenünk, amelyeket Istentől kaptunk igéjén át, hitünk révén. A keresztyén ember józan esze nem érintetlen emberi értelem, hanem a Szentléleknek ezer meg ezer megvilágító sugarával átjárt ész, amely állásfoglalásait Istenre tekintve hozza meg. Amikor a hívő keresztyén ember legjobb meggyőződése szerint dönt valamilyen aktuális kérdésben, ebben a „legjobb meggyőződésében” benne rejlik Isten igéjének, hitének és értelmének együttes szerepe.

4. *A keresztyén ember mai állásfoglalása különbözhet más keresztyénekétől, viszont egyezhet a vallásos gondolkodástól teljesen menté emberek felfogásával.*

Ismételten tapasztaljuk, hogy keresztyén emberek másképpen döntenek mai politikai és társadalmi kérdésekben nyugaton, és másképpen keleten. Az állásfoglalásbeli különbség mégsem egyszerűen területi jellegű, hiszen sok komoly nyugati teológus, vezető egyházi ember s egye Keresztyén is olyan álláspontot képvisel, mint amilyenre mi jutottunk el keleten. A fennforgó különbözőségeket viszont nem lephetnek meg bennünket, ha arra gondolunk, hogy a keresztyén ember gondolkozásában a legjobb akarat mellett is szerepet játszanak „nem-teológiai tényezők” is. Emellett itt olyan kérdésekről van szó, amelyekre nézve nincs közvetlen kinyilatkoztatásunk. Ha hitelvi kérdésekben is vannak ellentétek sokszor áthidalhatatlan szakadékok keresztyének között, például az úrvacsora kérdésében — mennyivel inkább érthető, hogy politikai és társadalmi kérdésekben nem egyező döntések is születhetnek keresztyéembereknél.

Ilyen különböző feleletek esetén nagy jelentősége van testvéri beszélgetés keretében a másik szempontjai mérlegelésének és a meggyőzésnek. Végeredményben ez folyik a nagy nemzetközi egyházi konferenciák, ahol a világ mai kérdéseire is keresik a közös keresztyén választ, s ahon nekünk, keleten élő keresztyéneknek jelentős lehet a bizonyágtételünk, mert olyan szempontokra hívhatjuk fel a nyugati keresztyénség figyelmét, amelyek számukra helyzetüknél fogva nem nyilvánvalók. A prágai

keresztyén békevilággyűlés munkája például rendkívül eszméltető lehet a nyugaton élő egyházak véleményformálásának alakítására is.

Örvendetesen tapasztaljuk, hogy idősebb világgkérdésekben és hazai kérdésekben történő keresztyén állásfoglalásaink sokszor *egyeznek* nem-hívő emberek álláspontjával. Ez onnan van, hogy a helyes mai állásfoglalás nem lehet a keresztyénség privilégiuma, hanem ugyanazokhoz a döntésekhez eljuthatnak emberek tisztán a humánnum alapján. A béke érdekében történő erőfeszítésekben például egymás mellett küzdenek a legkülönbözőbb világnézetű emberek, köztük hívő keresztyének is, mert a mai világhelyzetben a béke megőrzésének és megerősítésének álláspontjához el lehet jutni keresztyén motívumokból csakúgy, mint tisztán az emberiség és népünk érdekében kiindulóan.

Ilyen és ehhez hasonló egyezéseknek teológiai magyarázata abban van, hogy a keresztyénség a döntő etikai ponton — az emberszereteten — találkozik minden, vallástól független, becsületes emberi felfogással. A mi keresztyén meggyőződésünk nem tesz bennünket szektává az emberiség nagy családjában, hanem összekapcsol az emberek javáért küzdőkkel. A humanizmusban találkozik egymással a hívő keresztyénség és a nem-hívő emberségesség.

5. Nekünk keresztyéneknek nem feladatunk Isten igéjével igazolnunk a történelmi, társadalmi fejlődést, hanem az a feladatunk, hogy ebben a történelmi, társadalmi fejlődésben élő embert megerősítsük a szolgálatra.

Az emberiség életének gazdasági, társadalmi korszakai belső történelmi erők működésének természetes következményei. A mi hitünk szerint e mögött a folyamat mögött ott van a gondviselő és világhatalomozó Isten keze, de ez a fejlődés a Bibliától függetlenül megy végbe. (A fejlődés szót nem teológiai, hanem társadalomtudományi értelemben használom.)

Ennek a fejlődésnek mai állomását, a szocializmust és annak megnyilvánulásait a Szentírásból igazolni olyasféle felesleges és hibás kísérlet lenne, mintha a növények fejlődését a mag csírázásától kezdve a terméshozatalig szentírási idézetekkel támasztanánk alá. A történelmi fejlődés és annak a mi korunkban kibontakozó hatása, a szocializmus, nem szorul rá bibliai igazolásra. Ellenben szükséges, hogy az ettől a fejlődéstől érintett keresztyén embernek megadjuk az útmutatást életéhez és szolgálatához. Nem igazolnunk kell tehát a Bibliából a termelőszövetkezetet, hanem a keresztyén embernek erőt és kedvet kell adnunk a közös munkához a termelőszövetkezetben. Nem kell bibliai idézetekkel alátámasztanunk a békemozgalmat, hanem biztatást kell adnunk a keresztyén embernek a béke ügyének szolgálatára.

Isten igéjét, a hitet és értelmet együttesen használjuk fel az egyház mai állásfoglalásaiban azzal a *gyakorlati céllal*, hogy a keresztyén ember helyt tudjon állni a mi helyzetünkben és korunk kérdései közepette.

Veöreös Imre

Isten és népe az Ótestamentomban

Bevezetés

Két alkalommal kellett mostanában homiletikai tanulmányt írnom, illetve előterjesztenem ótestamentomi szakaszcsoportról. Nem éreztem könnyűnek a feladatot. Sokat kellett viaskodnom vele. Hasonló tapasztalatokról számoltak be mások is. Elmondták azonban azt is, hogy a szokatlan bibliai részekkel való foglalkozás gyümölcsöző volt teológiai gondolkodásukra és egész szolgálatukra. Kérdések vetődnek fel s azok elvi tisztázást igényelnek.

Voltaképpen minden készüléskor kimondottan az előírt szakaszra vonatkozó kérdések vetődnek fel. Ezek azonban beletorkollnak általános problémákba, amelyek átfogják az egész Ótestamentomot, illetve a vele való szolgálást az evangélikus gyülekezetben. Ezért láttam szükségesnek, hogy gyülekezeti szolgálatban álló lelkészek gyakorlati és hitbeli érdekből foglalkozzunk az egyik ilyen kérdéssel.

A hit bizonyító szerepe

A kérdés ugyanúgy mint pl. „Krisztus az Ótestamentomban” is, hitkérdés. Ki vállalkozhatna arra, hogy bárkit is tudományos érvekkel győzőn meg arról, hogy Krisztust hozza az Ótestamentom is. De ha hitből hitbe szólunk, lehetőség szerint figyelembe véve a tudományos történeti módszerrel elért eredményeket, tudunk egyet és mászt mondani anélkül, hogy a saját elméleteinket belevinnénk az Ótestamentom világába. Az ótestamentomi szaktudomány erősen támadja Wilhelm Vischer módszerét. Egy mindenesetre példászerű benne. A kijelentés emberi köntöshöz is tisztelettel nyúl. Ne féljünk az emberi jelenlétére rámutatni. Tapasztalatom szerint ebből szövegekre is többet kellene vinnünk, mint amit valóban viszünk. Gyülekezeteinket arra kell nevelnünk, hogy a Bibliához való kötöttségükben legyen a krisztusi és lutheri hit szabadságából is. Egyidejűleg azonban alkalmaznunk kell a Mózesnek adott intelmet magunkra és eljárásunkra: „Olld le a te saruidat, mert a hely, ahol állsz, szent hely!”

Történetileg a sorrend ez: Ótestamentom, aztán az Új. A keresztyén hit számára fordított. Az Ótestamentomban mi az Újtestamentom felől vesszük fel az irányt. Nem gondoljuk, hogy ezzel merőben idegent erőltetünk rá. Mindkét területen találkozunk a magát kijelentő Istennel. Az Újtestamentom felől közeledő részéről természetes, hogy Krisztusról szóló tanúskodást keres ennek a régi könyvnek a mondataiban. De a Réa vonatkozó szakaszoknak volt az írók és az olvasók előtt a tulajdon sajátos helyzetükre vonatkozó ún. történeti értelme is. Azok az Ótestamentomi szakaszok viszont, amelyek ennek a témának a tárgyalásánál számbajönnek, *expressis verbis* „Isten népét” emlegették akkor is. Hisz bizonyos újtestamentomi írók élnek az „Isten népe” kifejezéssel az újtestamentomi gyülekezetéről szólva, ugyanakkor nem vonják kétségbe azt, hogy helyénvaló az „Isten népe” elnevezés az Ótestamentomban.

Ef. 2-ben az apostol figyelmezteti olvasóit arra a nagy változásra, amely a megváltással végbement. Ez a változás az Istenhez való viszony mellett a volt pogányság Izraelhez való viszonyára is kihat. Nem kétséges az apostol előtt, hogy a megváltás szempontjából adott feltételek

nem voltak azonosak a zsidókéval. Majdnem az olvasható ki a sorokból, hogy *Izráel Krisztus előtt sem volt egészen Krisztus nélkül*. Reménységüket Krisztus tartotta. Így voltak otthonosak Istennél, hozzájuk, pogányokhoz képest. Most már ez nincs. Nem azért, mert Izráel egy részévé lettek. Krisztusban zsidók és pogányok egyformán megbékéltettek Istennel. A Krisztusban újjáteremtő Isten munkájából mindegyik új emberként jön a másik felé. Elvétetett a nagy válaszfal — a törvény. A két nemzetiségből egy lett. Az ótestamentumi Isten népe képzet tehát törést szenved, miközben az Újtestamentum átveszi. *A beteljesedés nemcsak igazolása az ígéreteknek és a reménységnek, hanem szűrőpróbája is.* Maga az Újtestamentum Keresztelő Jánossal elkezdve Jézuson át Pál apostolig elutasít olyan várakozásokat, amelyek nem teljesedtek, mert nem teljesedhettek be. A beteljesedésnél tűnt ki, hogy attól, hogy az ember nem érti, vagy nem jól érti Istent, az ótestamentumi nép sem volt ment. Ezért szabad és kell válogatást végeznünk, sőt kritikával élnünk.

A választott nép

Hóseás próféta jelképes nevet ad fiának: „LÓ-AMMI”. Jelentése: Nem népem. Ezzel adja tudtul Isten, hogy nem akar tudni a tőle elpártolt népről. Itt a tagadó szó nemcsak a birtokos személyragtól fosztja meg a megtagadottat, hanem „AM” mivoltától is. Egy sorba kerül a GOJÍM-mal. Így érthető 1. Pét. 2, 10. „Akik hajdan nem nép voltatok, most pedig Isten népe vagytok; akik nem kegyelmezettek voltatok, most pedig kegyelmezettek vagytok.” Világos, hogy az AM itt biológiai ismertetőjelein túl olyan vonást is tartalmazó fogalom, amely az összesség Istenhez való viszonya szempontjából jelent pozitívumot. Ezért mondja Hertzberg, hogy az AM nem biológiai, hanem teológiai képzet. *A nép AM mivolta Istentől van. Az „Isten népe” birtokviszonyban a genitivus; genitivus possessivus, de egyben genitivus auctoris is.*

Isten ezt a szerepét népe felé nem úgy tölti be, hogy kiveszi az események zajló forgatagából és a vele való közösségbe úgy vonja, mint valami békés kikötőbe, vagy biztos szigetre. Népeinek nem elmélkedő filozófusokat ad, hanem olyan embereket, akikre ha szó van is bízva, az tetteket szuggeráló szó. A maga megismertetése során nem kívül marad pártatlan szemlélőként, hanem belemegey a történelembe. Kijelentése aktuális, vagyis a tett jellegét ölti fel. *Isteni tettét és a nép teendőjét.*

A szövetség

A viszony kifejezésére a leggyakoribb a *szövetségi képzet*. Szinte az egész Ótestamentumon átvonul. Szövetségnek mondja a viszonyt már az ósatyával, Ábrahámmal. A szövetséghez kapcsolódó ígéret utódokat, népet helyez kilátásba. Sorozatos áldás-módján biztosítja őt a letelepedésre Istentől nyert földterület birtoklásáról. Isten kiválaszt és elhív a szövetségre, Ábrahám rábizza magát Urára: *hisz és engedelmeskedik*. Ebben életének nagy próbái közepette is megmarad. Hitében kiütköző a reménység jellege. A szövetséges felek szövetségüket a jövőre való tekintettel szokták kötni. Isten szövetsége is jövőt ad Ábrahám nemzetségének. Az a „jövő” egyéni kalandok és családi viszályok bűn-szötte hálójából mindegyre győztesen kerül ki. Közben a „jövő”-t jelentő nép

az egyik ősatya személyében megkapja a nevét. Az „Izrael” névben benne van Isten neve a hovatartozás jelzésére. De benne van az is, hogy ez a kapcsolat nem a nyugodt bírásé, hanem a vele való ellenkezésé és az érte való tusakodásé. Időközben a kapcsoló szál néha az elszakadásig feszül.

Ez csak előhangja a voltaképpeninek. De *Vischer* ezt is pozitíve értékeli. Az ősatyákkal kötött szövetség ideje szerinte hasonlít a Krisztus korához. Krisztus óta nincs rajtunk már a törvény átka. Ábrahám és az ősatyák idejében ment még az Istennel való kapcsolat attól a görctől, amelyet a törvény hoz bele, spontánabb volt, természetesebb. *Eichrodt* viszont nem akar más szövetségkötésről tudni, csak a sinairól. Ez az esemény, amelyhez Izrael vallásának klasszikus korában kapcsolták a szövetségkötést, az Egyiptomból való szabadulás. Csak a depaváció korában tudtak több szövetségről, végül pedig statikusan állandónak fogták fel Izraelben a szövetséget, nem aktuálisan, hanem állapot-szerűen. A szövetség teljes szekularizálódásának is vannak őtestámentomi bizonyítécai. Eljött egy olyan időszak, amikor egyes körök a szövetséget Istentől elvonatkoztatva emlegették, mintegy a történelembé visszanyúló jogi viszonyt a nép egyedei közt.

Voltaképpen *Izrael* a források szerint *egyidejűleg lett néppé és Isten népévé*. Ez az Egyiptomból való szabadulás és a pusztai vándorlás idején történt. A sikemi „országgyűlésen” Jós. 24. bizonyága szerint a honfoglaló vezér nem a nemzetségek egymás közti, hanem az egésznek az Istennel való szövetségéről szól és annak az érdekében cselekszik. A Bír. 5.-ben található „Debora ének” igen régi. S azt bizonyítja, hogy a laza törzsi szervezet *mint Jahve népe* igen korán képes volt egységes akcióra. Bír. 20. egy szörnyett megtorlásáról beszél. Ez a törzsek közös akciója Benjamin törzse ellen: Ismételt megkérdés, sírás és bőjtölés előzi meg a véres testvérharcot: hisz atyjukfia Benjamin. Az indokolás azonban így szól: aljasságot és utálatosságot követtek el Izraelben, amelyhez hasonló dolog nem történt; mióta csak feljöttek Izrael fiai Egyiptomnak földéből. Az összetartozásnak jelentős tényezői a szent sátor, a láda és a kultusz. Ezek mind az Istenhez tartozás, illetve a sinai szövetségkötés kifejezői, illetve eszközlői.

Izrael nem az atyák jobb belátástól sugallt kezdeményezése folytán lett néppé és egyben Jahve népévé. Isten határozta el, hogy azzá teszi, teljesen szabadon. *A szövetség alapja Isten kiválasztása*. Ez a kiválasztás Isten lehajlása egy nyomorult, rabszolgasorsra jutott néphez, egy páriához. Isten szabadítása a halálra kárhazottattnak nyújt életheletőséget. Kihívja, mint annak idején őstét Mezoopotámiából. Ábrahám hitét azonban ez esetben inkább csak Mózes képviseli. Az engedelmségben pedig még neki is igen sok leckét kell vennie. *Isten megváltói ténykedésének* — így fogja fel az őtestámentum — *első győzelmi ténye az Egyiptomból való szabadulás volt, második az eljutás Kánaánba*. Erre a földre Izraelnek bárhová vetődött, mindenünnen vissza kellett jűtnia. Hisz a nép azt az áldást hordozta, amelyet Isten az ősatyákra adott, ezek pedig nemzedékről nemzedékre tovább adták. Ebben az áldásban valamiképpen mindig benne volt ez a föld is. A népet a földdel együtt foglalta bele Isten a holnap tervébe. Az áldással megkoronázott föld az első számú tanúja volt Isten szövetségének az Őtestámentum népe számára. Viszont az aratás kimaradása valamiféle okból az Istennel való szövetségi kapcsolatra vetett árnyékot. Így mondja Gedeon a létfeltételt jelentő közbiztonság híján: „Ha velünk van az Úr, miért ért bennünket

mindez és hol vannak minden ő csodadolgai, amelyekről beszéltek nekünk a mi atyáink mondván: Nem az Úr hozott-e fel minket Egyiptomból. Most pedig elhagyott minket az Úr.”

Bűn és baj egyformán a szövetségi viszony hátterén jelenítődik elénk. Türelmes tanításnak, földre verő, meg szinte mennybe emelő próféciáknak a szövetségi viszony az alaptémája. Az Istennel való kapcsolatot jelzésénél szövetséget emlegetni érdemes volt, mert valami igen lényegeset fejezett ki. Az ótestamentumi *kijelentés tett-jellegét*. Megóvta életszerűségét. Istent ismerni annyit jelentett: Vele járni, ótestamentumi kifejezéssel: orcája előtt lenni. Szövetséget említve Isten és az ember között, kapcsolatot tételez fel az ótestamentom, de ugyanakkor a határt is megvonja köztük. Isten a másik fél. Nem az ember jobbik, vagy tágabb énje. Nép esetében nem a népi érdek, vagy ambíció felnagyítva, mégcsak nem is a népi géniusz. Hogy Isten szövetségre lép a népével, nem azt jelenti, hogy azonosul vele. A legfontosabb érdek a szövetségi képzet tartásánál annak idején a misztika és mitológia kizárása volt. Isten személyes, nem azonos a személytelen természettel. Az Ótestamentom kifejezési formának vett fel mitológiai elemeket, de Isten abszolút cselekvési szabadságát fejezte ki bennük. A kánaáni természet-kultusz benyomulásának sok jele van az Ótestamentomban, de még több az ellene való, meg nem szűnő harcnak. A szövetségi képzet az ontológiai egység helyett, az akarati eggyéválást tünteti fel isteni kegyelmi tényként és emberi engedelmisségi lehetőségként. Isten félelmetes szent-sége, a lényegazonosság kizárása a legkiütközőbb vonás a szövetségkötés külső körülményeinek leírásánál. Még Zsid. 12, 18—21. szavai is érzékeltetik a szent borzadályt, amely egy késői emlékezőben támad az ott történetekre gondolva. De a Fenségességgel való szövetséget földközébe és népközébe hozzák a parancsolatok és egyéb rendelkezések a szövetség Istene szabadításában részesült nép felől.

Hogy a Tóra eredeti magva mi volt, nem állapítható meg. Állandóan rakódott rá mint a jégcsapra az olvadás. Új magyarázat, új esetek bővítették, életszerűsítették. Mai kiterjedtebb formájáról is azt állapítják meg, hogy összehasonlítva a szomszéd népek újabbban egyre nagyobb számban megtalált törvényködexeivel, kazuisztika dolgában, azoktól messze elmarad, emberiség szempontjából pedig magasan felettük áll. Így nem lehet csodálkozni rajta, hogy Izráel a Tórában örömét lelte. A törvény alatt élő ember magával való meghasonlottságának különösen Pál apostolnál ismert hangja hiányzik az Ótestamentumból. Általában örömmel mondják az Isten parancsolataiban való járást és törvényéhez igazodó életet.

Igaz, hogy a 10 parancsolatnak tilalmi jellege van s ilyenformán feltételezi az Istennel való belső ellenkezés meglétét. Tilalmat hallani és követni sose öröm. Mégis figyelemre méltó Vischer megjegyzése a parancsolatok elejéhez. Isten biztosít róla, hogy Istenünk lesz, kilátásba helyezi melléknállását, így most már az ő népében is kívánczosság támad megtudni, hogy lehet ő is Istené, hogyan tanúsíthatja ragaszkodását, miben bizonyulhat hűnek, engedelmesnek.

Az egyiptomi bálványok árnyékából szabadult nép Istene szolgálátára kért és kapott is Istenétől szabadságot. Előképe ez Róm. 6, 18-nak: „Felszabadulván pedig a bűn alól, az igazságnak szolgálivá lettetek”.

Még a törvény rituális előírásaival szemben sem indokolt az averzió. Az Istennel való kapcsolatot elsősorban a kultusz jeleníti és gyümölcsözteti a mában, a manák. Hogy lett volna lehetséges Isten népeként

élni Izráelnek, ha a kultikus élet nem nyújtott volna neki módot, hogy közvetítést vegyen igénybe és áldozatával fedve tudja méltatlanságát?! Buber zsidó tudós szerint az áldozati ajándék KORBÁN neve azt az ajándékot jelentette, amellyel az egymástól elhidegült szövetséges felek egyike próbált közeledni. Az engesztelő áldozat képzetének s a vérnek mint az engesztelés eszközének is utalása van a szövetségi viszony megromlására. A Leviticus alaptétele: „Szentek legyetek, mert én a ti Istenetek szent vagyok”. A szent Isten, azon a földön, amelyet ő adott e célra, csak szent néppel lakozhat.

Mégis a szövetség-képzet a nacionalista irányban való elferdülése után kultikus irányba csúszott el legelőbb. A fogság előtti prófétáktól igen erős hangokat hallott Izrael a saját kultusz-életére, és ezek nem a kultusz szegényességét és előírttól való elmaradását kifogásolták, mint egyik-másik késői próféta. Akkor még teljében volt a kultusz. S a kultusz ellen kiáltók együtt kiáltják ezzel a szegények, a jog korlátjain kívül kerültek megtiport igazát is. Utalva a tarthatatlan szociális viszonyokra, megmutatják a királyság építményén is az omlással fenyegető repedéseket. Nem szívesen beszélnek a szövetségről, hisz akkortájt a kritikussá vált helyzet arra indított egyeseket, hogy megtérés helyett ehhez a gondolathoz meneküljenek: Isten szövetségük, nem érheti őket komolyabb baj. Felületes csak az etikai jellegű tartani prófétainak. A prófétáktól igen távol áll a száraz moralizálás. Ők az Istennel való személyes kapcsolat szószólói. Ebben a szerepükben szállnak szembe a „do ut des” elvére épülő vallásos machinizmussal. Az etikum túlsúlya nem a cultus és az ethos rivalizálásából következnek. Az ember etikai döntéseiben és cselekvésében a legszemélyesebb, viszont eltárgyasulással a vallásos viszonyt a kultusz túlsúlya fenyegeti leginkább.

A kiválasztó Isten:

A vallásos etikai magatartást meghatározza az Isten-ismeret. Az Ótestamentom nem állít bennünket Isten-fogalom elé. A nép Istenét mint a vele való szövetségében cselekvő Istent ismerte. Annyira ismerte, amennyire vele járt. Megismerte igazságát és szeretetét.

Isten igaz!

Isten igazságától kérte, remélte és kapta meg a szövetség népe igazát. A próféták azonban felhívták a figyelmét arra, hogy Isten igazsága nemcsak a népen kívül végzi el teendőjét, hanem népe ellen is fordulhat. Ha igéjét megveti, bünteti is. Így mondja Ámós 3, 2-ben: „Csak titeket választottalak a föld minden nemzetségei közül, ezért büntelek titeket”. Izraelnek be kell látnia, hogy amit Isten épp a szövetségi viszonyban cselekszik ellene, éppúgy igazsága néki, mint mikor érte cselekedett. Vétkezése azért olyan súlyos, mert Isten előtt teszi; szövetségi mivoltában tagadja meg az igazságot, jogosságot és méltányosságot. A bukást is szövetségi szempontból nézik az Ótestamentomban. Még folyik a dáridózás, virágzik a jólét, de Ámós már hirdeti: „Elesett, nem kel fel többé Izráelnek szüze”. A szövetségbeni hűtlenné válás a halál, még ha nem jó is Asszíria meg Babilon. Az ótestamentomi igazság azonban az, hogy jön: az „erkölcsi” pusztulás után a fizikai katasztrófa. Ez azonban nem jelenti, hogy az „igazság” most már szerepét eljátszva

letűnik a színről. Még csak nevet se változtat. Továbbra is CEDEK, CEDAKAH marad. Nyilvánvalóvá lesz, hogy az „igazság” nem az emberi vonalon, mások ellenében táplált „igazság-érzet” az Ótestámentomban. Inkább intenció, szövetségesi minőségben a szövetségnek megfelelő eljárás. Isten akarja az ő szövetségét s erről biztosítja is szövetségesét. Ezen az isteni biztatáson való megbátorodás a hit. Az igaz Isten igényt tart erre. A dolgok egyelőre mást mutatnak, de azért az ő választottja bízson! Ez a hit a megmaradása És. 7, 9. szerint. Ennek a hitnek a példái az ótestamentumi kegyesek, ahogy felsorakoztatja őket Zsid. 11. Isten nem azonos a viszonzás törvényével: a jóhoz jó vagy, a gonoszhoz gonosz sablonnal. Ezért mer Ábrahám, az igaz, első látásra oly megütközést keltő módon könyörögni Sodomaért. Így képviseli, hordozza Mózes hite a vétkes népet. Közben szinte az a látszata eljárásának, mintha Istentől fellebbezne Istenhez. A bűnbocsánatért való esedezésre is csak így van mód. A magát bűnösnek valló egyenest így könyörög: „Igazsággal szabadíts meg engem!” Itt már a „CIDKOTEKA” a DIKAIOSYNÉ felé mutatja az utat: az igazság a megigazító isteni cselekvés. *Igaz az, akinek a viszonya Istennel a bűnbocsánat folytán rendbejött.* Ebben az irányban van az emberre használt „igaz”, „igazak” jelzők jelentése is. A judaizmus persze már átállt a teljesítés vonalára. Ahogy távolodtak a prófétáktól, úgy lett az Istenhez való viszony egyre sztatikusabbá. Isten kijelentése veszfített előttük aktusszerűségéből és bizonyos igazságtartalom közlésének kezdték venni. Az „igaz” itt Istentől mindössze annyit vár, hogy ismerje el és láthatóan jutalmazza „igazságát”. Ezzel is különböztesse meg a „nem-igazaktól”.

Szerető Isten!

Az elmondottakból is kitűnik, hogy a tényekkel nem számoló rövidlátás állítja be az Ótestámentomot maradék nélkül csak az „igazság” vonalára: az Ótestámentomban csak követel és büntet Isten, jutalmazna is, ha volna kit. A nép azonban, akivel Istennek dolga van, szüntelen csak büntetésre ad okot. De nem így van. A bibliai igazság hagy helyet, sőt készít helyet a *szeretetnek*.

A szövetségi viszony magában hordozza a segíteni kész jóságot, a *könyörületet*. A megszánás, a másokra való tekintettel levés minden körülmények között, a szövetségi kapcsolat velejárója. A szövetség és a könyörületességgel, vagy kegyelemmel fordított HESED, szinte ikerzavakként kísérik egymást. (Deut. 7, 9; 7, 12; I. Kir. 8, 3; Zsolt. 89, 29; És. 54, 10; 55, 3.) Dávid szövetséget köt Jonatánnal. Mivel „az Úr előtt” szövetséget kötött vele, kéri, hogy „cselekedjék irgalmasságot” (HESED), vagyis legyen segítségére szorultságában. Itt ez még csak menne! Ámde ugyanezt kéri a király fia, Jonatán Dávidtól, hogy „ne vonja meg irgalmasságát... még akkor se, hogyha az Úr kiirtja majd a Dávid ellenégeit”! Itt is látjuk érvényesülni a többször emlegetett ótestámentomi jellegzetességet. A szövetségi partnerek nem ugyanazon feltételek és adottságok mellett szövetségesek. Mégis mindegyikkel szemben ugyanaz az igény (a jelen esetben a HESED). Nyilván az adottságok (hogy ki az illető és milyen helyzetben van) szabják meg a szövetségszerű eljárás praktikus módját.

Isten megszánta Izrael nyomorúságát, már mikor szövetségébe fogadta. Azóta meg különösen a szövetségből folyó könyörületességet gyakorolja irányában. Gyakori ennek a kifejezésére a pásztor és a nyáj

képe. Átadja Isten a népét az ellenségei kezébe is, de szemét azért nem veszi le róla. Hagyja, hogy ám lakoljon bűneiért, de a megbüntetését nem adja ki úgy a kezéből, hogy azoknak, akik eszközei, ebben ne tudna megálljt mondani. Fájt neki, hogy fájdalmat kell okoznia, de a rosszból is jót hoz ki a végén. Ezt a szeretetet az Isten részéről nemcsak ott tudja az Ótestamentom a nép történetének változatos eseményei mögött. Isten nevében szól is róla. Egy bizonyos tartózkodással ugyan. A szövetségi viszony jogi jellegű, a szeretetnek pedig természetes gyökerei vannak. A szövetségi viszony racionális vállalás, a szeretetnek pedig irracionális összetevői.

Ennek ellenére nem hiányzik az Ótestamentomból az Isten és a nép viszonya jellemzésénél a természetes szeretet két legerősebb megnyilvánulásának a képe: a szerelem és a szülői szeretete.

Nem azt jelenti ez, mintha Isten szeretete bármit is nyerhetne mélységében és elevenségében emberiekből. Sőt Pál apostol példáján azt látjuk, hogy Krisztusnak és az ő egyházának a viszonyát a férj és feleség viszonyán mintázva, a házastársaknak ad tanítást. Az atyához ugyanő úgy intéz intelmet atyai szerepük ellátását illetően, hogy menyegyei atyjukat hozza fel nekik példa gyanánt. Azonban az Ótestamentomnak a jelzett képek alkalmat adnak Isten és a nép viszonyában olyan mondanivaló megszólaltatására, amelyhez a szövetségi képzet nem kielégítő.

A szerelmi viszonyt Isten és népe viszonyára a Biblia csak mint házastársi viszonyt használja. Így módja van, különösen a prófétáknál, népének a tőle való elkalandozását, a bálványozás mindenféle fajtáját, házasságtörésnek bélyegezni és a legsötétebb színekben tüntetve fel, visszataszítótá tenni.

Ennek a képnek a felhasználásával nyílik mód Istenről, mint féltőnszerető Istenről beszélni. Isten szeretete nem zárja ki haragját a bűnön. Sőt az mint szövetségi hűtlenség nyomósabban esik latba. Az Ótestamentom tud az Istennel való személyes viszony kölcsönösségéről. „Isten bánkódása azt bizonyítja, hogy az Ő szempontjából nem közömbös, tartalmatlan színjáték, hogy az emberrel hogy áll a dolog. Változatlansága — igazában — zárja ki pont ezt a holt változhatatlanságot... Féltékenységére annak a kifejezése, hogy ő nem tudatosulatlan természeti erő, amely érdektelenül árasztja bőségét. Valamit azért jelent neki, hogy szeretik!”

A szeretet prófétájának *Hóseást* tartjuk. Egy Bibliai Szótár az ő jelentőségét így fejezi ki: „H. lerombolja a szövetségi teória építményét, hogy lássék az egésznek az alapja: Isten szeretete. Aztán felépíti azt ZEDEK HESED MISPÁTH EMUNÁ-ból.” Amit ő elmond a házassága létrejöttéről, szétválásáról s újra való összekovácsolása erőltetéséről, az nemcsak a jog és az erkölcs, hanem a természetes hajlam mértékén is abszurd. Nem azt jelenti azonban ez, hogy nem életszerű. A nép és Istene között lefolyó drámának mindenesetre hú rajza. Illusztrációja az újtestamentomi eseménynek. A tékozló fiú atyja is feledi fia keblére ölése percében, hogy ki volt ez és mit tett ellene, csak arra gondol, hogy a fia, és félretesz jogi, etikai szempontokat magáért a helyreállítandó és valójában helyre is állt viszonyukért. Isten szeretetét, ahogy az Ótestamentom jelzi, nem az érzés előadására jelzi, hanem a nagy aktivitás magáért a kapcsolatért. Tény, hogy Isten nem emberszerűen tesz, az emberi „jog”, vagy „etika” szabálya, előírása szerint, hanem istenien, emberi küsszerűségeknek nemcsak rendkívüli, hanem elképesztő, megbotránkoztató az ő szeretete.

Isten cselekvésének ezt az újságát, régi képzetekkel való kifejezhetetlenségét hirdeti *Jeremiás*. Isten úgy bánt népével, mint mikor valaki felkarol egy pusztulásra kített gyermeket s az az elfogadó és felnevelő apa jóvoltából jogrészt kap a természetes fiakéból, pedig nemcsak hogy könnyürelétebből vették fel, hanem még leány is ez, akit még ha természetes gyermek lenne is, ki lehetett volna akkoriban semmizni. A felkaroló szeretetnek — talán kegyelemnek is lehetne mondani — nem gát, hogy hogyan „szokásos” és „jogos” a kicsinyeskedők szerint. Isten a kegyelmezzéssel szabad. Kegyelmezési szabadágában választotta Izráelt. Izráel népe ugyan, de ő nem „izráeli isten”. A természetes kapcsolatok képszerű felhasználása esetén is lám ott van a kegyelmi kiválasztás, helyreigazításnak.

A választott nép jövője

A fent jelzett intenció jegyében van szó az Ótestámentomban *Isten népe jövőjéről*. Az első prófétáktól se lehet elvitatni, hogy tudtak Isten népe jövőjéről és szóltak is róla, habár a népi sorsot közvetlenül elég sötétnek látták. A népnek az Istenhez való viszonyát teszi meg témának Jeremiás az új szövetségről szólva. Nemrég volt a deuteronómiumi reform. Lelkes szövetségmegújítás. Úgy gondolták sokan, hogy minden a kezükben van a feltalált törvénykönyvben, csak végre kell hajtani. Jeremiás részéről merész vállalkozás volt ebben a forró renaissance-hangulatban új szövetséget emlegetni. Akkor, amikor a megírva találtak olyan becse volt, a szív és a személyes megélés nélkülözhetetlenségének emlegetésével vonni el a figyelmet a betűkbe rögzítettől. A legmeglepőbb pedig, hogy az új bizonyos vonatkozásban folytatja, más tekintetben meg érvényteleníti az atyákkal kötött szövetséget. Izráellel a történetek után Isten új szövetséget nem köthet, csak úgy, ha nem tekinti, hogy kik voltak hozzá, tehát ha megbocsát. A törvény egyfelől, a megbocsátás másfelől, homlokegyenest ellenkeznek. A törvény akkor törvény, ha szankciója van, ha megtorolható a vétkezés. Törvény és bocsánat csak úgy kombinálható, ha odavesszük Jézust, aki által úgy van bocsánat, hogy betelik és mint ellenünk szóló vúd, az útból eltéte-tik a törvény. Ez az összefüggésbe-hozás az újtestámentom felől lehetővé van téve, hisz Jézus maga szolt az Újszövetségről az ő véreben, a bűnök bocsánatára. Az Ótestámentomra és abban is különösen erre a szakaszra való célzás kétségbevonhatatlan itt.

Izráel akkor látta leghatalmasabbnak és legkegyelmesebbnek Istent, mikor szinte a nemlét határán volt Babilon kemencéjében. Ennek a látásnak a közvetítője *Deutero-Esaiás*. A történeti pillanat adva volt a számára, de az, amit mondott és ahogy mondta, többet igényel, mint ami egy történeti óra ihlető hatása. Talán már el is némult prófétai ajka, mire a könyvében jelzett események bekövetkeztek, mégis úgy beszél róluk, mintha már pergetnék őket a gyorsan telő napok és évek, amelyek csak a már régóta váróknak telnek oly nehezen. Kirukkol azzal, ami a próféták hitének eddig is kardinális tétele volt, csak épp hogy az így való elmondásával maradtak adósok népüknek. De ennek az elmondására most érkezett el az alkalmas és egyben rendelt idő. Isten a világmindenség Ura, a népek bálványai a semmik. A kis izraeli maradékra nagy jövő vár. Ennek a feltételei ugyan nincsenek meg benne magában, de megvannak isteni szövetségesében. Deutero Esaiásnak túl nagy az Istene ahhoz, hogy kicsinyes legyen a felfogásában.

Az ilyen jellegű elemek erősen megromlott szövegén későbbi betoldások lehetnek. A rá legjellemzőbb mondat: „Kevés az, hogy nékem szolgám légy Jákób nemzetségének megépítésére és Izrael megszabadultjainak a visszahozására...” Ez ott a fogságban a legnagyobb ügy volt, annyira nagy, hogy szinte keresztülvihetetlennek látszott. Ez volt az alfája és az ómegája is mindennek, hogy „Jákób nemzetségei megépítessenek” és Izrael megszabadultan visszatérhessen. Ha ez már megvalósult, mi van még tovább! Nincs a számban megapadt és vitalitásban megerősítendő népnek, de van a nagy Istennek. Isten az ő terveit ezzel a kicsiny néppel úgy váltja valóra, hogy a világgal való jó tervét is valóra váltja. Ezzel nem szakít szövetségével, hisz a szövetséges nép nevében az ósatya se azzal kapta az áldást, hogy megkülönböztetett kegyeltként hordozza azt, hanem hogy ne hiányozzon engedelmességével akkor, mikor Isten az áldást kiterjeszti „a föld minden nemzetségére”. Hogy ez hogyan történik, abban Deutero-Esaiás nem egy nézetet van népével. Az EBEB JAHVE énekek sajátos problematikájára elég csupán hivatkoznom, hogy lássuk a különbséget két merőben eltérő álláspont és gyakorlat között. A világhatalmi ambíciókat nemcsak nacionalista módon lehet tartani, hanem az Istennel való kapcsolatnak (az Istenépe „ideológiá”-nak) engedetlen kihasználásával. Sose szabad felednünk, hogy mikor Jézus az EBED JAHVE útját választotta, épp ezt utasította el!

Az Ótestamentum bizonyossága szerint Izraelben elég sokat mondtak is, tettek is a „népek” ellen. Sok esetben a szövetségi viszony félremagyarázása folytán. Deutero-Esaiás, aki Istent igazabbul ismerte meg, felszabadult, hogy tudjon valamit mondani a „népek”-ért. Tette ezt úgy, hogy minden elődjénél határozottabbnak vallotta Isten szövetségét: „Hegyek eltávoznak, halmok megrendülnek, de az én irtalmasságom tőled el nem távozik, békességemnek szövetsége nem rendül meg, azt mondja könyörülő Urad!” A szövetségi viszonyt, az Istenhez tartozást így még nem élték át és nem fejezték ki Izraelben sem! Talán épp ezért nem tudtak annyira elfogulatlanok és felszabadultak lenni a népek és a világ számára. Minél inkább tudja Isten népe, hogy kivel van dolga Istenében, annál inkább le tudja tenni aggályoskodását, kicsinyes félelmet, nyílt vagy burkolt magaféltését.

Izrael jó úton indult. Az őt környező pogányok életét örök rettegéssé tette szeszélyes, kiismerhetetlen kényúr-istenek sorsintézése. Izraelnek biztonságtudata volt a szövetségi kapcsolat. Nyugodt életszemléletével összeférhetetlen volt babona, varázslás, általában minden okkult hiedelem és mesterkedés. Ezeket tiltotta Isten törvénye és irtotta a köztudat is. Az így felszabadult, vagy szabadulóban levő élet- és világlátás egy ponton elakadt.

Az új szövetség

Jeremiás látta, hogy erről a holtpontról népét csak Isten képes át-emelni valamiféle új viszonyulásba. Törvényiessége volt az a jelleg, amely egyre jobban kiütközött rajta. Politikai létének biztos alapokat lerakni nem nagyon tudott már. Ezért bizonyos rétegeiben egészen rávetette magát a törvény szétbontására, alkalmazására, cselekvésére és cselekedtetésére. Így akart erre az egy pontra korlátozódva Isten népe lenni. Nyoma se volt abban a felszabadultságnak a másik ember szá-

mára. Sőt görcsös megmerevedés, rettegő önbiztosítás, elfogultság, igazi viszonyulásra való képtelenség jellegét mutatta. Az, hogy ez a görcs feloldódik és a holt betű helyét az élő Isten váltja fel, az Ótestamentomban ígéret volt és maradt. Aminek ott a szükségét érezték csupán, de elérni nem tudták, arról Ef. 2. úgy szól, hogy a mi békességünk, Krisztus Jézus lerontotta a közbevetett választófalat nem másképpen mint úgy, hogy a parancsolatoknak tételekben ellenünk szóló törvényét (ton nomon tón entolón en dogmasin-ban benne van nemcsak az Isten törvénye, hanem amivé lett az ember kezén: a dogmatizált törvény) eltörölte. Így teremti meg Isten az ő új népét nem a törvény, hanem a kereszt útján.

Emögött komoly ökumenikus intenció van. Krisztus egyé tette és teszi népét, de a keresztje, tehát az evangéliom által. Pál a galátákat intette, nehogy az evangéliomtól visszamenjenek a törvényhez. Ez úgy is bekövetkezhet, hogy törvény lesz Krisztusból és az evangéliomból. Krisztus a törvény vége. Az Isten új népe tehát az evangéliom és nem a törvény népe. Nem az a feladata, hogy állam módjára berendezkedjék a világban, vagy ún. keresztyén hatalmi csoportosulást hozzon létre. *A teokratizmusból csak egy lépés a papizmus.* S ahol az evangéliomot törvénné teszik, megsemmisítik azt.

Az Ótestamentom nemcsak történeti elődje az Újnak. Egy s más ponton életszerű többlettel is rendelkezik. De minden hasonlóságuk, több ponton való érintkezésük mellett is az Új nem fér bele minde nélkül az Ó-ba. Nem is férhet, hisz Jézus több mint az ótestamentomi kegyesek és próféták, ahogy mondja is tanítványainak: „Bizony mondom néktek, hogy sok próféta és igaz kívánta látni, amiket ti láttok és nem láttátok; és hallani, amiket ti hallotok és nem hallottátok.” Ez az isteni kijelentés történetisége.

Szabó Lajos

A polgári civilizáció úttörője

300 éve

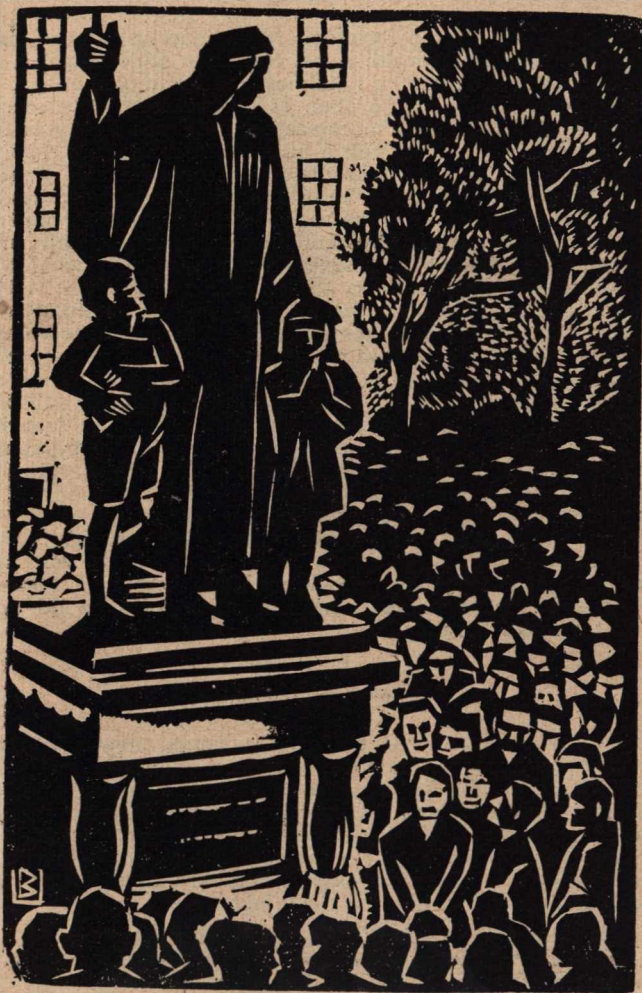
A hallei Luther Márton-Egyetem 1963. március 22-én emlékezett meg egyik alapítójának, Francke Ágost Hermann születésének a 300. esztendő évfordulójáról. Abban a hatalmas épületkomplexumban, amelyet ennek az embernek a hite a jövőben és az emberek emberszeretetében hozott létre, ma is különböző tanintézetek, hatalmas könyvtár és archívum emlékeztetnek arra, hogy volt a lutheri reformációnak Németországban egy olyan korszaka a 17. században, amikor a haladás oldalára állt. Amikor ugyanis Németországban az orthodoxia korszakában az a veszély fenyegetett, hogy a reformáció helyes értelemben vett forradalmi, azaz mindig előre mutató tartalma veszendőbe megy, akkor találta meg kapcsolatát Francke az inkább belsőseges, a maga kegyességében visszahúzó pietizmussal, amelynek atyja *Spener Fülöp Jakob* volt (1635—1705). S ez a tetterős és csodálatos szervező képességekkel megáldott ember keleti nyelveket, majd teológiát tanított az akkor születőben lévő hallei egyetemen és többek között neki köszönheti, hogy ez az egyetem szinte pillanatok alatt Németország egyik leghíresebb egyetemévé lett, ahol ott-hont találtak a magyarországi ellenreformáció nyomására külföldre menekült lelkészek és teológiát tanuló fiatalok és akinek a „Francke-Intézményeiben” egészen 1940-ig otthont kaptak a teológiai tanulmányaikat Németországban folytatni akaró teológusok. Tanulságos volna ebből a szempontból statisztikát készíteni arról, hogy hány és milyen magyarországi evangélikus lelkész szerzte meg a lelkési oklevelet éppen a Francke-féle alapítvány jóvoltából és milyen tevékenységet fejtenek ki ezek a lelkészek itthon, hazájukban. Ezért nagyon igaza volt *dr. Ottlyk Ernőnek*, amikor a hallei Francke-ünnepségek keretében hangsúlyozta: Francke Ágost Hermann munkája nálunk is a haladás, az előrelépés ösztönzője volt a maga korában.

A Francke-intézmények

Francke azzal szerzett világhírnevet magának, hogy szinte a semmiből fölépítette a Francke-féle intézményeket, az árvaházat (ki törődött akkor velük?!), a tanítók képzőintézetét, ahol Koménius Ámos János pedagógiai elvei alapján folyt a holnap tanítóinak a képzése, és a lányok oktatása, akinek a nevelésével és oktatásával akkor szinte senki sem törődött. S ebben az intézetben nemcsak tanítottak és oktattak, hanem neveltek is. Neveltek az életre, neveltek a holnapra, neveltek az akkor legmodernebb kollektív munkára: a manufaktúrára.

Francke-t csak akkor értjük meg, ha korába helyezzük. Tipikus reprezentánsa volt ő a barokk korszaknak. Ez a korszak égett a vágytól, hogy valamit alkosson a holnapért. Ekkor íródtak az új államra és társadalomra vonatkozó utópiák. Francke sem maradt ment ezeknek az utópiáknak a hatásától. Elsősorban J. V. Andreä állami és társadalmi elképzelései voltak reá hatással. De elég reális volt Francke a lehetőségek

fölmérésében, amikor nem ragadtatta el magát, hanem a minimumra szorítkozott. Ebben nagyon lutheri volt! Hiszen a lutheri reformációt éppen az jellemzi, hogy a világ kérdései felé nyitott volt. Az orthodoxia az eschatológiát hangsúlyozta, a lutheri megújulás a hitből folyó igaz cselekedetekre helyezte a hangsúlyt. S hogy ez így történt, abban igen nagy része volt Francke-nak is.

Francke szobra az általa létesített intézmény udvarán.

Ullrich Bewersdorff fametszete

Már említettem, hogy már Francke idején és később is igen sok magyar evangélikus lelkész tanult Halleban. Sokan a Francke-Intézetben laktak és tanítottak. De Halle egyébként is fellegrára volt hosszú ideig a Francke-szellemnek és akik ott tanultak, valamit magukba szívtak az ő világ felé nagyon pozitív teológiai és egyházi gondolkodásából. A Francke féle pietizmus a maga korában a *leghaladóbb* egyházi irány volt és a hallei fakultáson teológiát hallgató magyar evangélikus teológusok nem a konzervatív, hanem a haladó gondolkodást hozták magukkal. A sajnálatos törés akkor következett be, amikor a Francke-féle pietizmusnak hátat fordított az evangélikus egyház és a finn meg egyéb pietista mozgalmakon tájékozódva belefartalt a „világmegvetésbe” s ezzel búcsút mondott a helyesen értelmezett lutheri reformációnak, de a Francke-féle irányzatnak is.

Nem vagyok egyháztörténész s így nem közvetlenül feladatomban kutatni, hogy milyen hatással volt a Francke-féle irányzat evangélikus egyházunk életének a kialakítására. A tekintetben sem vagyok illetékes, hogy a „hallei pereket” föltárjam olvasóink előtt a Hallei Magyar Könyvtár kéziratai alapján. Mert ott rendkívül érdekes adatok találhatók etekintetben! Arra azonban nagyon szeretném kérni evangélikus egyháztörténészeinket, hogy a Francke-féle pietizmusnak a magyarországi hatásait derítsék föl, az eddig nem használt források fölhasználásával is és adjanak választ arra a kérdésre: miért és hogyan lett a polgári haladás s általában a haladás mozgató rugójává Francke és irányzata a magyar evangélikus egyházban s általában Magyarországon?!

Dr. Pálffy Miklós

Vannak emberek, akik környezetük hatására hajlanak abban az irányban, hogy azonosítsák az egyházat a nyugati politikával vagy a kapitalista renddel. Ezek az emberek a hidegháborúba taszították bele az egyházat... Az egyház nem arra való, hogy ötödik hadosztály legyen, hanem hogy prédikálja a hitet.

D. Dr. M. Mitzenheim (NDK)

A szocialista táboron kívül sem felejtették el az emberek, hogy hogyan szervezte meg és használta föl a kapitalizmus a háborút legújabb üzleteként. A dolgozó emberek az egész világon éberek lettek. Hatalmas sztrájkmozgalmak bontakoznak ki a kapitalista világban mindenütt... Az ellenállás régi harcosai közül sokan hiányoznak közülünk — de töretlenül az esküvel tett erő: A béke és szabadság világáért harcolunk!

Bruno Theek (NDK)

„A nukleáris fegyvereket el kell tiltani. ... El kell érünk a fokozatos leszerelésre és hatékony ellenőrzésre vonatkozó általános megegyezést.”

XXIII. János pápa

A Holt-tengeri leletek

Az esszénusok eredete

A fogság utáni zsidóság történetének talán legjelentősebb eseménye a makkabeusi háború. E háborút, vagyis a zsidóság szabadságharcát IV. Antiochus Epiphanes szír király erőszakos hellenizáló törekvése robbantotta ki. Ez az idő az esszénusok mozgalmának kezdete.

Azokat nevezzük esszénusoknak, „akik az igazságra és a törvényre szomjúhozva” a pusztába menekültek, s ott telepedtek le távol a városoktól. Sem a behódolás, sem a passzív rezisztenciát követő halál, sem a makkabeusok fegyveres felkelése nem volt kedvükre való, s inkább a pusztai elkülönülést választották.

Az esszénusok élete és tanítása

Életük. A kumráni leletek is megerősítik azt, amit az ókori történészek (Philo, Plinius) az esszénusokról írtak. Földműveléssel, állattenyésztéssel és háziiparral foglalkozó közösség voltak, akiknek legfőbb igyekezte, hogy tisztaságban a Törvény követelte módon éljenek.

A kumrániak az esszénusok legszigorúbb irányzatához tartoztak. Életük rendjét az ún. Damaskusi Irat és a Gyülekezeti Rendtartás (Szekta Regula) szabályozta. (A két rendtartás rendelkezései kissé eltérnek egymástól.) A szervezetnek volt egy központja, amolyan „rendháza”. E rendházhoz tartoztak a különböző helyeken levő „filiák”, gyülekezetek.

A gyülekezet kétévi jelöltség után vette fel tagjait. A belépés szigorú eskütétellel járt. A felvétel bemelegítéssel történt. A tagok szigorú fegyelemben éltek. A vétkezőket különféle fenyítéssel sújtották. (A leg súlyosabb vétkeket talán halálbüntetéssel!) Életüket meghatározta az elmélkedés, az imádság és a munka. Minden szükségletüket a maguk munkájával szerezték meg. Minden dolgukban közösen határoztak. A legfontosabb kérdésekben a teljes gyűlés döntött, egyébként a gyülekezet élén egy 12 tagú tanács és egy „felvigyázó” állott. Szigorú belső rangsoruk volt: papok, levíták, tagok, jelöltek.

Közösen készített ételüket közösen fogyasztották. A közös étkezések között a legfontosabb a pünkösdkor rendezett ünnepi lakoma volt. Nap-táruk eltért a jeruzsálemi naptártól.

Tanításuk. A szekta magát „Isten szövetségének” és „templomának” tartotta. Gondolkodásuk dualista. A világosság és a sötétség szellemét Isten teremtette. A világ a két szellem, a két erő küzdőtere. Minden ember vagy a „világosság” vagy a „sötétség” fia. Vagy az „igazság szellemének”, vagy a „törvényszegés szellemének” eszköze. Az ember is megosztott lény: test és lélek. A szekta tagjai a világosság fiai, az üdvösség eschatológiai gyülekezete. Küszöbön a végső ítélet, amelyben a hűségek mind megmenekülnek, ellenben a „törvényszegők” mind elvesznek. Egy kézirat-töredék arról tanúskodik, hogy várták az új Jeruzsálem megjelenését is.

Tanításuk a keresztyénség szempontjából legérdekesebb része az igaz Tanítóról szól.

A kumrániak szemében az Igazság Tanítója a várva várt utolsó próféta. Ő a közelgő világ végének meghirdetője, a Főpap-Messiás, akinek a Dávid házából való népi messiás alárendeltje, ahogy a nép alárendeltje a főpapnak.

Az őskeresztyén gyülekezet kialakulása és a Holt-tengeri leletek

A Holt-tengeri tekercsek — mint arról már szöveztünk — felbecsülhetetlen jelentőségűek annak a kornak megismerése szempontjából, amelyben Jézus élt és az egyház megalakult. Ebben a tekintetben egyetértenek a szakértők.

Abban azonban már eltérnek egymástól, hogy milyen hatással volt a kumráni szekta az ősgyülekezet kialakulására.

Előjáróban csak annyit jegyezzünk meg, hogy a kumráni esszénusok gyülekezete csak egy színtöltés volt annak a nagyon mozgalmas, eleven képnek, amely a keresztyénség kialakulásának társadalmi, szellemi háttere. S amikor mostanában a Holt-tengeri leletek jelentőségét hangsúlyozzuk, óvakodnunk kell attól, hogy az egyoldalúan túlzók hibájába essünk.

Keresztelő János és a kumrániak

Az a hely, ahol Keresztelő János keresztelt a Jordán folyóban, nem volt messze a Kumrán Rendháztól, amely akkor második virágkorát élte. Valószínűleg tehát azt gondolni, hogy ne lett volna kapcsolat közöttük. Ennek ellenére sem állíthatjuk, hogy a Keresztelő esszénus, vagy éppenséggel disszidált esszénus lett volna, aki a kumrániaktól elváltan is gyakorolta hitét.

Keresztelő János papi családból származott. Atyja Zakariás a jeruzsálemi templomban teljesített szolgálatot, s reménykedve várta az Izráel szabadtűzét. Ezen a ponton rokon vonásokat fedezhetünk fel közte és a kumrániak között, Zakariás azonban a kumrániakkal való rokonszenvezés ellenére kitartott a jeruzsálemi templomi szolgálatánál.

Jánosról tudjuk, hogy a pusztában végezte szolgálatát. Magatartása, ruházata és szigorú etikája közelebb állt a kumrániakhoz, mint a farizeusokhoz.

De mélyreható különbségek is vannak közte és a kumrániak között. Jánosnak tanítványi köre volt. Ezt Kumránban valószínűleg nem túrték volna. Nem hosszú próbaidő után keresztelt, hanem azonnal. Útgyengítőnek tudta magát. Hirdette, hogy Isten a „kövekből”, a pogányokból is teremthet fiaikat.

Ezekután megállapíthatjuk, hogy Keresztelő Jánosnak eredetileg lehettek kapcsolatai a kumrániakkal, de Jézus idejében már a saját külön útját járja a „hűségesek” széles arcvonalaiban.

Jézus és a kumrániak

Jézus nyilvános működésének megkezdése előtt elvonult a pusztába. 40 napig ott tartózkodott, de mi ez a kumrániak által megkövetelt „noviciusi” időhöz képest! A kumrániak ilyen kis idő alatt nem álltak szóba senkivel, s főképp nem közölték vele „titkaikat”. Jézus kísértései mind eschatológiai jellegűek. Jézus nem akart harcos Dávid-házi messiás lenni.

Jézus eschatológiai igéi mutatják a legtöbb rokonságot a kumrán-szövegekkel, de nem csupán azokkal, hanem a korabeli pseudoepigrafikus ótestamentomi iratokkal is.

De meg kell lássuk a lényeges eltéréseket is.

Jézus prófétai mértéktartással beszélt a végső dolgokról („arról a napról... senkisémet tud, ... hanem csak az Atya). A kumrániakkal szemben igen hangsúlyozza igéje: „Azért ha azt mondják majd nektek: a pusztában van (Kumránban) (ti. a Krisztus), ne menjete ki!” A kumrániak pedig azt vallották, hogy a „Pusztában” jó el a Messiás.

Elutasítja Péter kardot rántó mozdulatát, s ezzel minden erőszakot, de még az angyalseregek segítségét is.

Feltűnő eltérés mutatkozik a kettős Messiásról szóló kumráni tanítás és Jézus Krisztus kijelentése között.

A kumrániak két Messiást vártak: egy „papi” és egy „dávidi” Messiást. A papi Messiás a Törvény végső magyarázója, míg a dávidi messiás a végső eschatologikus küzdelem diadalmás fővezére.

Az Újtestamentumtól távol áll az ilyen gondolat. Az Újtestamentum egyöntetű bizonyossága szerint Isten minden hatalmat átadott a Fiúnak, aki egészen egy az Atyával. Jézus úgy szól magáról, mint aki Dávid Fia, de ugyanakkor Ura is.

A nagy különbözőség ellenére egyes tudósok azt állítják, hogy Jézus a kumráni Igaz Tanító másolata, s az őskeresztyén gyülekezet, a kumráni szekta egyik változata. Ez állítások a Habakuk midras XI. kolumnájának félreértésén alapulnak. Itt ugyan szó van az Igaz Tanítóról, akit a törvénytörő pap üldözött, de a szóbanforgó szöveg alapján nem tudjuk, hol, hogyan és mikor halt meg az Igaz Tanító. Arról sem szól a szöveg, volt-e egyáltalán valamikor az Igaz Tanító Kumránban?

De ha valóban keresztthalált szenvedett volna is a kumráni Igaz Tanító, ez sem jelentené azt, hogy Jézus a kumráni Tanító kései „mása”.

Az Igaz Tanítót — ha egyáltalán kivégezték — mint reakciót végezheték ki, mint aki szembenállott a megszálló hatalommal, Jézust pedig mint forradalmárt, mert a tóra-kegyesség értelmében Jézus a legforradalmibb szakadár prédikátor volt, aki valaha is élt a zsidóságban (Stauffer), őt a kumrániak ugyanúgy halálra ítélték volna, mint a jeruzsálemiek.

A kumrániak és a szinoptikusok

Gondos vizsgálat, alapos összehasonlító munka eredményeképpen kiderült, hogy a szinoptikusokban sok ótestamentumi idézetnek kumráni színezete van (pl. Máté 2, 6; Mk. 5, 2.).

Néhány igehelyet könnyebben megértünk a kumrániak ismeretében. A „lelki szegények” kifejezés sokat vitatott jelentése is új megvilágításba kerül a kumrániak értelmezését ismerve. A „lelki szegények” azok, akik legyőzték a gazdagság kísértését és Isten eljövendő országának mindent felülmúló gazdagságáért önként lemondtak az evilági gazdagságról. A szegénység mind a kumrániaknál mind az Újtestamentumban eschatologikus kegyelmi állapot. Így jobban megértjük Jézus igéjét „senki sem szolgálhat két úrnak... Nem szolgálhattok az Istennek és a mammonnak”. (Mt. 6, 24.)

Igen nagy hasonlóság van Jézus kézzrátétellel történő gyógyítási praxisa és a kumráni szövegek tudósításai között.

Az utolsó vacsora némely tekintetben emlékeztet az esszénusok kultikus közösségi vacsorájára, de csak külsőségeiben. Tartalmilag merőben különböznek egymástól.

A Hegyi Beszéd a maga radikalizmusával hasonlít, de tartalmilag teljesen különbözik a kumrániak tanításától.

A hasonlóságok mellett jóval több a különbség. A különbségek között első helyen említjük a Tóra megítélését. A kumrániak a farizeusoknál is rigorózusabban ragaszkodnak a Tórához. Szombatnap még életet sem volt szabad menteni, ha ehhez valamilyen eszközre volt szükség.

Ezzel szemben Jézus szombatnapon gyógyított. Kijelentette: „A szombat lón az emberért, nem az ember a szombatért”. (Márk 2, 27.) Sót: „Az embernek Fia a szombatnak is Ura”. (Mk. 2, 28.)

Ez a kijelentés is tanúskodik arról a törésvonalról, mely elválasztja Jézust a kumrániaktól, akik fanatikusan ragaszkodtak a törvényhez.

A kumrániak számára minden lényeges tanítás „titok”, míg Jézus evangéliuma mindenek számára hirdettetik.

A kumráni szekta teljesen zárt közösség, míg az egyház mindenek felé nyitott.

A kumráni kéziratok és a jánosi iratok

János evangéliuma első látszatra sok hasonlóságot mutat a kumráni kéziratokkal. Mindkettőben szó van a mindenség teremtéséről, de nagy különbséggel! János evangélista teremtő Logosza — Krisztus, míg a kumráni tekercs csak Istenről beszél.

Mindkét helyen szó van a világosság és sötétség ellentétéről. Az „igazság fiai a világosság útján járnak”, míg a „gonoszság fiai a sötétségben” — olvassuk az egyik tekercsben. Ezzel összecseng Jézus igéje: „Én vagyok a világosság, aki engem követ, nem járhat a sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága.” (Ján. 8, 12.)

Pál apostol, a többi újtestamentomi irat és a kumrániak

Pál apostol levelei és a kumráni tekercszek között is kimutatható hasonlóság. Ez természetes, hiszen Pál apostol képzett farizeus volt, Gamáliel tanítványa. Következésképpen ismerte a kumrániak tanítását is.

A kumrániak Isten választottainak tudták magukat, csak úgy mint a keresztyének. A választásnak nincs emberi feltétele. Ez a hasonlóság azonban nem azonosság, mert a kumrániak nem vallották a megigazulásról, hogy az hit által történik, a törvény cselekedetei nélkül. (Róm. 3, 28.)

A szövetség gondolata is mindkét helyen megtalálható, de mindkettő közös gyökere az Ótestamentum.

A bemerítkezésnek, a különféle tisztulási mosakodásoknak igen nagy jelentősége volt a kumrániaknál. A közösségbe való felvétel bemerítéssel volt egybekötve, amely bűnbánattal és bűnbocsánattal volt kapcsolatos.

A keresztyén keresztségben a döntő, amit Isten cselekszik: az ő kegyelmi döntése: a bűnbocsánat.

A Lélek ajándékai szolgálatra adatnak Kumránban és az Újtestamentumban, de a döntő különbség: Lélek nincsen Krisztus nélkül. Minden bölcsesség tartalma: Krisztus.

Antropológiai kérdésekben mind az Újtestamentum, mind Kumrán különbözik a hellenista gnózis antropológiájától.

A kumrániak és az őskeresztyénség szervezete

A kumráni közösség papi vezetés alatt álló, papi jellegű szekta volt, amelynek szervezetében katonai vonások is felismerhetők. Az őskeresztyén gyülekezetről ezt semmiképpen nem mondhatjuk.

A tagok szigorúan zárt közösséget alkottak, igen szigorú fegyelemben éltek, bár ez a fegyelmezés testvéri volt. A keresztyének között nem volt olyan merev szervezeti kapcsolatot, mégis igazi testvéri szeretetben és közösségben éltek.

Mindkét gyülekezetben fontos szerepe volt a közös étkezésnek. A keresztyének úrvacsorája lényegesen különbözött a kumrániak különleges lakomájától, mert az úrvacsora középpontja a magát feláldozó, titokzatosan jelenlevő Jézus.

A közös milióban azonos típusú, eschatológiai kegyesség hasonló közösségi formákat alakít ki, de döntő a különbség. Kumrán körülhatárolt, zárt település, az egyház az egész világ felé nyitott, új közösség.

Summa

A Holt-tengeri leletek valóban igen jelentősek az Újtestamentum megértése szempontjából. Tanulmányozásuk révén megvilágosodik az a háttér, amelyben az újszövetségi egyház élt, és az a fogalmi szótár, amelyet az Újtestamentum írói is használtak.

Táborszky László

A Hit és Egyházalkotmány világkonferenciája Montrealban

Július 12—16. napjain tartja negyedik világtalálkozóját a Hit és Egyházalkotmány szervezete. 1910-től 1920-ig készítették elő az első konferenciát. Az első világháború katalizmája megzavarta ugyan az előkészítés munkáját, 1920-ban mégis megtartották a teológusok találkozó-ját Genfben, amelyet magának a világyűlésnek az előkészítéseként rendeztek meg. Maga az első konferencia 1927-ben volt Lausanne-ban. A másodikat 1937-ben Edinburghban és a harmadikat 1952-ben Lundban tartották.

A lundi konferenciát követő esztendőben négy munkabizottságot szerveztek, amelyek a következő problémakörökkel foglalkoztak: Krisztus és az egyház; Hagyomány és hagyományok; Istentisztelet, Institutionalismus. A montreali negyedik konferencián terjesztik ezek a bizottságok munkájuk eredményét az egyházak elé. Ezen kívül külön fogja tárgyalni a konferencia az Új Delhii világyűlés „Egység-Bizottságának” a dokumentumát.

A montreali világkonferencián a hangsúly a teológiai elmélyedésen lesz. Ezt a teológiai munkát öt bizottságban végzi majd a konferencia: 1. Az egyház Isten tervében; 2. Írás, hagyomány és hagyományok; 3. Krisztus megváltói műve és egyházának a szolgálata; 4. Az istentisztelet és Krisztus egyházának az egy valósága; 5. Mindenki a maga helyén — az egygyövedekedés folyamata.

A jozefinizmus

A jozefinizmus hazánkban

II. József reformtörekvése

I.

A jozefinizmus II. Józsefről elnevezett irányzat, amelynek célja a felvilágosult abszolútizmus, az uralkodó reformtörekvéseinek megvalósítása volt. Ez az irányzat már Mária Terézia uralkodásának utolsó éveiben jelentkezett, és II. Lipót uralkodását is jellemezte.

A francia felvilágosodás — Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Popeo és az ún. enciklopédisták, valamint a különböző szellemi-filozófiai irányzatok képviselőinek működése nyomán — hasonlóan a renaissance-humanista törekvésekhez, nem maradt egy nemzet sajátja. A gondolati szabadság és a liberalizmus meghirdetése az élet minden területére: antifeudális és antiklerikális (elsősorban Róma-ellenes) volt. Leleplezte az elnyomást és a képmutatást. Forradalmak a felvilágosodás jegyében a „szabadság, egyenlőség, testvériség” jelszavakkal adták meg programjukat.

A francia felvilágosodás hatása nem egy országban a legfelső államvezetésben is megmutatkozott: II. József, Nagy Frigyes, II. Katalin személyében. Látták a meglévő állapotokat, segíteni akartak, de a segítségük formára és tartalomra nézve egyaránt eltérő volt. Nálunk a felvilágosodás alapján indult el a jozefinizmus, amely egyszerre mutatott pozitív és negatív sajátosságokat.

Kétségtelen, hogy II. József liberális egyénisége nálunk új irányt szabott a fejlődésnek. Nem koronáztatta meg magát, hogy uralkodásában ne érezze a törvényhez kötöttséget. Amitől anyja még irtózott, és tanácsosai befolyására tartózkodott, II. József¹ merészen nekivágott: dacolt a pápával, a katolikus klérussal, és uralkodása végén — a nemzetel...

II.

Már Mária Terézia néhány vallásügyi reformját is II. József kezdeményezte.² Elrendelte, hogy a kolduló barátok száma ne szaporodjon.³ Szerzetesi fogadalmat csak a 24. életévet betöltött egyének tehettek. Eltörölte a kolostorokban a fogházbüntetést.⁴ Igyekezett II. József anyját is felszabadítani a pápai és a klerikális befolyás alól. Az a tény, hogy Mária Terézia uralkodásának végén jelentkezett az autonóm egyházpolitikai irányzat, nagy részben a trónörökösnek, II. Józsefnek köszönhető. Igaz, hogy Mária Terézia egyházpolitikáját a protestánsok iránti türelmetlenség, a türelmetlen fanatizmus hatotta át, de II. József még anyja mellett mérsékelte az ilyen törekvéseket.

II. József a vallási kérdésekben tanúsított toleranciális felfogását nem anyjától vagy nevelőitől tanulta⁵. Uralkodásának első két évében 18 tanácsosát nyugdíjaztatta, mert valláspolitikáját nem támogatták. Már uralkodása elején enyhítette az egyházi cenzúrát. Még 1777-ben Párizsban meglátogatta Rosseaut és Buffont. Olaszországi utazása alkalmá-

val meglátogatta a milánói zárdát, és vásznat küldetett, hogy abból az apácák katonái részére ruhákat készítsenek.

Vallási toleranciájának gyökere Pufendorf természetjogi elméletehez nyúlnak vissza. Megbecsülte janzenista beállítottságú tanácsosait: Martinit, Rautenstrauchot, von Hängelint.

Vallástoleranciájának értékes dokumentuma a Türelmi Rendelet, amely a hitük miatt zaklatott, üldözött nem-katolikusoknak biztosított — korlátozásokkal — vallásszabadságot. De még intézkedéseiben is gyakran túltette magát rendeletein.⁶ Továbbra is érvényben maradt a protesztánsok stólafizetési kötelezettsége, a katolikus plébánosoknak, ahol ez a rendelet előtt is szokásban volt. Így is néhány év alatt 1015 protesztáns anya- és leánygyülekezet szervezkedett, II. József rendelete alapján. Oseink a hosszú ideig tartó elnyomás és üldözés után érthetően örültek a megnyírbált szabadságjogok visszaadásának.

A pápasághoz való viszonyát⁷ röviden így jellemezhetnénk: hűség, de nem elfogult katolikus volt, és nem törődött a pápa véleményével. Célkitűzése volt a pápától független, a császár akaratának engedelmeskedő nemzeti katolikus egyház kialakítása.

1781. május 4-én kiadott rendelete szerint az *In Coena Domini* kezdetű bulla minden egyházmegyei rituáléból — amelyekbe fel van véve — azonnal eltávolítandó, és a bulla minden példányát két hónapon belül 50 arany büntetés terhe mellett a kormányzásoknak kell beküldeni. Ez évben rendelte el, hogy a magyarországi szerzetesrendek magyar egyház-főhatóság alá tartozzanak. A kolostorokban csak a betegápolás, nevelés és a tudományos működés volt megengedett. A kontemplatív, szemlélődő szerzetesrendeket (karthauziak, klarisszák) feloszlatta. A kolostoroknak kb. egyharmad részét bezáratta: 143 férfi és női rendházat.⁸ Az 1782. év első felében eltörölt⁹ kolostorok vagyonát hivatalosan 8 963 000 forintra becsülték. 1783-ban egybeolvasztották a szerzetesrendeket.¹⁰ 1784-ben az uralkodó az egyházmegyei szemináriumokat megszüntette és 3 (Pozsony, Eger, Zágráb), majd 2 (Pozsony, Pest) központi szemináriumokban gyűjtötte össze a katolikus papnövédeket.

Eltörölte az uralkodó a házaknak Vízkeresztkor szokásos megszentelését, a vihar alkalmával történő harangozást, az oltárok nagy kivilágítását. Eltiltotta körmenetkor a nagy céhzászlók vitelét és a céheket kísérő zenét. (Évenként csak két körmenetet engedélyezett az úrnapi, a búzaszentelő és keresztjáró körmenetek kivételével). Eltiltotta körmenetek alkalmával a szobrok és szentek képeinek körülhordozását. Szabályozta az ereklyék tiszteletét.

Azt is elrendelte, hogy a halottakat az enyészet előmozdítása és fakímélés miatt, zsákba varrva, koporsó nélkül temessék el, és öntsék le oltott mésszel.¹¹ VII. Gergely pápa officiumának 5. olvasmányát a breviáriumokból kitépette vagy leragasztatta.¹² Mérséklete az erős karéneklést, hogy a kórustagok egészségét kímélje.

Az intézkedések folytán összegyűlt pénzből vallásalapot szervezett II. József. Ezt a vallásalapot azután új plébániák, káplániák, iskolák, kórházak létesítésére fordították.

A „kalapos király” hajthatatlan maradt rendeletei végrehajtásában: egy zárdafőnök megjegyzésére azt felelte, hogy menjen oda, ahol nincsenek ilyen rendeletek. A szombathelyi püspököt, aki a protesztánsoknak nyújtott toleranciát sokallta, kitiltotta Bécsből és Pozsonyból.

A szentkorona országainak 18 katolikus püspöke közül II. József trónralépésekor 11 a római Germanico—Hungaricum neveltje volt. Ké-

sőbb a püspöki karban jozefinisták voltak, akik támogatták az egyházpolitikai intézkedéseket: Splényi Ferenc váci püspök és Verhovác Miksa teológiai szemináriumai igazgatói, majd zágrábi érsek. Az „ellenállók” vezetői voltak: Batthyány József primás és Esterházy egri püspök.

A katolikus egyház külső élete a „reformrendeletek” ellenére is fejlődést mutatott: hódított a barokk-vallásosság, dómok, templomok, püspöki paloták, könyvtárak épültek. Megerősödött a Patrona Hungariae gondolata. Népszerűkké váltak a búcsújáró helyek közül: Besnyő, Andócs, Pócs, Kiscell, Gyüd. A XVI. században 353 plébánia, 66 helyi lelkészség, 125 káplánia létesült.

Az uralkodó a kulcspozíciókban is megtúrta a katolikus főpapokat: a helytartótanács elnöke az esztergomi érsek, a kancellária vezetője pedig az egri püspök testvére volt. Tiltakozásuk ellenére is végrehajtatta intézkedéseit, de egy ideig nem menesztette őket. Hiába próbáltak tiltakozni és ellenállni, az uralkodó nem tágitott: sem a pápa, sem a hazai katolikus vezetők befolyását nem tűrte meg a kormányzásban.

A caesaro-pápizmus ilyen irányú korlátlan kiterjesztése azt jelentette, hogy II. József uralkodásában a felvilágosult abszolutizmus volt a tendencia. Nagy Frigyes gúnyosan „a római birodalom fősekrestyésének” nevezte. II. József halála után többen a tolerancia-rendszer megváltoztatására gondoltak. Pl. Révay Simon az 1781 után épült protestáns templomokat, ill. imaházakat le akarta romboltatni.

Utóda testvére, II. Lipót lett. Koronázásakor esküt tett a magyar alkotmányra, és kísérletet az alkotmányosság helyreállítására.

A II. József uralkodása alatt elkövetett „hibák” orvoslására Budán megkezdett, majd Pozsonyban befejezett 1790/91-i országgyűlés Batthyány primás befolyására 18 pontos restaurációs jellegű felterjesztést tett az új uralkodóhoz. Néhány részlet a felterjesztésből: 10. Vissza kell helyezni kiváltságaikba minden szerzetesrendet, amelyeknek törvényes jogai voltak. 11. Az ország primásának vissza kell adni feudális jogait. 15. Be kell vezetni ismét a sajtócenzúrát.

III.

II. József és II. Lipót uralkodásának idején a társadalmi rétegződés még a régi volt: 1. főnemesek („urak”), 2. katolikus főpapok („klérus”), 3. katonák („lovagok”), 4. városi lakosság, mesteremberek, iparosok („polgárok”), a terhek hordozásában oroszlánrészt viselt, a jogaiból teljesen kiszorított legnépesebb réteg, a jobbágyparasztság (5.), amely most is kezdetleges, primitív módon folytatott gazdálkodással tartotta el a felső négy osztályt. Övé volt minden teher, a földesúri önkénynek teljesen kiszolgáltatva.¹³

Érthető, hogy ezért nem a nyugodt fejlődés jellemezte ezt a korszakot. Már 1775-ben nagy felkelések tartották izgalomban a kormányköröket. Ez évben rendelet szabályozta a jobbágyság robotjának és egyéb úrbéri szolgáltatásainak mértékét. 1781. november 1-én pápens jelent meg a jobbágyság megszüntetéséről Csehországban és Morvaországban.

1783 és 1785, majd 1787 és 1788 között hazánk nagy részében szárazság és éhség volt: Szepességben a burgonyaféreg elpusztította a lakosság fő táplálékát, Árva és Liptó megyékben rozsot, árpát és zabot kellett vásárolni a lakosság ellátására. Horvátországban olyan nagy volt a gabona- és pénzhiány, hogy sok helyen be sem vetették a szántóföldeket.

Ez időben történt kísérlet a jobbágyság kötelezettségeinek rendezésére: a bruttó javadalom kb. 70⁰/₀-a a jobbágyparasztoké, kb. 12⁰/₀-a állami adó és kb. 18⁰/₀-a a földesuraké lett volna. Ez az elképzelés nem valósult meg, és hazánkban a jobbágyok helyzete maradt a régi.

A század legnagyobb parasztfelkelése Erdélyben volt. A határoni szolgálatra jelentkező jobbágyparasztok megtagadták a földesuraknak az úrbéri szolgáltatások teljesítését. A felkelők 232 nemesi kúriát romboltak le. A felkelést nagyon nehezen tudták leverni.

1784. augusztus 27-én várendelet jelent meg a külföldi iparcikkek kitiltására, megterhelésére. Ez idő tájt kezdett megszűnni a protestáns eklézsiákban a papmarasztalás szokása.¹⁴ Megjelent egy soha végre nem hajtott rendelet a parasztság szabad költözködéséről és szabad pályaválasztásáról.

1786 után kezdett kibontakozni a nemesi-nemzeti ellenállás és reformizmus. Később azonban ez a nemesi ellenállás kompromisszummal végződött. 1788-ban újabb vámrendelkezések léptek életbe. Postaforgalomban tilos volt értékek feladása, mert gyakori volt a postakocsik fosztogatása. A rablók nagy része nincstelenné vált vagy megszökött jobbágy volt. II. József uralkodásának végén az újoncozás és a gabonaszállítás szolgáltatta az okot az ellenállásra.

Berzeviczy Gergely, a neves közigazdász, a tiszai egyházkerület felügyelője a jobbágyfelszabadítást gazdasági életünk egységében vizsgálta, és a Habsburgok detronizálását kívánta.¹⁵

Az ország 10 kerületre történt beosztása szintén hozzájárult a megyék ellenállásához.

IV.

1779-ben Pesten történt kísérlet a Hazafiúi Magyar Társaság megalapítására, de a legfelső hozzájárulás elmaradt.

II. József uralkodása kezdetén epigrammában köszöntötték a protestánsok az uralkodót.¹⁶

Röviddel ezután a budai várostanács II. Józsefnek oszlopot akart állíttatni, de a király nem engedte meg.

II. József tovább folytatta anyja elnémetesítő politikáját. 1784-ben elrendelte, hogy az ügyintézés minden fokon német nyelven kell végezni. Az iskolákban megkövetelte a német nyelv oktatását.¹⁷ Ugyanekkor Budán megtartották az első magyar nyelvű színelőadást. 1788-ban megalapították az első magyar irodalmi folyóiratot, a Kassai Magyar Múzeumot, Bacsányi János és Kazinczy Ferenc szerkesztésében. Itt jelent meg az első Rousseau-fordítás. Megalakult az első nyilvános olvasókör. 1789-ben kapta meg a kinevezését a magyar irodalom első professzora. Dicsőítették a magyar nyelv felkarolását.¹⁸ Érdekes, hogy Somogy megye törvényhatósága a latin nyelv visszaállításáért esedezett — magyarul.¹⁹ A magyar nyelv művelésére megalakult a Pesti Magyar Társaság 1791-ben, majd megnyílt az első nyilvános könyvtár is.

Az irodalmi élet kiemelkedő alakjai voltak: a feudális-patriarchális irányzatot képviselő Orczy és Gvadányi. Előbbi a tiszta, egyszerű pa-

raszti életet, utóbbi a veretes magyarságot látta a boldogság forrásának. A testőr-írók: Bessenyei, Báróczi és Barcsay közvetlenül a felvilágosodás szolgálatában álltak. Bacsányi és Csokonai a haladó polgárságot képviselték. Ráday Gedeon a protestáns főnemesség elképzeléseit, gondolkodásmódját öltöztette irodalmi formába. Fazekas Mihály „Ludas Matyi” c. elbeszélő költeménye a csavaros eszű népi hős diadaláról szólt, széleskörű társadalombírálattal.

A volt szerzetes papok, paptanárok szentimentális és többé-kevésbé burkoltan a jozefinizmust támadó műveik mellett nagy jelentőségű Dugonics András „Ételka” c. történeti regénye, Baróti Szabó Dávid és Révai Miklós nyelvművelő tevékenysége, bár Kazinczy munkássága ezen a téren is jelentősebb. Versey Ferenc és Virág Benedek a közélettől visszavonultan írogattak. Az elhagyatottság, a múlton való szemlélődés és a nemzet jövőjéért való aggodás jellemezte őket. Ányos Pál „Kalapos király” c. verséből kiérződik az ex-szerzetes romboló kritikája.

Az anyanyelvért folytatott küzdelem csak egy láncszeme volt annak, amelyet a jozefinizmus intézkedései a lakosságból kiváltak.

V.

II. József halála előtt egy hónappal — a vallástoleranciával és a jobbagység helyzetével kapcsolatos rendelkezéseit kivéve — rendeleteit, intézkedéseit visszavonta. A Türelmi Rendelet, amelyet II. Lipót törvénybe iktatott, a hosszú üldözések után a vallásszabadság biztosítéka lett.²⁰

II. Lipót uralkodása alatt elsimultak az ellentétek a magyar nemeség és a Habsburgok között, hogy közös erővel akadályozhassák meg a francia forradalmi hatások továbbterjedését.

A jozefinizmus jelentős megújulási irányzat volt, eredményeivel és hibáival együtt, mert a katolicizmuson belüli törekvések (janzenizmus, febronianizmus) után, mint egyházon kívüli irányzat jelentkezett, filozófiai, szociológiai és politikai indító okokkal. Utat nyitott Európa több államában a nemzeti-katolikus gondolkodás felé.²¹ Ha ezekkel a hatásokkal napjainkban is számolunk, akkor döbbenünk rá, hogy a jozefinizmus nem egy bizonyos korszak sajátossága.

1 Családi életében szerencsétlen: két feleségét, és kisgyermekét korán eltemette. Második feleségének temetésén sem volt ott.

2 Mária Terézia és II. József közötti családi viszályban, amelynek alapja a valláspolitikai volt, Kaunitz közvetített.

3 1770. március 27-én pl. 3723 volt a koldulóbarátok száma.

4 A jezsuita rendet XIV. Kelemen pápa Dominus ac Redemptor c. bullájával törölte el, 1773-ban.

5 Tízéves koráig a jezsuita Bittermann tanította.

6 Pl. Réti és Kapi Győr megyei falvaknak 1784. augusztus 23-án engedélyezte a vallásgyakorlatot, pedig csak 60 családból állt az evangélikusság, de pl. Veleg ekkor nem kapott ilyen engedélyt 63 családdal. A rendelet a nyilvános vallásgyakorlatot, a torony nélküli templomépítést 100 családnhoz kötötte.

7 XIV. Benedek pápa II. József keresztapja volt.

8 Megmaradt 152 férfi szerzetes 10 kolostorral.

9 II. Pius 1782. március 22-től április 22-ig volt Bécsben, itteni tartózkodása alatt kezdődött meg a szerzetesrendek felszámolása.

10 Pannonhalmán pl. fogházat rendeztek be, 4249 kötetes értékes könyvtárát Pestre szállították.

11 E rendeletét 1784. augusztus 23-án adta ki, de a nagy felháborodás miatt egy év múlva visszavonta.

12 Ez a rész IV. Henrik kiátkozásáról szól.

13 1—4.: „populus”; 5.: „plebs misera”. A lakosság száma kb. 8,3 millió volt, ebből kb. 410 000 nemes, 60 000 honorácior, 770 000 polgár, több, mint 7 millió jobbagyparaszt, kb. 25 000 koldus, vándor, betyár.

14 A papmarasztalás Debrecenben és Patakon a kollégiumi professzorokra is érvényes volt.

15 „De dominio Austriae in Hungaria”. 1790.

16 Debrecenből, 1782. József-napra. (Március 19.)

17 Kazinczy Ferenc és testvére voltak Patakon az első, németül is tudó diákok.

18 Decsi Sámuel: „Pannonia foenix, avagy hamuból feltámadott magyar nyelv” — Báróczy Sándor: „A védelmezett magyar nyelv.”

19 A latin nyelv általános bevezetése mellett volt: Komárom, Tolna, Torontál, Bács, Temes, Győr megyék. A magyar nyelv mellett: Bars, Nyitra, Trencsén, Szabolcs.

20 Halálakor sok protestáns templomban tartottak gyászistentiszteleteket.

21 Napjainkban Franciaországban például Boullier és Kir kanonok tevékenységére gondoljunk, Ausztriában és Magyarországon: aktív ellenállást több alkalommal is, a pápa intézkedéseivel szemben (infallibilitás dogmája, polgári házasság, kormányok hazafias támogatása). Hatala Péter katolikus teológiai tanár unitárius lett, és a teológiai karról átment a bölcsészetre.

Barcza Béla

Mozaik

Azt kell Jézusról prédikálnunk, hogy senkit sem vet el, akármilyen esendő is, hanem mindenkit szeretettel magához vesz, vigasztal és erősít, hogy kegyes Pásztorának tartson mindenkor. Ezért fordulnak önként hozzá a szívek. Ezért nem szabad soha kényszeríteni és úzni az embereket hozzá... Ha kényszerítenek belpünket valamire, akkor kedvetlenül és akarattunk ellenére cselekszünk. Istennek nem telik ebben kedve... Ha azonban azt látom, hogy az Úr szeretettel fogad engem, akkor megnyeri a szívemet és kénytelen vagyok hozzá menni.

Dr. Luther Márton

Senkinek sem lehet megparancsolni, hogy honnan vegyen bátorságot ahhoz, hogy a történelemhez való viszonyában és a személyében is igazi ember legyen. Talán nem véletlen, hogy olyan korba léptünk, amelynek fájdalmak között kell felismernie, hogy a hitet sem neveléssel nem lehet elérni, sem örökölni vagy valakire rákényszeríteni nem lehet. Mert az öröklött, az elsajátított vagy kikényszerített hit nem hit, hiszen nem rendelkezik azzal a bátorsággal, amire az embernek emberségéhez szüksége van rá.

Dr. W. Dantine (Bécs)

Hogyan tudnánk jót cselekedni, amikor nem tudjuk akarni a jót? Amit kényszerből cselekszünk, az már nem a jóakarát cselekedete, tehát nem is jó a szó igazi értelmében. Talán hasznos, de nem jó. Talán legális, de nem morális.

Hölderlin

A föld keresztyéneinek száma

Az 1962-es „World Christian Handbook” (A világkeresztyénség kézikönyve) arról tudósít, hogy jelenleg kereken 855 millió keresztyén él az egész földön. Ebből kereken 263,7 millió evangélikus és református (baptista, metodista és egyéb protestáns szekta), 493,5 millió római katolikus és 96,7 millió ortodox keresztyén. Az egész emberiségnek tehát 30⁰/₀-a csupán keresztyén. És azt is tudnunk kell, hogy a keresztyének százalékaránya állandóan csökken, mert a nemkeresztyén népek gyorsabban szaporodnak.

Nekiünk egyformán hangsúlyoznunk kell az egyház szolidaritását a világgal és emberi összetartozásunkat.

D. T. Niles

Jézus Krisztus közel hozta egymáshoz Istent és a világot a kereszten. A világ minden emberéért meghalt. Halála mindenki számára szabadulást, megváltást jelent. Az evangéliom legalábbis ezt hirdeti. És az egyház, amely ezt az evangéliomot hirdeti, nem engedheti meg magának, hogy vannak gyülekezeti tagok, akik „vallásos sündisznóállásba” vonulnak. Ellenben abban kell foglalatatoskodnia, hogy tagjai Jézust és a világot közelebb hozzák egymáshoz életükkel és cselekedeteikkel.

Br. Schottstädt (Berlin)

Az igehirdető műhelye

SZENTHÁROMSÁG UTÁNI 2. VASÁRNP

Ésaiás 5, 20–24.

Ésaiás szavai kísértésbe viszik az igehirdetőt. A kísértés azzal jelentkezik, hogy az igének *nem az üzenetét*, tartalmát akarjuk prédikálni. E helyett Ésaiás magatartását, attitűdjét próbáljuk fölölteni, vagyis az igének külső megjelenési jegyeit, a *formáját*.

Az ige ugyanis „jaj”-okkal van tele. Annyira hatalmas, nagyszerű a próféta alakja, hogy maga a „póz” lesz öncéllá és mi magunk is kísértést érzünk, hogy hasonló jajszavakkal mennydörögjünk hallgatóink felé.

Ésaiásban azonban nem az a nagyszerű, hogy mennydörög hallgatói felé. A mennydörögő prédikációnak komoly oka van. Ez az ok annak a felismerése, hogy hallgatóiban valami nincsen rendben. Életük *fordítottja* az igazinak, szavaik, cselekedeteik hamisak; a valódi értékek hiányoznak életükből és helyettük vélt értékek képzelt fedezete nyugtatja lelkiismeretüket.

AZ IRÁSTUDÓK ÁRULÁSA — ezzel a közismert fordulattal jellemezhetnénk azt a gyülekezetet, amelynek Ésaiás szól. Nem arról van itt szó, hogy tudatlanok. Jól ismerik az erkölcs, igazság fokmérőit. De a jót mégis rossznak, s a rosszat jónak *mondják*. A sötét világos s a világos sötét a *beállításukban*. Az élet örömeinek megüresítve eltorzított formája válik hőstetté azok *tanításában*, akik lusták arra, hogy valódi hőstetteket hajtsanak végre („... hősök borívásban...”).

Meg kell kérdeznünk: mi készíti erre ezeket a megfordult ítéletű embereket? Első pillanatra azt kell mondani: *az üzleti érdek*. E szerint a beállítás szerint azért fordítják meg a dolgokat, hogy hasznuk legyen belőle. Ez a felelet csak részben világítja meg az ige alaphelyzetét. A 23. vers kétségtelenül mutatja, hogy a „fordított ítéletek” oka részben az üzleti érdek, csakugyan. E mellett azonban más szempontok talán még nagyobb erővel jelentkeznek. Akikről prédikál Ésaiás, azok bölcsék és hősök is szeretnének lenni. A bölcsességre, hősi szerepre törés sem akkor, sem most nem kapcsolódott az üzleti érdekekkel; sőt, annak kissé ellenmondott mindig.

De ne essék félreértés! Itt azokról esik szó, akik Isten népéhez tartoznak, akik kifelé kegyeseknek vallják magukat, ugyanakkor cselekedeteik ettől eltérnek. Ezek a hősök, bölcsék, szentek a gyülekezeten belül akarnak azok lenni, de csak „hősök”, „bölcsék”, „szentek” ... válnak belőlük. *Eltévesztett dolog volna ezt az ígét úgy megszólaltatni, hogy az ige éle a gyülekezet tagjai helyett másokat vágjon, mert itt az istenesek istentelenségéről, a gyülekezetbe tartozók bűneiről van szó.*

Ez a magatartás, ha így értjük, ma sem idegen éppen a legjobb gyülekezeti tagoktól. Ma is válhatik gépiessé a keresztyénségünk. Ma is bízhatunk saját cselekedeteinkben, saját „hőstetteinkben” az Isten helyett, bízhatunk saját kezű életünkben.

MIÉRT VESZÉLYES EZ A MAGATARTÁS? Mert a valódi cselekedetek helyett megelégszik azok látszatával. Valódi hősiesség helyett megelégszik csupán a hősi „pózzal”. Valódi szentség helyett megelégszik kegyes jelszavakkal (v. ö. Jer. 7, 4—5.). Tévesen eltorzult ítéleteivel az ilyen ember közömbössé válik saját erkölcsi kötelességeivel szemben is, de — ami még ennél is rosszabb — *közömbössé válik a közösség iránti kötelességeivel szemben is.*

Nem minden irányba vagdaló mennydörgéseket kíván ez az ige szószékeinkre, hanem valami csendes elmélyedést, magunkba szállást. Annak őszinte vizsgálatát, hogy szavaink, vagy cselekedeteink megfelelnek-e az igazi etikai mércének; annak elemzését, hogy amire büszkék vagyunk, azt csakugyan megtettük-e.

De ezen túl meg kell szólalnia annak az ide kívánczó *újszövetségi üzenetnek is*, amellyel megoldást is adhatunk: Jézus Krisztus éppen egyszerű, tiszta életével adott példát az igazi erkölcsre. Tanítványai is így lehetnek sóvá a világban. S ez lehetséges, hiszen a Mester magára vette, hordozta bűneinket és tisztaságában részeltet minket kegyelméből.

Drenyovszky János

SZENTHÁROMSÁG UTÁNI 3. VASÁRNAP

I. Mózes 32, 21—30.

Az alapige feldolgozása megtalálható a Lelkipásztor következő számaiban: 1953 február (Koren E.: Nagyheti igehirdetések), 1953 május (dr. Pálffy M.: Útmutató a délutáni alapigék feldolgozásához) és 1955 június.

MEDITÁCIÓ

Isten parancsa és ígérete (31,3) hazaindítja Jákóbot. A Jordánhoz érkezve rádöbben, hogy az elmúlt húsz esztendő nem temette el bűnét. Vagy megszabadul bűnétől, vagy azzal terheltlen találkozik majd Ézsauval. Megkísérli, hogy emberi lehetőségeit kihasználva, szabaddá váljék vétkétől: 32, 7. 8. 20. 21. Szorult helyzetében Istenhez is fordul: 32, 9—12. Isten azonban egyre szorosabbra vonja körülötte a hurkot, amikor mindenét átviszi a Jordán túlsó partjára (32, 22—23.), egyedül marad. Úgy tűnik, mintha a Jordán önszántából cselekednék. Valójában *Isten tesz mindent, hogy megharcolhassa a döntő harcot Jákóbert.*

Amikor Jordán-parti egyedüllétében Valaki harcra kényszeríti, meg kell látnia, hogy elsősorban Istennel van számadása. Igazi ellenfele nem Ézsau, hanem az élő Isten. Eddig arra törekedett, hogy emberi eszközök-

kel befolyásolja Ézsau szándékait és így feledtesse bűnét. Most már nem emberi szándékok irányítják, hanem az Úristen. *Bűnét Istennel kell rendeznie* és ez csak harc árán lehetséges. Ebben a harcban teljesen alulmarad és harcképtelenné válik. Egy dolog menti meg: ha Isten megtartja ígéretét. Isten megígérte neki valamikor: „Megáldalak!” — most ebbe kapaszkodik bele: „Nem bocsátlak el téged...” Amikor legyőzöttként Isten ígéretére hivatkozik és támaszkodik — győztesse lesz! Legyőzöttként kénytelen megvallani: ő „Jákób — „csaló”, „csellel győzedelmeskedő”. Ez az ő igazi „én”-je. De ettől az énjétől megszabadítja Isten. *Új nevet kap, új emberré lesz.* Ő-embere meghalt, hogy feltámadhasson az új. Isten kegyelmének csodája ez: *Jákóbot legyőzi, hogy Izráel lehessen a győztes!*

AZ IGEHIRDETÉS VÁZLATA

Sok mindent rábízunk az időre. Az idő gyógyít, feledtet, megoldásokat hoz — mondjuk. Így azt is valljuk, hogy a tűnő napok és a szálló évek régi bűneinktől is egyre messzebb szakítanak minket. Hányan élünk úgy, hogy régi bűnök a legkisebb mértékben sem nyugtalanítanak!

Pedig *a bűn nem múlik el az idővel.* Nemegyszer évtizedekkel ez-előtti bűnök hirtelen úgy állanak elénk, mintha tegnapiak, vagy csak néhány órásak lennének! Ha ez bekövetkezik életünkben, akkor négy-szemközt vagyunk Istennel, Őelőtte állunk. Ilyenkor arra döbbenünk rá, hogy minden bűnünkkel Isten ellen vétkeztünk. Ilyenkor azt kell észrevennünk, hogy az idő nem hoz megoldást bűneinkre. *Azok megoldása egyedül Istennél van!*

Idáig kell eljutnunk, hogy észrevegyük: a harc amelyben vergőd-tünk és alulmaradtunk, *Isten harca volt. De nem ellenünk, hanem értünk.* Amikor legyőzöttként megvalljuk igazi énünket, akkor lesz valóság-gá számunkra Isten szeretete, amellyel lehajol a bűnösökhöz. Ekkor válik megtartó igévé az evangélium üzenete. Mi is bekapaszkodhatunk Isten ígéretébe! Merészen odafordulhatunk Isten szava felé: Ő nem akarja a bűnös halálát! Érettünk is hangzott és hangzik a bizonyosá-gtétel: „Krisztus Jézus azért jött e világra, hogy megtartsa a bűnösö-ket!” Legyőzöttként megragadhatjuk a győzelmes Istent!

Jákób Istene új szívvel bocsátotta el Izráelt. Jézus Krisztus Istene sokkal inkább megajándékozhat minket kegyelmes új szívvel, új szeretettel, új hittel — új étellel.

Bohus Imre

SZENTHÁROMSÁG UTÁNI 4. VASÁRNAP

Ézs. 48, 12—17.

Alapigénkben Második-Ézsaiás röviden összegezi mondanivalóját, s feltételezi, hogy hallgatói ismerik visszatérő alap gondolatait, amelyeket máskor már részletesebben kifejtett. Alapigénkhez tehát tanulmányoznunk kell a próféta egész igehirdetését, vagy legalább a hasonló gondolatokat tartalmazó szakaszokat: 41, 21—29; 44, 6—26; 45, 1—7. 14—22; 46, 3—13.

A megértéshez szükséges a történeti helyzet ismerete is. Kóres (Cirus) perzsa fejedelem 546-ban elfoglalja Ekbatánát, s meghódítja a méd birodalmat. 546-ban legyőzi Krözust, Lydia királyát. Ezzel megalapítja a perzsa birodalmat, amely akkor nagyjából a mai Irán és Törökország területét foglalta el. Ettől délre volt a káldeus birodalom, nagyjából a mai Irak, Szíria és Palesztina területén, fővárosa Babilon. Ez a káldeus birodalom, amely a zsidóságot fogságban tartotta, akkor már hanyatlóban volt. Nabunaid átteszi székhelyét az arab sivatag szélére egy oázisba. Fia, Belsőmarad marad Babilonban. Kóres 538-ban elfoglalja Babilont, meghódítja a káldeus birodalmat, s alig egy év múlva, 538-ban megengedi a zsidók hazatérését, és elrendeli a jeruzsálemi templom felépítését saját költségén.

Második-Ézsaiás a babiloni fogság vége felé működött, népe vigasztalását tekinti prófétai küldetésének: 40, lkk. Kóres fellépése óta ez a vigasztalás konkrét formát ölt: Isten Kórest választotta eszközüül, általa fogja megszabadítani népét a fogságból. Erre utal alapigénkben a 14b—15. vers. Az ÓT-ban nem ritka az a gondolat, hogy Isten idegen népeket használ fel akarata végrehajtására, főként saját népe büntetésére. De egészen új az, hogy Isten olyan ember által szabadítja meg népét, aki „nem ismerte” Őt: 45, 5. Még szokatlanabb, hogy a próféta Kórest kitüntető jelzőkkel mutatja be: Isten Őt pásztorának nevezi, sőt felkentjének is, akit kiválasztott magának, akit kézen fogott és felövezett, sőt akit szeret is: 44, 28; 45, 1. 5; 48, 14. Ezt eddig csak Izráel legnagyobbjairól merték elmondani. Nem csoda, hogy Második-Ézsaiás vigasztaló próféciájának ez az újabb változata ellentmondásra talál a nép között. Az Egyiptomból való szabadulás vagy a bírák korának analógiája szerint bizonyára inkább arra gondoltak, hogy Isten saját népéből támaszt szabadítót, amilyen volt Mózes vagy Sámuel, vagy Ő maga hoz valami csodálatos módon szabadulást, amire Második-Ézsaiás korábbi próféciái alapján is lehetett gondolni: 40, 10; 43, 2. 16. k. stb. Ezzel újra kifejeződik a vita az igaz és hamis prófétálás között: melyiknek van igaza?

A próféta igazolásul arra hivatkozik, ami Izráel vallásának egyik alappillére: Isten teremtője és Ura mindennek, Ő „az első és az utolsó”, szavának engedelmeskedik minden, Isten az eseményeknek nem pusztá szemlélője, hanem cselekvő alanya: 48, 12—13. 16. Ez a gondolat Második-Ézsaiás próféciájának eddig is kedvenc témája volt, most pedig ezzel érteti meg azt a különös állítást, hogy Kóres az Isten kedveltje. Isten, aki tetszése szerint formálja a világot, elég hatalmas arra is, hogy szeresse és vezesse, sőt pártolja azt is, aki nem ismerte őt.

A próféta ellenfeleinek azonban ez az érv nem elég. A vitában itt is jelentkeznek a zsidóságnak az az Újtestamentumból ismert követelése, hogy Isten embere jelekkel igazolja küldetését és szava igazát. A pró-

fétának erre is van válasza. Utal arra, hogy Isten előre tudatja prófétái által azt, ami bekövetkezik. Viszont a hamis próféták nem látják helyesen a jövőt. Második-Ézsaiás egyszerű magyarázatot ad erre. A hamis próféták bálványok szolgálói, ezek pedig élettelen tárgyak, amelyeket ember keze formált. A bálványok nem intézik a világ ügyeit, prófétái nem is mondhatják meg előre a jövőndőt: 44, 8—11; 45, 20—21. Isten azonban élő Isten, aki nemcsak jelen van az eseményekben, hanem kiterveli, és végre is hajtja azokat. Terveit előre közli prófétáival, ezért mondhatják meg előre a jövőndőt: 15, 6. k; 46, 9—11. Ilyen értelemben szól a próféta előre arról, hogy Isten szereti Kórest, sikerrel koronázza vállalkozását, kezébe adja Babilont, és a káldeus birodalmat, s általa szabadítja meg népét: 48, 14. 16. Most még nem teljesült ez a prófécia, és a nép számára hihetetlen is. Második-Ézsaiás egyelőre csak arra hivatkozhat, hogy őt az Úr Isten és az Ő lelke küldte: 16b. De ezzel felhívja hallgatóit, hogy figyeljenek, mit mond, mert szavainak teljesülése lesz igazolása nemcsak igaz próféciáságának, hanem annak is, hogy Isten az egyetlen élő Isten.

A 17. vers már egy újabb prófécia bevezető mondata, tartalmilag azonban szükségszerű folytatása az előzőnek. Isten azért tájékoztatja népét az eljövendő felől igaz prófétái által, hogy megmutassa az utat, amelyen járniuk kell. Külön figyelemre méltó az a szempont is, hogy Isten nem önmagáért szólítja fel népét engedelmességre, hanem az általa kijelölt ut hasznos is népe számára.

Alapigénk homiletikai feldolgozásánál figyelembe kell vennünk a prófétának azt a szándékát, hogy kortársait a világ eseményeinek helyes értékelése alapján helyes magatartásra bírja. Ennek megfelelően mi is kitűzhetjük igehirdetésünk céljául, hogy híveinket segítsük mai kérdéseinkben való helyes állásfoglalásra és magatartásra. Ehhez mindenesetre felhasználjuk a prófétának azt a látását, hogy Isten nem szemlélője az eseményeknek, hanem cselekvő módon van jelen a világ nagy eseményeiben. Érvényesítjük azt az újszövetségi szempontot is, hogy Isten szereti a világot, s nemcsak saját népének, hanem az egész világnak is javát munkálja, amikor a világ eseményeit irányítja. Viszont semmiképpen sem erőltethetjük a párhuzamot a Második-Ézsaiás próféciájában feltételezett történeti helyzet és a mi korunk között. Hiszen még csak hasonlóság sincs a babiloni fogságban élő zsidóság helyzete, feladatai és reményégei, s a mi világunk között. Ahogyan tehát Második-Ézsaiás a mindentudó Istenre figyelve meghallotta Isten üzenetét abban a történeti helyzetben, úgy kell nekünk is meghallanunk Isten ígését a mi helyzetünkre nézve.

Az igehirdetés kidolgozásánál útmutatásul szolgálhat a magyar perikópend témája. Szentháromság után 1—4. vasárnap közös témája: „Isten hív minket”. A 4. vasárnap témája ezen belül: „Isten hívása és földi hivatásunk”. Amikor az örök életre hívó evangéliumról beszélünk, mindig kísért az a félreértés, hogy Isten hívása a világból való kihívást jelenti, és a hívők elkülönülését követeli. Ezt a benyomást keltheti a tanítványok elhívása, amikor Jézus szavára elhagyják a halászatot, vámszedést stb. E vasárnap igehirdetésében mondjuk meg világosan, hogy Isten hívása földi hivatásunk hűséges betöltésére kötelez. (A tanítványoknak az apostolság lesz a földi (!) hivatása, ezért hagyják el korábbi foglalkozásukat!) A vasárnap evangéliuma (Lk. 16, 10—12.) arra tanít, hogy csak az méltó az evangélium szolgálatára, aki földi hivatásában is hűséges. Az epistola (Gal. 5, 13—14.) arra emlékeztet, hogy Isten hívása

a szeretet parancsának betöltésére kötelez. Az ótestamentumi ige pedig a keresztyénség földi hivatásának világtávlataira hívja fel a figyelmet.

Ha a keresztyénség helyesen, tehát a hit szemével tájékozódik földi hivatása felől, akkor meg kell látnia, hogy Isten sem húzódik vissza a világtól, hanem benne él és cselekszik eseményeiben. Alapigénk — mint láttuk — ennek igazolásául a teremtéshit igazságára hivatkozik. Mi kiegészíthetjük ezt azzal az újtestamentumi ténnyel is, hogy Isten a teremtett világot nemcsak kormányozza, hanem szereti is, megmenti és élettel ajándékozza meg Jézusban. Minél többet tudunk mondani Isten világot átfogó hatalmáról és szeretetéről, annál több ösztönzést tudunk adni hallgatóinknak arra, hogy nyíltsággal és segítőkészséggel forduljanak a világ mai kérdései felé.

A keresztyénség helyes tájékozódásához szükséges annak meglátása is, hogy Isten nem valami különleges, csodálatos módon, hanem emberek szolgálatán keresztül tartja kezében a világ sorsát. Persze csodálatos benne az a szeretet, amellyel az Őt nem ismerőket is felhasználja az emberiség boldogítására. A próféta Istennek erre a szeretetére mutat, hogy legyőzze a népek azt a hívő gögjét, amely nem tudta Kóreshben Isten választott emberét meglátni. A keresztyénség ma csak úgy tudja földi hivatását hűségesen teljesíteni, ha Isten mindent átfogó hatalmára és szeretetére tekintve, hívő gög és előítélet nélkül tud összefogni mindazokkal, akik az emberiség javát szolgálják.

Természetesen arról is kell szólnunk, hogy a keresztyénségnek nemcsak helyesen kell tájékozódnia a világban, hanem járnia is kell a helyes úton. A 17. vers után következő szakasz világossá teszi, hogy ez a békesség és az igazság útja. Újtestamentumi magyarázatul hozzátehetjük, hogy ezt hirdeti a karácsonyi evangélium és a nagy parancsolat, amelyről a magyar epistola is szól: Lk. 2, 14; Gl. 5, 14. A keresztyénségnek ma sem lehet más útja a világban, mint Jézus követése. Ő pedig a szolgálatban jelölte meg a világba jövelele célját: Mk. 10, 45.

Pröhle Károly

A politikai és gazdasági átalakulások mellett nem szabad szem elől tévesztenünk a vallásos változásokat sem, amelyek Európán kívül végbemennek. 50 esztendővel ezelőtt, az európai felsőbbrendűségi tudat virágkorában, akadtak olyan szakemberek, akik azzal számoltak, hogy a Kelet nagy vallásai: a hinduizmus, izlám és buddhizmus — belsőleg megüresedtek és hamarosan össze kell omlaniok. Ma kitűnt, hogy ezek az elképzelések teljesen elhibáztak voltak. Mert az elmúlt esztendőben egyre több jele mutatkozik annak, hogy ezek a régi vallások újra formálódnak... Kelet régi vallásai persze olyan alakban jelennek meg előttünk, amely nem egyezik meg azzal, amit mi a vallástörténeti kézikönyvekben tanultunk. Mert azok újra meg újra hangsúlyozzák ezeknek a vallásoknak a túlvilágra irányultságát és közömbösségüket a földi élet iránt. Ezeknek az e világra irányultsága, és érdeklődése a politikai és állami rend kérdései iránt azokban teljesen hiányzik.

Jan Hermelink

SZENTHÁROMSÁG UTÁNI 5. VASÁRNAP

Ézsaiás 43, 10—15.

— MEDITÁCIÓ ÉS VÁZLAT HELYETT —

Az előttünk lévő igeszakasz jól ismert történelmi helyzetben keletkezett. Izrael népe Babilonban van. A fogság — a mi történelmi távlatunkból nézve — már végéhez közeledik. Izrael népe azonban ezt még nem láthatja kézzelfogható módon. Igaz, a mi történelmi távlatunkból visszanézve meg lehet állapítani, hogy az a politikai helyzet, amely akkor a babiloni érdekerületen kialakult, valószínűvé tette, hogy Isten választott népének fogsága véget ér.

A próféta azonban előre néz. Abban a korban még nehezebb volt átfogóan látni a népek helyzetét még egy olyan kis területen is, amelyen a szent történet lejátszódik. Izrael népe reményét veszítve töltötte idejét Babilonban és nem számított semmire. A fogság végén egészen megüresedett a nép, úgyannyira, hogy ennek a megüresedésnek már nem voltak pozitív vonásai. *Nem Isten előtti alázat* volt, hanem az a belső állapot, amely reménységtől, hittől, öntudattól távol van s mindezek híján tehetlenségbe húzódik vissza.

Ebben a helyzetben hangzik fel Deuteroesaiás vigasztaló szava. A magyarázók közül szinte valamennyi észreveszi és dicséri Deuteroesaiásnak emberi vonásait. Pszichológusnak, pedagógusnak nevezhetnénk, ahogy lehajol a néphez és közönyösségéből föl próbálja rázni („Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet...”). Önmagukat akarja önmaguknak visszaadni. Azt akarja, hogy a fogság befejeződéséig kialakuljon népében az a belső tartás, amellyel *valódi mélységben* fogja átélni — és nem átvetetelni! — a fogság befejeződésével kialakuló új helyzetet. Isten nemcsak a történelemben formál valami mást, valami újat, hanem a nép és az egyesek szívében is elvégzi átalakító munkáját. A fogság véget ér, de ez nem jelent semmit a választott nép számára, ha *belsőleg* nem érik meg ennek a helyzetnek tudatos és hívő átélésére.

Isten nem becsüli le még elesett helyzetében sem választott népét. Ellenkezőleg: tanújává teszi. Első pillanatra úgy látszik, hogy választott népe méltatlanná vált Urára. Ez az igeszakasz azonban világosan mutatja, hogy Isten nem törődik népe méltatlanságával, hanem ennek ellenére szolgálatra küldi.

Kevés ilyen szép szakasza van a Bibliának! Egyedül Istenről beszél az ige, egyedül az ő tulajdonságairól van szó. Hogy a választott nép istentiszteletében valami hiba lehet, azt az Isten nagy szeretete a sorok közé bújtatja. „... rajtam kívül nincs szabadító...” — ezt csakis azért kell hangsúlyozni, mert nem mindenki számára nyilvánvaló. Isten azonban nem büntet, hanem kegyelmes Atyja népének. Ebben a szakaszban még bűneiket is csak így, a szavak mögötti értelem formájában veti szemükre. „Ti vagytok tanúim” — ez az ige tengelye. Isten elküldi népét. Ez a küldetés nem a választott nép érdemeire épül, hanem egyedül a kegyelmes Istenre. Igazi „teológiai” ige ez! Isten lehajol és irgalmas szeretetével újjá formálja, újjá teremti népét.

De ez a lehajolás nem veszi el a választott nép öntudatát. Sőt: visszaadja azt az öntudatot, amely elveszett a hányatottság éveiben. Nem

magukra kell büszkéknek lenniük, hanem arra az Úrra, aki hordozza őket. De ők választottak, ha tekintélyük tulajdonképpen az Isten tekintélye is. Amit ez az ige mond, azt szerte az egész Ószövetségben, de az Újban is megtaláljuk. Nem önmagában van értéke a választott népnek, hanem csak annyiban, amennyiben végzi szolgálatát, a „tanú”-ságot, amelyre Isten küldte.

* * *

Maga ez az ige természetesen nem beszél Jézus Krisztusról, hiszen századok választják el Ézsaiás korától. De mégis, Istennek Deuteroesaiás korában megnyilatkozott kegyelme, szeretete Jézus Krisztusban nyilatkozott meg teljesen számunkra. Azok, akik majd ezt az igét megszólaltatják szószékeinken, akkor hirdetik jól az Isten igéjét, ha ezt a szeretetet hirdetik. Számunkra, az Új Szövetség számára több adatott, mint Deuteroesaiás számára.

Ezért, mivel Istennek ezt a nagyobb szeretetét látjuk, nem vihet melékvágányra minket az a reménytelen helyzet, amelyben Deuteroesaiás ezt az igét akkor hirdette. Mi nem elmúlt idők történelmi hangulatát idézzük fel szószékeinken, hanem Istennek igéjét hirdetjük. *A próféta helyzete lényegesen különbözik a mi helyzetünkétől, de ugyanaz maradt a kegyelmes Isten, aki Jézus Krisztusban tegnap, ma és mindörökké ugyanazzal az irgalmas szeretettel használja fel egyházát dicsősége hirdetésének eszközéül.* Az ő dicsőségének hirdetésére vállalkoztunk mi is, ezt kell hirdetnünk ennek az igének alapján is. Ez az a nagyszerű, „teológiai” feladat, amelyet saját társadalmi helyzetünkben Éesaiás módján vállalnunk kell.

Drenyovszky János

Az Ótestámentom történetkritikai kutatása nélkülözhetetlen „megkülönböztető” szolgálatot tesz az egyház igehirdetésének. Megóvja az ótestámentomi textusokról mondott igehirdetést attól a veszélytől, hogy a megtörtént dolgok, események egyszerű újraelmondása más igehirdetés volna.

W. Zimmerli

Az evangélikus etika világos felismerése az, hogy minden egyes szituáció egy bizonyos értelemben páratlan a maga nemében. Ezért nem szabad föltételeznünk kész megoldásokat az etikai kijelentések-nél, legkevésbé a társadalmi etika területén, akár az Újtestámentomból, akár Luthertől vagy máshonnan valók azok. Ez nem jelenti a reformátor elmarasztalását, sem meghátrálást a modern kor égető kérdései láttára. Egész új módszerekre van szükségünk. Az Újtestámentom adta útmutatás csak a nagy irányvonalakra vonatkozatható. *i. az igazi emberség alapszemléletére, amelyet azért teremtett és arra hívott el Isten, hogy Krisztus szerint éljen és Krisztus evangéliuma szerint cselekedjék (Fil 1,27).* Ha ezt az alapszemléletet kell a mai emberre alkalmaznunk, akkor elsősorban ennek a modern embernek a problémáival kell komolyan és objektíven tisztában lennünk.

G. Hillerdal

Felvétel a Teológiai Akadémiára

Evangélikus Egyházunk leendő lelkészeinek kiképzése a budapesti Teológiai Akadémián történik.

Akik a Teológiai Akadémiára felvételüket óhajtják, felvételi kérvényüket — az Akadémia Felvételi Bizottságához címezve — legkésőbb június 15-ig küldjék be a dékáni hivatalhoz (Budapest, VIII., Üllői út 24. II. em.)

A felvételi kérvényhez a következő okmányokat kell mellékelni: a) születési bizonyítvány, b) a legmagasabb iskolai végzettség bizonyítványa, c) helyhatósági vagy más olyan bizonyítvány, amely a kérvényező lakását, szociális helyzetét, szüleinek foglalkozását és keresetét ill. szociális viszonyait feltünteti, d) orvosi bizonyítvány (részletes), e) kereszteselési bizonyítvány, f) konfirmációi bizonyítvány, g) részletes önéletrajz, mely feltárja a kérvényező családi és társadalmi körülményeit, valamint a lelkészeti szolgálatra indulás okait, h) esetleges egyházi működésről szóló bizonyítvány. A felvételhez szükséges továbbá az illetékes lelkésznek és esetleges vallásitanító lelkésznek részletes bizonyítványa, mindezenesetre annak a lelkésznek a jelentkezőt részletesen jellemző bizonyítványa a lelkészi pályára alkalmaságáról, aki a folyamodónak a legutóbbi években lelképásztora volt. Ezt a lelkészi bizonyítványt a lelkészi hivatal a kérvénnyel egyidejűleg levélben közvetlenül az Akadémia dékánja címére küldje meg. Az okmányokat eredetiben kell beküldeni, de indokolt esetben hiteles másolatban is lehet beküldeni. A másolatokat „egyházi használatra” megjelöléssel egyházközségi lelkész is hitelesítheti. Az akadémiai tanulmányi idő öt esztendő.

A felvételi kérvénnyel egyidőben a jelentkezők kérik felvételüket az Evangélikus Lelkésznevelő Intézetbe is, ahol az Akadémia hallgatói lakást és ellátást kapnak. Ez a kérvény is a dékáni hivatalba küldendő, részletes önéletrajz kíséretében. A férfi hallgatók elhelyezéséről, a tartásdíjról stb. az Intézet igazgatója, dr. Pálffy Miklós (Budapest, VIII., Puskin utca 12.) ad felvilágosítást levélbeni megkeresésre.

Kérjük a lelkészeket, szíveskedjenek az érdeklődők figyelmét erre a hirdetményre felhívni.

Az Evangélikus Sajtóosztály Irattejesztésében kaphatók:

Biblia — — — — — — — — —	60,— Ft
Biblia (pegamoid kötésben) — — — — —	80,— Ft
Imakönyv — — — — — — — — —	12,— Ft
Keresztelési emléklap — — — — — — —	—,50 Ft
Esketési emléklap — — — — — — — —	—,50 Ft
Anyakönyvi kivonatok — — — — — — —	—,50 Ft
Zármérleg nyomtatvány — — — — — —	1,— Ft
Költségvetési nyomtatvány — — — — —	1,30 Ft
Istentiszteleti rend — — — — — — —	4,— Ft
Kis Káté — — — — — — — — — —	3,— Ft
Konfirmációi Káté — — — — — — — —	10,— Ft
Igés falitábla — — — — — — — — —	8,— Ft
Szolgálati napló — — — — — — — — —	11,— Ft
Anyakönyvi ívek — — — — — — — — —	1,60 Ft
Egyházfenntartási lap — — — — — — —	—,30 Ft
Korál I. — — — — — — — — — —	55,— Ft
Koráliskola — — — — — — — — — —	52,— Ft
Konfirmációi emléklap — — — — — — —	2,— Ft
Karner: Isten, világ, felebarát — — — — —	4,— Ft
Istentiszteleti meghívó — — — — — — —	—,10 Ft
Egyházfenntartási nyugtatómb — — — — —	2,80 Ft
Passió füzet — — — — — — — — — —	3,— Ft
Imás lapok — — — — — — — — — —	—40,— Ft
Káldy: Bevezetés az Újszövetségbe — — — — —	30,— Ft
Hitvallási iratok I. — — — — — — — — —	45,— Ft
Hitvallási iratok II. — — — — — — — — —	45,— Ft
Pálfy: Krisztus tanúja — — — — — — — —	5,— Ft
Groó: Az élet kenyere — — — — — — — —	5,— Ft
Pröhle: Ökumenikus imádságok — — — — —	2,— Ft
Karner: Testté lett Ige — — — — — — — —	45,— Ft
Lelkészi szolgálat — — — — — — — — —	18,— Ft
Karner: Bevezetés a teológiába — — — — —	35,— Ft
Úrvacsorai ostyá — — — — — — — — —	3,50 Ft
Agenda — — — — — — — — — — —	128,— Ft
Hétről hétre (áhitatoskönyv) — — — — —	12,— Ft
Ottlyk: Istenszeretet — Emberszeretet — — —	17,50 Ft

Megrendelhetők: Evangélikus Sajtóosztály címen, Budapest,
VIII., Puskin u. 12.